

**DEMOKRATİK AÇILIM**

**ve**

**ALEVİLER**

**İsmail ŞEN**

**(Yüksek Lisans Tezi)**

**Eskişehir, 2012**

# **DEMOKRATİK AÇILIM ve ALEVİLER**

**İsmail ŞEN**

**T.C.  
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi  
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Felsefe ve Din Bilimleri  
Anabilim Dalı  
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Eskişehir**

**2012**

**T.C.**  
**ESKİŞEHİR OSMANGAZİ UNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

**İsmail ŞEN tarafından hazırlanan DEMOKRATİK AÇILIM ve ALEVİLER başlıklı bu çalışma (18.09.2012) tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında (Yüksek Lisans) tezi olarak kabul edilmiştir.**

**Başkan: Prof. Dr. Ejder Okumuş**  
**Akademik Unvanı ve Adı Soyadı**

**Üye: Prof. Dr. Ejder Okumuş**  
**Akademik Unvanı ve Adı Soyadı**  
**(Danışman)**

**Üye: Doç. Dr. Hasan Hüseyin Adaloğlu**  
**Akademik Unvanı ve Adı Soyadı**

**Üye: Yrd. Doç. Dr. Naci Kula**  
**Akademik Unvanı ve Adı Soyadı**

**ONAY**  
**.../.../2012**

**Doç. Dr. Hasan Hüseyin Adaloğlu**  
**Enstitü Müdürü**

## ÖZET

### DEMOKRATİK AÇILIM VE ALEVİLER

ŞEN-İsmail

Yüksek Lisans, 2012

FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**Danışman:** Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ

Türkiye’de meydana gelen hızlı toplumsal değişimlerin ve demokratikleşme çabalarının neticesinde Demokratik Açılım adında bir süreç başlatılmıştır. Bu süreçte başta terör meselesi olmak üzere, bütün etnik grupların, azınlık gruplarının sorunlarını ele alma, bir takım iyileştirmeler yapma ve sorunları en aza indirme hedeflenmiştir.

Demokrasi merkezli bu süreçten en fazla beklentisi olanlar da Aleviler olmuştur. Bu bağlamda yapılan Alevi Çalıştayları yıllardır meselelerine çözüm bekleyen Aleviler için atılan tarihi bir adımdır.

Biz de bu çalışmamızda, Demokratik Açılım sürecinde Alevilerin beklentilerini ve bu bağlamda ortaya çıkan tartışmaları ortaya koyarak sosyolojik açıdan katkıda bulunmaya çalıştık.

Çalışmamız, Türkiye’de Alevilikte meydana gelen değişim, Demokratik Açılımın Alevilikle bağlantısı noktasında önem taşımaktadır. Ayrıca; din bilimleri, sosyal bilimler ve özellikle sosyoloji araştırmalarına bilgi birikimi sunması açısından da katkı sağlayacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Alevi, Alevilik, Demokratik Açılım, Demokrasi, Değişim, Alevi Çalıştayları

## ABSTRACT

### DEMOCRATIC RE-ORIENTATION AND ALAWIS

The rapid social changes and the attempts of democratization in Turkey have resulted in a process which is called “democratic re-orientation”. This process, starting with the question of “terrorism”, intended to deal with the questions of all different ethnic groups, to introduce certain reforms and to solve the problems to the minimum.

Among these groups those of “Alawi’s” have become the most ardent expectants waiting for an immediate solution to their problems. In this connection, the “Alawi workshops” have turned out to be a historic step taken to solve their prolonged and unsolved problems.

This study aims to elaborate on the expectations of the “Alawi’s” and the discussions arising from the process of “democratic re-orientation”; but it also intends to make contributions sociologically.

The research is important in that it deals with the transformation of Alawism in Turkey and that it associates Alawism with democratic re-orientation. And it also has potential of contributing to the explorations to be held in theology, social sciences and sociology, in particular, thanks to the information it provides therewith.

**Kew words:** Alawi, Alavism, Democratic re-orientation, Democracy, Transformation, Alawi Workshops

## İÇİNDEKİLER

<b>ÖZET</b> .....	iii
<b>ABSTRACT</b> .....	iv
<b>KISALTMALAR LİSTESİ</b> .....	vii
<b>ÖNSÖZ</b> .....	viii
<b>GİRİŞ</b> .....	1
1. Çalışmanın Konusu.....	1
2. Çalışmanın Önemi.....	4
3. Çalışmanın Amacı.....	5
4. Çalışmanın Yöntem ve Teknikleri.....	6

## 1. BÖLÜM

### DEMOKRATİK AÇILIMDA ALEVİLİK ve ALEVİLER

1.1. Genel Olarak Din ve Toplum.....	11
1.2. Alevilik: Genel Bir Bakış.....	14
1.3. Demokratik Açılım.....	32
1.3.1. Demokratik Açılım Nedir?.....	32
1.3.2. Demokratik Açılımın Unsurları.....	32
1.3.3. Demokratik Açılımın Hedefleri.....	33
1.4. Demokratik Açılımda Alevilerle İlgili Hususlar.....	34
1.5. Demokratik Açılıma Alevilerin Yaklaşımları.....	36

1.6. Demokratik Açılımda Alevi Olmayanların Alevilerle İlgili Yaklaşımları.....	41
---	----

## **2. BÖLÜM**

### **ALEVİ ÇALIŞTAYLARINDA ALEVİLER**

2.1. Alevi Çalıştayları.....	50
2.2. Demokratik Açılımda Cemevlerinin Durumu.....	63
2.3. Demokratik Açılım ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri.....	80
2.4. Demokratik Açılım ve Diyanet İşleri Başkanlığı.....	100
<b>SONUÇ</b> .....	132
<b>KAYNAKÇA</b> .....	143

**KISALTMALAR LİSTESİ**

<b>AİHM</b>	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
<b>a. e.</b>	: Aynı Eser
<b>a.g.e.</b>	: Adı Geçen Eser
<b>a. g. m.</b>	: Adı Geçen Makale
<b>Böl.</b>	: Bölümü
<b>Çev.</b>	: Çeviren
<b>Der.</b>	: Dernek
<b>DİB</b>	: Diyanet İşler Başkanlığı
<b>DKAB</b>	: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
<b>Fak.</b>	: Fakülte
<b>İSAM</b>	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
<b>Merk.</b>	: Merkez
<b>Müsiad</b>	: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
<b>ODTÜ</b>	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
<b>s.</b>	: Sayfa
<b>ss.</b>	: Sayfalar Arası
<b>TDV</b>	: Türkiye Diyanet Vakfı
<b>Üni.</b>	: Üniversite
<b>v.b.</b>	: Ve benzeri
<b>Yay.</b>	: Yayınları- Yayınevi

## ÖNSÖZ

Türkiye’de son yıllarda hızlı toplumsal değişime uygun olarak demokratikleşme adına bir takım adımlar atılmıştır. Demokratik Açılım adı altında başlatılan süreç, ülkedeki bütün grupları kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Düzenlenen Alevi Çalıştayları ise yüzyıllardır birikmiş olan Alevilerin sorunlarını çözme noktasında önem taşımaktadır.

Bu çalışmamızın amacı, Demokratik Açılım sürecinde Alevilerin konumunu ve beklentilerini belirlemek, bu noktada ortaya çıkan tartışmaları anlamak ve anlamlandırmaktır. Çalışmada, Açılım süreci bağlamında Alevileri ilgilendiren temel konular, gerek Alevi gerekse Sünniler tarafından ortaya atılan görüşler muvacehesinde ele alınmıştır.

Çalışmamızda; Demokratik Açılıma Alevi olan ve olmayanların yaklaşımları, Alevi Çalıştayları, Cemevleri, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri ile Diyanet İşleri Başkanlığı’nın durumları ele alınmıştır.

Tezin hazırlanmasında bilgi, tecrübe, yardım ve katkılarını esirgemeyen, büyük bir sabırla çalışmanın tamamlanması için teşvik eden ve anlayış gösteren değerli Hocam Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ’ a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

## GİRİŞ

### 1. Çalışmanın Konusu

Dini-sosyal grup, sosyal grupların genel özelliklerini taşımakla beraber, esasen bir dinin hangi sosyal grupta yaşadığı ve hangi sosyal grupların doğuşuna sebep olduğu gibi belli başlı konulara bağlıdır. Dini-sosyal gruba mensup bireyler birbirine manevi-dini bağ ile bağlıdır. Bu da, manevi-dini bağın tabii ve organik bağdan daha güçlü olduğu anlamına gelmektedir. Üyelerin din kardeşliği etrafında bütünleşmeleri, var olan akrabalık bağlarından daha güçlü olduğu gibi manevi-dini bağla yeni akrabalık bağları oluştururlar.<sup>1</sup>

Dinsel ve sosyal niteliklere sahip topluluklardan Aleviler, son yüzyıldan itibaren Kızılbaş-Bektaşî tanımı yerine Alevi ismiyle tanımlanmaya başladılar. Bu açıdan Alevilik terimi, grubun dini-sosyal bir grup oluşunu tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu terimin kapsamı içine dâhil edilen topluluklar, Alevilikle tanımlanmazdan önce, Kızılbaşlık ile tanımlanmaktaydılar. Esasında Kızılbaşlık terimi de grubun dini-sosyal bir grup oluşunu tanımlamak için kullanılmaktaydı. Ayrıca son yıllarda da Alevilerin kentlerdeki yeni görüntülerine bakıldığında, yine dini-sosyal bir grup olarak ortaya çıktıkları görülmektedir. Hatta bu grubun ana grup olan Sünnilik üzerinden kendilerini anlatırken kullanılan referansların hem dini bir içeriği hem de bu içerikten kaynaklanan farklılaşmaya bağlı sosyal bir grup oldukları ve bu çerçevede talepte buldukları görülmektedir.<sup>2</sup>

Dini ve kültürel yapıları itibariyle farklı dini-sosyal grupların yeni kamusal alanda da kendilerini gösterme imkânı sağlamaya başlamasıyla Alevilik de, geleneksel olarak algılanan biçiminden farklı boyutlarıyla gündeme gelerek, dini bir algılama biçimi yerine farklı bir sosyal yapıya sahip sosyo-kültürel bir grup olarak

<sup>1</sup> Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay., İstanbul, 2010, ss. 233-254.

<sup>2</sup> Ahmet Taşğın, *Güneydoğu Anadolu'da Türkmen Aleviler*, Ataç Yay., İstanbul, 2006, s. 31.

ele alınmaya başlanmıştır. Son yıllarda da Alevilik, bu bakımdan Türkiye'nin gündemine gelmiştir.<sup>3</sup>

Alevilik-Bektaşılık ile ilgili tartışmalar, bir şekilde "kimlik" ile irtibatlandırılmakta veya kimlik tartışması şeklinde yürütülmektedir. Bunun ne kadar doğru olduğu ayrı bir tartışma konusudur. Alevilik-Bektaşılık'le ilgili gerçeklerin, binlerce yıllık Türk Tarihi'nin ötesinde, Türklerin İslam'la tanıştıkları döneme uzanan en az bin yıllık bir geçmişi vardır. Kızılbaşlık damarında Şeyh Safi'ye, Bektaşılık damarında Ahmet Yesevi'ye uzanan ahlak temelli din anlayışının özünü oluşturan, kökleri Kur'an'da olan temel teolojik ilkeler vardır. Ahlak temelli din anlayışının biçimlendirdiği "yetmiş iki milleti bir gözle gören", dünyada bir benzerinin daha olmadığı, insan gerçeğini tam yansıtan bir insan anlayışı vardır. Alevi-Bektaşi kimliği, keşfedilmeyi bekleyen kökleri olan, tarihsel akış içinde acılarla yoğrulmuş olmasına rağmen düşman/öteki inşa etmeden var olmayı bilen, "incinsen de incitme" diyebilen bir kimliktir. Ne var ki, gelinen noktada, tepkisel bir duruşla, Sünnilik karşıtlığını merkeze alan, farklılıklar üzerinden kendini tanımlamaya çalışan bir kimlik süreci ile karşı karşıya olduğumuz dikkat çekmektedir.<sup>4</sup>

Konuya mezhepler tarihi açısından baktığımızda, mezhepler tarihi araştırmalarında metodoloji konusundaki arayışların farklı yaklaşımlar meydana getirdiğini söylemek gerekir. Bu sebeple bir mezhepler tarihi araştırmasında, disiplinin kendine özgü ihtisas alanı yönteminin dışında, bilim adamına özgü bir yöntem anlayışı mevcuttur. Bilim adamının yöntem anlayışı farklı yaklaşımları meydana getirmiştir. Bunlardan biri, Yusuf Ziya Yörükân'a ait olan Sosyal-Pozitivist (İçtimaiyatçı) Yaklaşımıdır. Yusuf Ziya Yörükân, mezhepleri bir toplumsal kurum olarak görmüş ve Tahtacılar adlı araştırmasında gözlem ve saha araştırmaları tekniklerini kullanmıştır. Mezhepler tarihi araştırmalarında bir diğer yaklaşım ise tarihsel-sosyolojik yaklaşımdır. Mezheplerin doğuş, gelişim ve teşekkül süreçlerinin sağlıklı bir şekilde ortaya konulabilmesi için mevcut bilgi ile bilginin ortaya çıktığı

<sup>3</sup> A. e., s. 21.

<sup>4</sup> Hasan Onat, "Kimlik ve Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevi-Bektaşi Kimlik Tartışmaları" (Çevirimiçi), [http://www.hasanonat.net/index.php?option=com\\_content&view=article&id=50:kimlik-ve-kimlik-teoloji-likisi&catid=36:makale&Itemid=54](http://www.hasanonat.net/index.php?option=com_content&view=article&id=50:kimlik-ve-kimlik-teoloji-likisi&catid=36:makale&Itemid=54), 17 09 2012.

tarihi ve toplumsal zeminin karşılaştırılması ve birbirine uygun olup olmadığının denetlenmesi gerekmektedir.

Sosyoloji ya da din sosyolojisinin verileri, mezhepler tarihi araştırmalarında mezheplerin doğru okunmasına katkı sağlamaktadır. Sosyoloji gibi, toplumsal yapılarla ilgilenen mezhepler tarihi, bunu yaparken mezhebi özellikle de tarihsel nitelikli mezhepleri incelerken, toplum yapısı ile tarihin verilerini karşılaştırmalı olarak inceleyerek, mezhep hakkındaki en doğru bilgiye ulaşmayı amaçlar. Bu sebeple, mezhepler tarihi, bilgi ile bilginin içerisinde üretildiği toplumun arasındaki ilişkiye önem verir. Böylece bilgi sosyolojisini kullanan mezhepler tarihi araştırmalarında, klasik mezheplerin doğuş, gelişim ve teşekkül sürecinin aydınlatılmasında, sosyolojik veriler yardımcı bir unsurdur.

Mezhepler Tarihi, mezhepleri doğuş sürecinde içerisinde buldukları tarihsel, sosyolojik ve psikolojik zemini hesaba katarak ortaya koyan, fikirlerini, mensuplarını ve edebiyatını tarihsel süreç içerisinde geçirdikleri değişim ve gelişimi dikkate alarak inceleyen, bunun için de temel kaynaklardan hareketle objektif ve betimleyici bir tarzda ele alan bir bilim dalıdır.

Mezhepler Tarihi araştırmalarında Alevilik, tarihsel, siyasi ve toplumsal yönleri ihmal edilmeden ele alınmalıdır. Bu bağlamda Alevilik hakkındaki güncel bilginin Aleviliğin tarihi arka planı ile ne kadar uyumlu olduğunun sorgulanması gerekir. Bu sorgulama Alevilik hakkındaki bilginin bilimsel bir bilgiye dönüştürülmesi için son derece önemlidir. Aleviliğin tarihsel arka planını kendi yazılı kaynaklarından da istifade ile eleştirel ve tamamen tarafsız bir bakış açısıyla incelemek mezhepler tarihçisi için, ideolojik gayelerden uzak bilimsel bilgiye ulaşma adına temel gayedir.

Aleviliğin bir mezhep mi yoksa bir tarikat mı olduğu tartışmaları yıllardır süregelmiştir. Biz bu çalışmamızda Aleviliğin mezhep veya tarikat olmasından öte günümüz Türkiye'sindeki durumu itibariyle sosyolojik olarak konuyu ele almaya çalışmaktayız.

Bu çalışmanın ana konusu, Türkiye’de Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti zamanında (60. Hükümet) Demokratik Açılım adı altında başlatılan demokrasi merkezli etkinlik ve düzenlemelerin Alevilikle ilgisi ve Alevilerin Demokratik Açılıma yaklaşımlarının sosyolojisidir. Tezde başlığın da açıkça ifade ettiği gibi Demokratik açılım siyasetinde Alevilerin durumu ele alınmaktadır.

Çalışmada, öncelikle Aleviliğin tarihsel süreci ele alınmakta, daha sonra ise Demokratik Açılım çerçevesinde, incelemenin ana kaynağını oluşturan Alevilik çalıştaylarında toplumsal, siyasal, dini, kültürel, ekonomik özgürlükler bağlamında Alevilerin haklarının ne şekilde ifade edildiği, nasıl tartışıldığı, önceliklerin neler olduğu gösterilmeye çalışılmakta ve son olarak da çalıştaylardan itibaren meydana gelen gelişmeler ele alınmaktadır.

## **2. Çalışmanın Önemi**

Bu çalışmanın önemi, her şeyden önce Türkiye’de meydana gelmekte olan hızlı toplumsal değişimin demokratik çaba ve düzenlemelerle bağlantılı olması, hatta onları intaç etmesi ve bu çerçevede demokratik açılım adı altında ortaya konmakta olan bir dizi demokratikleşme çaba ve düzenlemelerinin Alevilerle de doğrudan ilgili olarak toplumumuzun sosyal, kültürel, siyasal, eğitimsel, hukuksal, ekonomik, dinsel vs. değişim süreçleri içindeki yeri ve ehemmiyetinden kaynaklanmaktadır. Konunun yeni ve güncel olması, araştırmanın önemini daha da arttırmaktadır. Alevilik ve Aleviler konusu, Türkiye’de son 15-20 yılda, hatta özellikle son birkaç yılda oldukça önem kazanmıştır. Bu yönüyle de tez konusu önem arz etmektedir.

Ayrıca Alevilerin kendilerini ifade etmede Demokratik Açılım öncesi ve sonrası farkların ortaya konulması ve açılım sürecinde Alevilerin devletten açık bir şekilde ifade ettikleri beklentilerinin ortaya konulması açısından da tez önem taşımaktadır.

Açılıma çoğulcu demokrasi açısından baktığımızda; çoğunluğun mutlak hâkimiyetini reddeden, azınlıktaükilerin siyasal ve kültürel haklarının kabul edilmesi

gerektiğini ve azınlığın da bir gün çoğunluk olabilme hakkının verilmesini savunan bir demokrasi anlayışı tanımını karşımıza çıkarmaktadır.

Demokrasinin gelişim sürecinde, çoğunluğun devlet yönetimindeki kararlarının mutlak olması, azınlık haklarını kısıtlayabileceği kaygısı çoğulcu demokrasiyi ortaya çıkarmıştır. Azınlıkta veya muhalefette olanların korunması, düşüncelerin serbestçe hiçbir baskıyla karşılaşmadan söylenebilmesi çoğulcu demokrasi için temel şarttır. Çoğulcu teoride otoritenin dağıtılması devletin aceleyle ve düşünmeden hareket etmesini engeller, aynı zamanda önemli güç merkezlerinin uyuşmaması durumunda da herhangi bir adımın atılmasını önler. Bu açıdan yaklaşıldığında da Demokratik Açılımın ve Alevi Çalıştaylarının Türkiye'nin demokratik anlamda önünü açacak özellikte bir girişim olduğu gerçektir.

Çalışma tamamlandığında, gerek Türkiye'de Alevlikte meydana gelen değişim ve Demokratik Açılımın Alevilikle bağlantısı ortaya konmuş ve gerekse din bilimleri ve sosyal bilimler, özellikle de sosyoloji araştırmalarına bilhassa bilgi birikimi sunması bakımından katkılar getirecektir.

### **3. Çalışmanın Amacı**

Alevilik asırlar boyunca ibadet şekli ve öğretileriyle İslamiyetten ayrı bir inanç sistemi olarak düşünülmüştür. Yapılan araştırma ve çalışmalar bu düşüncenin yanlışlığını ortaya koymuş; neredeyse iki yüzyılı bulan, toplumsal olarak ötekileştirilen ve belli hak ve hürriyetlerden mahrum edilen Alevi vatandaşların demokratik bir düzlem ve anlayışta toplumda hak ettiği yerde olmadığını göstermiştir.

Alevilik, Türkiye'de örf, adet ve gelenekleriyle çok renkli Sosyo-kültürel hayatın belirgin bir tonunu ifade etmektedir. Aleviliğin omurgasını Türk kültürüyle sentezlenmiş İslam düşüncesi oluşturmaktadır. Türklerin Müslüman olması, gerek İslam tarihi gerekse de Türk tarihi açısından büyük sonuçlar doğurmuştur. İslam'ın

Türklere has bir ifadesi olan Alevilik, sosyal hayatın şekillenmesinde büyük önem arz etmektedir.

Alevi Açılımı ya da başka isimlerle isimlendirilen demokratikleşme adımları ülkemizde normalleşme için yapılmaktadır. Yapılan çalıştaylarda ana tema Alevi yurttaşların toplumsal haklarının verilmesi ve bunların devlet güvencesine alınmasıdır. Bu çalıştaylarda ele alınan konular ve yapılan konuşmalar baz alınarak yapılacak olan bu çalışma bir ana bir de alt bir amaca sahip olacaktır.

Çalışmanın birincil ve temel amacı, Türkiye’de son zamanlarda yerel ve küresel dinamiklerin de gereklilikleri kapsamında demokratikleşme konseptinin alanlarının daha da genişleme ihtiyacına uygun olarak siyasal irade ve devlet kuruluşlarının çaba ve planlamaları dâhilinde başlatılıp yürütülmekte olan Demokratik Açılım sürecinde Alevilerin yerini ve Alevilerin beklentilerini ve bu bağlamda ortaya çıkan tartışmaları anlamak ve anlamlandırmaktır.

Çalışmanın ikincil amacı ise bir dini grubun demokratik hak ve özgürlükler bağlamında dini hakların nasıl ifade edilebileceği yöntemini göstermektir. Bu amaç çalışmanın kendi doğal seyrinde dolaylı olarak verilmektedir.

#### **4. Çalışmanın Yöntem ve Teknikleri**

Tez çalışmasında, betimleme, anlama ve açıklama yöntemleri izlenmiştir. Çalışmada dokümantasyon tekniğiyle kaynaklardan elde edilen bilgiler esas alınmış, o bilgiler çerçevesinde analizler yapılmış, konu anlaşılmaya çalışılmıştır.

Metod (yöntem), bilinmeyen bir şeyi bulup meydana çıkarmak veya bilinen bir şeyi başkalarına gösterip ispat etmek için düşünceleri iyi bir şekilde sıralamak ve kullanmak sanatıdır. Diğer bir tanımla; Metod kelimesi, araştırma yolu ile bulunup ortaya konabilecek somut sebep-netice ilişkilerini ve (mümkün olduğu hallerde) bu

ilişkilerin temelinde yer alan somut ilmî kanunları tespit edebilmek için izlenmesi gereken yol anlamına gelir.<sup>5</sup>

Metod zihnî bir süreçtir. Zihin gerçeklik amacına ulaşmak için çeşitli yollar izler. Fakat herkes aklına esen bir yol tutarsa çabalar boşa gider ve çoğu zaman gerçeğe varılamaz. Bunun için en uygun yolların neler olduğunun belirlenmesi gerekir. İyi bir metod zihnin düzenli çalışmasını sağlar. Çok bilgi sahibi olmak yetmez, bunları iyi bir şekilde kullanmak ve uygulamak da lazımdır.<sup>6</sup>

Metodoloji ise, önce bütün ilimlerde uygulanan genel metodlarla, sonra da bunlara dayanarak her ilmin temel prensipleriyle kendi olaylarının incelenmesinde uygulayacağı özel metodlar ve kuralları araştırır, ilimlerin sınırlarını ve birbirleriyle ilgili ilişkilerini belirtir. Ayrıca ilimlerin konularını meydana getiren olayların dayandığı temel prensip ve kuralları gösterir.<sup>7</sup>

Bu bağlamda çalışmamızda kullanılan yöntemlerden betimlemenin tanımına baktığımızda; araştırmada toplanan verilerin, araştırma problemine ilişkin olarak neleri söylediği ya da hangi sonuçları ortaya koyduğu ifadeleri ön plana çıkmaktadır. Örneğin, gözlenen bir ortamda nelerin olup bittiği, görüşülen bireylerin neleri söyledikleri, çalışılan dokümanların hangi bilgileri ortaya koyduğu, betimleme yaklaşımına uygun sorulardır. Kısaca betimleme yaklaşımı ile “ne” sorusuna yanıt bulunabilir, ancak “neden” ve “nasıl” sorularına bu yaklaşımla doğrudan yanıt verilmesi mümkün olmayabilir.<sup>8</sup>

Çalışmamızda kullanılan bir diğer yöntem anlama işlevi ise, var olan şeylerin tek tek ya da ilişkiler halinde tanınması, ayrıntılı özelliklerinin öğrenilmesi amacına dönük “nedir” sorusunun cevaplandırılması ile ilgili olup, varolan durumun olduğu gibi resmedilmesidir. Araştırmada açıklama ve ayrıntı belirleme amaçlı olanlar bilimin anlama işlevine dönük faaliyetlerdir. Örneğin, havada bırakılan cisimlerin

<sup>5</sup> Kurtkan Bilgiseven, *Sosyal İlimler Metodolojisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 3.

<sup>6</sup> Zeki Arslantürk, *Araştırma Metod ve Teknikleri*, Çamlıca Yay., İstanbul, 2004, s. 64.

<sup>7</sup> A. e., s. 64.

<sup>8</sup> Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yay., Ankara, 2006, s. 222.

yere düşmesi, farklı şekil ve ağırlıktakilerin farklı hızlarda yere düşmesi vb. özelliklerin tespiti anlama işleviyle ilgilidir.<sup>9</sup>

Gözlenenlerin oluş nedenleri, her zaman insanların merak konusu olmuştur. İnsanoğlu mevcut durumun olduğu gibi tanınmasından sonra, o durumların muhtemel nedenlerini bilmek ister. Bu, “niçin” sorusu ile yönlendirilen açıklama işlevidir. Bilgi üretme açısından bilimin en üst işlevi açıklamadır. En gelişmiş açıklama da kuramdır. Nedensel ilişkilerin bulunması ve kuram geliştirmeye yönelik araştırmalar, bilimin açıklama işlevine hizmet ederler. Örneğin, cisimlerin yere düşüşlerinin yerçekimi ile ilişkilendirilmesi, açıklama işlevinin ürünüdür.<sup>10</sup>

Elde edilen dokümanların incelenmesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren materyallerin analizini kapsar. Geleneksel olarak doküman incelemesi, tarihçilerin, antropologların ve dilbilimcilerin kullandığı bir yöntem olarak bilinir. Oysa sosyologlar ve psikologlar da doküman incelemesini kullanarak önemli kuramların geliştirilmesine imza atmışlardır.<sup>11</sup>

Dokümanlar, araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır. Bu tür araştırmalarda, araştırmacı, ihtiyacı olan veriyi, gözlem ve görüşme yapmaya gerek kalmadan elde edebilir. Bu anlamda doküman incelemesi, araştırmacıya, zaman ve para tasarrufu anlamında katkıda bulunacaktır.<sup>12</sup>

Tez çalışması, Türkiye’de demokratik açılım sürecinde Alevilik konusunun temel konulardan olduğu ve açılımın başarılı olmasında Alevi açılımının başarılı olmasının önemli bir husus olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayımla da ilgili olarak demokratik açılımın Alevilikle ilişkisi, Aleviliğin Türkiye’de geçirdiği değişim ve dönüşümle doğrudan ilgili olduğu; Alevilerin demokratik açılım siyaseti karşısında ortaya koydukları tutum ve davranışların, Alevilerin beklentileri ve yaşadıkları tecrübelerle ilintili olduğu; Aleviliğin ve Demokratik Açılımın

<sup>9</sup> Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd. Ankara, 1994, s. 8.

<sup>10</sup> A. e., s. 8-9.

<sup>11</sup> A. Yıldırım, H. Şimşek, *a.g.e.*, s. 187.

<sup>12</sup> A. e., s. 188.

Türkiye’de izlediği sürecin yerel ve küresel dinamiklerle bağlantılı olduğu hususları tez konusunun ele alınmasında önemli hareket noktalarıdır.

Tezin konusuyla bağlantılı olarak Türkiye, Alevi, Alevilik, demokratik açılım ve toplumsal değişim, araştırmada anahtar kavramları oluşturmaktadır.

Çalışmanın metodolojisi kapsamında araştırma konusunun sınırlarına değinmek gerekirse, denilebilir ki, çalışma Türkiye’de Demokratik Açılım çerçevesinde Alevilik ve Alevilerle sınırlandırılmıştır. Çalışmanın kapsamında demokratik açılımda Aleviler konusu ana konu olup genel olarak demokratik açılımdaki diğer hususlara Alevilikle ilgili olarak gerek görüldükçe değinilmiştir.

Literatüre gelince; daha önce bu konuda yapılan çalışmalar az olmakla birlikte konunun yeni olmasına karşın, önemine binaen tartışmalar ve yaklaşımlar, kitap ve makale düzeyinde yapılmaktadır. Konuyla ilgili geçmişte yapılan bazı çalışmalar da tez konusunun önemini ortaya koymaktadır. Sözelimi şu çalışmalar örnek olarak zikredilebilir:

Subaşı, Necdet. (2002). “*Alevi Modernleşmesi*”. Avrupa Günlüğü. Yıl:2. Sayı:1. No: 3, s. 161-208.

Subaşı, Necdet. (2008). *Sırrı Fâş Eylemek, Alevi Modernleşmesi*, Ufuk Çizgisi, İstanbul.

Fıçlalı, Ethem Ruhi (1994). *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*. (3. bs.) Ankara, Selçuk Yayınları.

Bozkurt, Fuat. (1993). *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*. (3. bs.). Ankara, Tekin Yayınevi.

Din Sosyologu ve Alevi Açılımının Genel Koordinatörü Yrd. Doç. Dr. Necdet Subaşı “*Alevi Modernleşmesi*” ve “*Sırrı Fâş Eylemek, Alevi Modernleşmesi*” adlı çalışmalarında; varlıklarının devamını geleneklerine sıkı sıkıya bağlanarak yaşamakta bulan Alevilerin, Tanzimat’tan beri Türk toplumunun bütün tabakalarında kuvvetle hissedilen modernlikten ne derecede ve hangi bağlamlarda etkilendiğini analiz etmektedir. Modernlikle birlikte bir “sır” topluluğu olmaktan çıkarak

görünürlük kazanan ve zorunlu değişim ve dönüşümlerle karşı karşıya kalan Alevilerin, bu süreçte yaşadıklarını masaya yatırmaktadır.

Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı da “*Türkiye’de Alevilik Bektaşılık*” adlı çalışmasında; Aleviliğın tarihi, esasları ve adab-erkânı gibi başlıklar altında Türkiye’deki Alevilik ve Bektaşiliği bilimsel olarak ele alıp tarihten günümüze ışık tutmaktadır.

Fuat Bozkurt’un “*Aleviliğın Toplumsal Boyutları*” adlı eseri de Türkiye’de Alevilik üzerine yapılmış ve Alevi bir araştırmacının elinden çıkmış, çalışmamıza ışık tutan eserlerden biridir.

Bu çalışmalar ve bunların dışında yapılan bazı çalışmalar, tez konusunun önemini ortaya koymaktadır. Bütün bunlarla birlikte düzenlenen Alevi Çalıştayları metinleri ve ilgili dokümanlar çalışmamızın ana kaynaklarını teşkil etmektedir.

## 1. BÖLÜM

### DEMOKRATİK AÇILIMDA ALEVİLİK ve ALEVİLER

#### 1.1. Genel Olarak Din ve Toplum

Din, tarihin bütün devirlerinde ve bütün toplumlarda daima kendisiyle karşılaşılan evrensel bir olgu, insanı hem içten, hem dıştan kuşatan, onun düşünce ve davranışlarında kendini gösteren bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır.

Her dinin temel bir kognitif yönü vardır. Din insanlara belirli bir dünya görüşü sağlar. İnsanlar dinlerinin etkisiyle bir zihniyete, dünya görüşüne sahip olurlar. İnananlar, dinin kendilerine kazandırdığı zihniyet yapısıyla, sözelimi dünya ve dünyevi olaylar karşısında nasıl bir tutum ve eylem içinde bulunacaklarını belirlerler.<sup>13</sup>

İnsanlığın yeryüzünde ortaya çıktığından bu yana din fenomeni, insanı ve insan toplumlarını çeşitli biçimlerde etkilemiştir. Bu nedenle denilebilir ki insanlık tarihi, aynı zamanda din tarihi veya dinsel olaylar serüvenidir. İnsanlarla dinin bu birlikteliği günümüze kadar şöyle veya böyle devam etmiş ve tarihin sonuna kadar da devam edecektir. İnsanlığın din ile olan bu ayrılmazlığı, bizi, dinin insanın hem bireysel hem de sosyal boyutuyla ilişkisine götürmektedir.<sup>14</sup>

Din, sosyal bir fenomen olduğu sürece sosyologları ilgilendirir. Bu demektir ki din, ya sosyale tabi bir tezahürdür veya en azından sosyal bir öneme sahiptir. Din sosyolojisinin objesi insanların dine dayalı sosyal davranışdır. Dine dayalı sosyal bir davranış birçok kişinin bir dini inancı taşıması değil aksine din, daha çok, bir grup insanın karşılıklı ilişkilerinin temeli olmalıdır. Bu bağlamda din sosyolojisi, belli bir halkın içinde dini bir niteliğin dağılımını araştıran mezhep istatistiklerinden açıkça ayrılır.<sup>15</sup>

<sup>13</sup> Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din*, İnsan Yay., İstanbul, 2010, s. 68-69.

<sup>14</sup> A. e., s. 96.

<sup>15</sup> Yasin Aktay, M.Emin Köktaş, *Din Sosyolojisi*, Vadi Yay., Ankara, 1998, s.21.

Din sosyolojisi, sosyal yapının dini yönünü incelemektedir. Sosyal yapı sürekli değişen ve yeni sosyal münasebetlerin ağı olması sebebiyle bu münasebetler sosyal kurumları meydana getirir. Kurumlar ihtiyaç, zaman ve şartlara göre kendiliğinden değişir ya da değiştirilir. Din sosyolojisi dinamik yapıda olan bu toplumsal yapının dini kaynaklı etkinlik ve eylemlerini kendine özgü metotlarla bilimsel olarak inceler.<sup>16</sup> Konu alanı dini kaynaklı olayların incelenmesi olan din sosyolojisi oldukça geniş bir araştırma alanına sahiptir. İnanç grupları, mezhepler, tarikatlar, cemaatler kısacası dini gruplar ve onların toplumsal yapı içindeki etki ve fonksiyonlarını inceler.

Sosyolojik olarak din-toplum ilişkilerine bakıldığında, dinle toplumun ilişkilerinin tek yanlı olarak din tarafından veya toplum tarafından bakılarak anlaşılamayacağı; zira dinle toplum arasındaki ilişkilerin karşılıklı olduğu; dinin toplum üzerinde etkileri olduğu gibi toplumun da din üzerinde etkilerinin bulunmakta olduğu görülmektedir.<sup>17</sup>

Gerçekten de din ile toplum ve toplumun diğer boyutları arasındaki ilişkilerin çok yönlü olduğu doğrudur. Nitekim din sosyolojisinin merkezî konusu olan din-toplum ilişkileri, din ile toplumun karşılıklı ilişkilerini, etkileşimlerini ifade eder. Bu hem klasik sosyolog ve din sosyologlarınca çoğu kez ele alındığı biçimiyle işlevsel dini, hem de artık bugün gelinen noktada pek çok sosyolog ve din sosyoloğunun ele aldığı biçimiyle dinin toplum üzerindeki etkilerini, sosyal fenomen olarak dinin etki ve bağlantılarını içermektedir. Din ile toplumun karşılıklı ilişkilerini incelemek, başka bir ifadeyle dini hem bağımlı değişken hem de bağımsız değişken olarak, hem etkilenen hem de etkilenilen olarak incelemeyi ifade etmektedir. Din-toplum ilişkilerine her iki açıdan bakılmadığı zaman, dinin indirgenmesi söz konusudur. Sosyolog, din fenomeninin aşkın boyutlarının dışında sosyal boyutlarını, din ile toplumun karşılıklı ilişkileri esasında ele alır, araştırır.<sup>18</sup>

Kısaca; bir yönüyle din toplum üzerinde öyle etkili olmaktadır ki toplum, kendini din ile ifade etmekte; diğer bir yönüyle ise, toplum din üzerinde öylesine

<sup>16</sup> Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, ss.15-20.

<sup>17</sup> E. Okumuş, *a. g. e.*, ss. 100-101.

<sup>18</sup> *A. e.*, s. 101.

etkin bir varlık göstermektedir ki din, kendini toplumla, toplumların kendi farklı özellik ve şartlarıyla ifade etmektedir. Bu durumda denilebilir ki din, kendini toplumla, toplum da kendini din ile izah etmekte; din kendisinin bağlı olduğu toplumu açıklamakta, toplum da kendisinin bağlı bulunduğu dini açıklamaktadır.<sup>19</sup>

Janina Karolewski'nin, "Alevilik ile ilgili Heterodoks Olan Ne? Alevi Karşıtı Dışlama ve Kızgınlık" başlıklı makalesinde Alevilerin, "heterodoks" kelimesinin batıdaki olumsuz anlamına rağmen, niçin kendilerine "heterodoks İslam" dediklerini on yedinci yüzyıldaki Alevi-Sünni çatışmasının kökenlerine inerek değerlendirdiğini görmekteyiz. Karolewski'ye göre, bu kavram batıların on dokuzuncu yüzyıl sonu, yirmi birinci yüzyıl başında Alevilerle ilk karşılaşmalarında, Aleviliğin içe yönelik özelliklerinden dolayı ve bilinen İslam'dan farklı olduğunu belirtmek için kullanılmıştır. Bu anlamda "heterodoks İslam" sadece Alevileri değil Dürzi ve Ahmedileri de kapsamaktadır. Karolewski özellikle Aleviliğin "heterodoks İslam" ya da "senkretik gelenek" olarak değerlendirilmesinde, ünlü Alevilik uzmanı Irene Melikoff ve Ahmet Yaşar Ocak'ın etkili olduğunu belirtmektedir. Karolewski, yirminci yüzyıl Türkiye'sinde Alevilerin halen önyargılara maruz kaldıkları şeklindeki değerlendirmenin ardından bin dokuz yüz doksanlardan sonra bir "Alevi Uyanışı" yaşandığını ifade etmektedir. Karolewski, Alevilerin durumunun, "heterodoks" ve "Ortodoks" kavramlarının büyük ölçüde sosyo-politik konjonktür ve heterodoks olan ile Ortodoks olan arasındaki güç dengesine dayandığını gösterdiğini, bu güç dengesi değiştiğinde heterodoks olanın kendi geleneklerine göre, heterodoks kavramıyla kendi Ortodoks olmayanını ortaya çıkartıp liberal ve eşitlikçi bir gelenek oluşturabileceğini vurgulamaktadır.<sup>20</sup>

Osmanlı Devletinin duraklama dönemlerinde başlayan ve günümüze kadar toplumsal yapıda önemli bir tartışma alanı bulan Alevilik konusu da ülkemiz din sosyolojisi bölümlerinin toplumu ve dini ilgilendiren en öncelikli konularından biri olmuştur. Sayısız bilimsel çalışmaya rağmen Alevilik henüz istenen toplumsal, dini ve siyasal bir zemine sahip olamamıştır. Birçok söylem Aleviliğin yanlış anlaşılması

<sup>19</sup> E. Okumuş, *a. g. e.*, s. 102.

<sup>20</sup> Janina, Karolewski, "What Heterodox about Alevism? The Development of Anti-Alevi Discrimination and Resentment" *Die Welt Des Islam*, 2008, 48/3, s. 456.

olduğunu ileri sürmesine rağmen doğru anlaşılması için yeterli ortam, zaman ve arzu bulamamıştır.

Konumuz bağlamında ele alınacak olan Anadolu Aleviliği, İslamiyete bakış açısı, onu anlayışı, yorumlayış ve yaşayış tarzı bakımından kendine özgü özellikler taşır. Kökleri de tarihi ve sosyolojik bir olgu olarak Türklerin İslamiyeti tanımaya başladıkları dönemlere kadar uzanan belli siyasi, coğrafi, tarihi, toplumsal, ekonomik ve kültürel şartların tedricen meydana getirdiği bir İslami inanç ve kültür olgusudur.<sup>21</sup>

Türkiye’de Alevilik ile ilgili çalışmalar çoğaldıkça, Aleviliğin tarihsel, siyasi ve ideolojik boyutlarının yanında sosyal, kültürel ve dinsel boyutlarını araştırmaya yönelik ilginin de arttığı görülmektedir. Bu ilgi, hem Alevilerin kendi içinde hem de dışarıda oluşmaktadır. Hiç kuşkusuz Aleviliğin sosyal, kültürel ve dinsel boyutları hakkında yapılan çalışmalar, Türkiye’de Alevilerin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.<sup>22</sup>

Bu çalışmada, öncelikle Aleviliğin tarihsel sürecini ele alıp daha sonra ise Alevilik çalıştayında toplumsal, siyasi, dini, kültürel, ekonomik özgürlükler bağlamında Alevilerin haklarının ne şekilde ifade edildiği, nasıl tartışıldığı, önceliklerin ne olduğu gösterilmeye çalışılacak ve son olarak da çalıştaylardan itibaren meydana gelen gelişmeler ele alınacaktır.

## 1.2. Alevilik: Genel Bir Bakış

Alevilik, en belirgin özelliği Hz. Muhammed’in ehl-i beytine, özellikle de Hz. Ali ve soyuna gösterilen derin saygı, sevgi ve yandaşlık olan dini ve siyasi grupların genel adıdır. Hz. Ali’nin, Hz. Muhammed’in halifesi olduğunu savunan İmamiyye (İsna Aşeriyye, Caferiyye) mezhebini de içine almak üzere, Zeydiyye, İsmaililik ve yanı sıra Gulat olarak adlandırılan ve Galiye, Müellihe, Ali-İlahiler, Kızılbaşlılık gibi

<sup>21</sup> Ethem Ruhi Fıçlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay., İzmir, 2008, s.556-557.

<sup>22</sup> Ejder Okumuş, “Alevilerde Kurban Bayramı: Söz Vermek”, *Dicle Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, Diyarbakır, 2005, c. 7, S. 1, s. 2.

zaman zaman Hz. Ali'yi ilahlık mertebesinde gören, “hulûl”, “tenasüh” ve “ibaha” inanışlarına sahip diğer gruplar da genel olarak Alevilik üst kavramı içinde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Hz. Ali'ye nispet edilen tarikatlar da “Alevi” şeklinde adlandırılmaktadır.<sup>23</sup>

Alevi teriminin asıl anlam kazandığı alan, Türk kültürü tarafından üretilen, geliştirilen Hz. Ali hakkında beslenen inançlarla şekillenmiştir. İslam'ı yeni kabul eden Orta Asya Türklerinin eski Gök Tanrı inancıyla sentezleyerek oluşturdukları bu yeni inanç sistemi bugünkü Anadolu Aleviliğinin temellerini oluşturmaktadır.<sup>24</sup>

Anadolu Aleviliğine, yazılı ve sözlü geleneğimizde birtakım farklı isimler de verilmektedir. Bunların başında Bektaşilik gelmektedir. Kısaca Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli tarafından kurulduğuna inanılan bir tarikattır. Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi, tevella (Ehl-i Beyt'i sevenleri sevme) ve teberrâ (Ehl-i Beyt'i sevmeyenleri sevmeme) gibi Aleviliğin temel esaslarına bağlı oluşları yüzünden, Bektaşiliğe Alevilik denilebilir.<sup>25</sup> Aslında Bektaşilik bir tarikat olduğu için, bu tarikatın yollarına uyan herkes Bektaşî olabilir ama Alevilik soya bağlıdır ve ancak anası ve bilhassa babası Alevi olan Alevi olabilir.<sup>26</sup>

Anadolu Alevilerine verilen bir diğer isim de Kızılbaş'tır. Aslında Alevilerin tarihteki asıl adı Kızılbaş'tır. XIV ve XVI. yüzyıllarda Kızılbaşlar ilk Safeviler olan Şeyh Cüneyt, Şeyh Haydar ve Şah İsmail taraftarı Türkmen boylarıydılar. Kırmızı bir serpuş giyiyorlar, bunun için de bunlara Kızılbaş deniyordu. Fakat Kızılbaş sözü yüzyıllar içinde küçültücü bir anlama kaymış ve Celali isyanları adıyla tanınan dini sosyal başkaldırma hareketleri dolayısıyla da “dinsiz asi” anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Kızılbaş deyiminin kullanımını Alevi'ye bırakmış olması bundandır.<sup>27</sup> Bugün bile halk arasında fevkalade yanlış ve menfi anlamda kullanılan bu kelime, her ne kadar isim konusunda farklı söylentiler olsa da aslında, bizim tarihimizde

<sup>23</sup> Necdet Subaşı, *Alevi Modernleşmesi, Sırrı Fâş Eylemek*, Timaş Yay. İstanbul, 2010, s. 77.

<sup>24</sup> Mustafa Cemil Kılıç, *Laik Türkiye İçin Yükselen Alevilik*, Kum Saati Yay. İstanbul, 2006, s. 34.

<sup>25</sup> Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, Otağ Matbaacılık, İstanbul, 1977, s. 52.

<sup>26</sup> Ethem Ruhi Fırlı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay. İzmir, 2006, s. 7.

<sup>27</sup> İrene Melikof, *Uyur İdik Uyardılar, Alevilik Bektaşilik Araştırmaları*, Çev: Turan Alptekin, İstanbul, 1993, s.33.

kırmızı börk veya başlık giyen Sünni-Alevi bütün Türkmen boylarına verilen bir isimdir.<sup>28</sup>

Anadolu Alevileri için kullanılan bir diğer isim de, hayatlarını ekseriya göçebe olarak ağaç kesmek ve dikmek, tahta bimekle geçiren Alevi-Türkmen zümrelerini ifade eden Tahtacılar'dır. Alevilik için, Onaltıncı asırdan itibaren Osmanlı kaynaklarında rastlanan, tahkir için kullanılan bir isim de Rafzi'dir.<sup>29</sup> Yazılı ve sözlü gelenekte ne kadar farkedilmiş isimler verilmiş olursa olsun, görülüyor ki Türkiye'de Alevilik, Bektaşi kültür ve edebiyatının ağır bastığı bir İslami inanış biçimi ile Türkmen kültürünün içiçe girmiş şekline verilen bir isimdir.<sup>30</sup>

İslam içerisinde Ali yandaşlığı Hz. Peygamberin ölümünden sonra başlamıştır. Daha sonra bir inanç akımı niteliği kazanmış ve belli bir topluluğun görüşlerini dile getiren özel bir kavram olarak anlaşılmıştır. Bugün ise "Alevilik" denilince anlaşılması gereken inançtan çok bir yaşama kuralı, yaşayış biçimidir. Çağların akışı içinde yan düşüncelerle beslenip, bir toplum görüşü, bir yönetim biçimi özelliğini kazanmıştır. Kesin ilkelere dayanan Sünniliğe karşı Alevilik, bağımsız düşünceye, zgr davranışa, çağın gidişi ile uygarlık buluşları arasında yaklaştırıcı bir yoruma elverişlidir görüşü hâkim olmuştur.<sup>31</sup>

İslam'ın ilk yıllarında meydana gelen siyasi olaylar Türklerin İslamlaşma hadisesine doğrudan sayılmasa bile dolaylı olarak ciddi biçimde tesir etmiştir. Hz. Peygamber'in hastalığı sırasında ortaya çıkmış ve ilk anda çözümlenmiş gibi görünmesine rağmen, sonraları Müslümanlar arasında büyük ayrılıklara sebebiyet vererek çeşitli zümrelerin doğmasına etken olmuş bazı olaylar vardır.<sup>32</sup> Bu olayların ilki Hz. Peygamber'in, hastalığı şiddetlendiği zaman, yanında bulunan ahabına, "Bana bir kalem ve bir kğit getirin; size bir yazı (vasiyet) yazdırayım ki, benden

<sup>28</sup> E. R. Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, s. 7.

<sup>29</sup> A. e., s. 10.

<sup>30</sup> Hasan Basri Erk, *Tarih Boyunca Alevilik*, Varol Matbaası, İstanbul, 1954, s. 36.

<sup>31</sup> Fuat Bozkurt, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Tekin Yay. İstanbul, 1993, s. 7.

<sup>32</sup> E. R. Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, s. 13.

sonra ihtilafa, sapıklığa düşmeyiniz” sözleriyle orta çıkan “vasiyetname meselesi”dir.<sup>33</sup>

Hız. Peygamber’in vefatından sonra Hız. Ebu Bekir’in halife seçilişinde herhangi bir nass veya işaret değil, doğrudan doğruya gelişmekte olan İslam devletinin savunma ve yayılmasını gerçekleştirebilecek birliği ve düzenini koruyabilecek kabiliyette oluşu, Kureyş’li olmak hasebiyle neseb, yaşlılık ve tecrübe bakımından etrafında saygı uyandırışı, Müslüman olmaktadır kıldemi ve Hız. Peygamber’in en yakın arkadaşı oluşu gibi vasıflar<sup>34</sup> etkili olmuştur. Her ne kadar Vasiyet meselesinden ötürü bir grup sahabe, halifeliğın Hız. Ali’nin hakkı olduğunu ileri sürseler de<sup>35</sup> Hız. Ali’nin Hız. Ebu Bekir’e bey’atı ile ümmetin bütünlüğü sağlanmış olup geçici olarak da olsa hilafet meselesi çözülmüş olur.<sup>36</sup>

Hız. Ebu Bekir’in kendisinden sonra halife gösterdiği ve sahabenin ittifak ve icmâ ile hilafet makamına gelen Hız. Ömer devrine İslam tarihinin, mübalağasız her bakımdan gelişme ve genişleme dönemi denebilir.<sup>37</sup>

Üçüncü halife Hız. Osman’ın halifeliği ve ölümünün ardından oluşan kaos ortamında halife olarak Hız. Ali seçilmiştir. Peygamberin ölümünün ardından ortaya çıkan siyasi çekişmeler devam etmiş, Hız. Ali’nin halifeliğini tanımayan ve Hız. Osman’ın intikamını almak isteyen gruplar ona karşı mücadeleye başlamışlardır.<sup>38</sup> Bu mücadelenin bir sonucu olarak 656 yılında Cemel Vaka’sı ve Sıffin Savaşı meydana gelmiştir.

Cemel Vaka’sında Hız. Ayşe ile karşı karşıya gelen Hız. Ali bu savaşı kazanmıştır. Hemen ardından Hız. Osman’ın soyundan gelen ve onun intikamı için çalıştığını iddia eden Muaviye ile Hız. Ali arasında Sıffin Savaşı meydana gelmiştir. Hız. Ali, savaş esnasında Muaviye’nin teklif ettiği ‘hakem’ usulünü kabul etmiştir.

<sup>33</sup> Abdil Latif’iz ZEBİDİ (Haz.), *Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Hadis Kitabı, Çev: Kamil Miras, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982, c. 8, s. 412, Hadis No. 1275.

<sup>34</sup> E. R. Fığlalı, *Türkiye’de Alevilik Bektaşılık*, s. 29.

<sup>35</sup> Ali Osman Küçükahmet, *İslam’da Mezhepler Gerçeği ve Günümüzde Alevilik*, Özgü Yay. İstanbul, 2007, s. 49.

<sup>36</sup> E. R. Fığlalı, *Türkiye’de Alevilik Bektaşılık*, s. 28.

<sup>37</sup> A. e., ss. 31-32.

<sup>38</sup> A. e., ss. 32-38.

Bu hakem usulüne göre iki taraf da birer hakem belirleyecekler, bu hakemlerin yaptıkları istişareler üzerine aradaki sorun çözülecekti. Hz. Ali'nin hakemi, Ebu Musa el-Eşari, Muaviye'nin hakemi ise Amr b. As idi. Bu hakemlerin görüşmeleri sonunda Muaviye'nin hakeminin yaptığı bir hile sonucu Hz. Ali halifelikten alındı ve yerine Muaviye geçti.<sup>39</sup>

Fakat bu durum karışıklıkların daha da artmasına sebep oldu. Bu karışıklıktan rahatsız olan halk her iki tarafın da ortadan kaldırılması gerektiğine inanan 'Hariciler' adını verdiğimiz bir topluluk oluşturmuş ve bu karmaşa Hz. Ali'nin öldürülmesiyle devam etmiştir. Bu ölüm olayının ardından Hz. Ali'nin haklılığını savunanlar onun çocukları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için desteklerini sürdürmüşler ve böylece siyasi olarak Hz. Ali'yi savunan bir topluluk oluşmaya başlamıştır.<sup>40</sup> Ardından Hz. Hüseyin'in hunharca şehit edilmesi, Kerbelâ faciası Müslümanların kalbinde kapanmaz bir yara açmış, onları derinden sarsmış ve İslam tarihinde tüyler ürperten bu fêci olayın vuku buluşundan kısa bir süre sonra ortaya çıkmaya başlayacak hemen bütün hareketlerin sebebi ve bahanesi olmuştur.<sup>41</sup>

Türklerin Araplarla, dolayısıyla İslamiyet'le doğrudan doğruya ilk temasları Hz. Peygamberin vefatından sonra Hz. Ömer zamanında vuku bulan fêtihler esnasında olmuştur. Asıl münasebetler ise Emeviler zamanında başlamış olup Muaviye'nin Emevi-Arap devletinin idaresini ele almasından sonra Türk illerine yapılan fêtihler neticesinde İslam'ın bu bölgelerde hâkim olmasını sağlamıştır. Miladi Yedinci asırdan itibaren de Arapların yenilgiye uğrattıkları insanlar, şeklen dahi olsa tedricen Müslümanlaşmaya başlamışlardır. Böylece yeni Müslüman din adamları ve bilhassa tüccarlar Türk topraklarına gelmeye başlamışlardır. Hatta savaşlar, yağmalar ve benzeri temaslar bile bu yeni kültürün ve bu yeni dinin hiç olmazsa bazı yönlerini Türklere tanıtmakta yardımcı olmuştur.<sup>42</sup>

<sup>39</sup> A. e., ss. 39-46.

<sup>40</sup> Aybiçe Tosun, "Günümüzde Alevilerin Din Eğitimi ve Öğretiminden Beklentileri," Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2010, s. 20.

<sup>41</sup> Ethem Ruhi Fığlalı, *İmamiye Şiası*. Ağaç Kitabevi Yay. İstanbul, 1984, s. 106.

<sup>42</sup> E. R. Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşılık*, ss. 58-60.

Bununla birlikte, Emeviler döneminde İslam'ın yayılışının şiddet ve baskı ile olması, aynı Emevilerin Hz. Ali ve soyuna zulüm yapması da Türklerin safını belirlemede etkili olmuştur.<sup>43</sup>

Abbasilerin iktidara gelmesiyle, Arap devleti bir İslam devleti haline dönüşmeye başlamıştır. Bu da devletin umumi siyasetinde önemli değişikliklerin ortaya çıkması demektir. Nitekim devleti ele geçirmek için teşebbüse geçen Abbas oğulları ailesi, kendilerine desteği, Arap olmayan unsurlardan, başta İranlılar olmak üzere Türklerden sağlamaya çalışmışlardır. Abbasilerin iş başına geçişleri ile yalnız İslam tarihinin değil, Türklerin de kaderi değişmeye başlamıştır. Özellikle doğudan Orta Asya'ya doğru ilerleyen Çin istilasının Türkler için ciddi bir tehdit oluşturması neticesinde Abbasilerin desteği ve yardımı ile yapılan meşhur Talas Savaşı (133/751) Türk-Arap münasebetleri bakımından ve Türklerin İslamiyet'i benimsemeye başlamaları açısından büyük önem taşımaktadır.<sup>44</sup>

Türk devletlerinden Karahanlılar, Türkler arasında İslamlaşma hadisesini tam anlamıyla tescil eden ve hatta İslamiyet'in Türklerin milli bir dini haline gelmesini sağlayan devlet olmuştur.<sup>45</sup>

Müslüman olan Türklerin birçoğunun Şamanist olduğu kesindir. Çünkü Budist ve Hıristiyan Türklerin Timur devrine kadar mukavemet ettikleri bilinmektedir. Diğer taraftan Türklerin tamamının aynı tarihte ve aynı yolla Müslüman olmadıkları aşikârdır. Aynı kavim olan Oğuzların bile tamamen İslamlaşmasının iki asır boyunca devam ettiği ve bu süre zarfında İslam dininin tesiri altına girmiş olmalarına rağmen, ölümler, su, defin ve matem kültürleri, yeme-içme, eğlenme ve benzeri törenleri ile ilgili örf ve adetlerinin Şamanîliğin izlerini bütünüyle taşıdığı göz önüne alınırsa, Türklerin Müslümanlaşması hadisesini izah etmenin de pek kolay olmadığı anlaşılır. Şurası muhakkak ki, Müslümanlığı kabul eden bu insanlar, İslam öncesi maddi ve manevi birçok kültür unsurlarının da aynı

<sup>43</sup> Hüseyin Ba1, *Alevi-Bektaşî Köylerinde Toplumsal Kurumlar*, Ant Yay., İstanbul, 1997, s. 74.

<sup>44</sup> E. R. Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşılık*, ss. 62-64.

<sup>45</sup> A. e., s. 68.

samimiyetle, adeta onları da ihtida ettirmişçesine İslamî-dinî tecrübe ifadelerine katmışlardır.<sup>46</sup>

Türklerin İslama girmesini kolaylaştıran sebeplerin başında İslam dini ve medeniyetinin çekiciliğinin yanında eski Türk dininin, yani Şamanizm'in İslamiyet'e yakın ana kurallara sahip olması ve Türk ruhuna diğer dinlerden daha fazla uygun gelmesi etkili olmuştur.

Artık İslamı kabul eden göçebe Müslüman Türklere de Türkmen denilmeye başlanılmıştır. Bu göçebe Müslüman Türkleri bir taraftan yerleşik Türklerden, bir yandan da göçebe, ama Müslümanlığı kabul etmemiş Türklerden ayıran bir terim olmuştur.<sup>47</sup>

Anadolu'ya göç eden yerleşik ve göçebe kültürün yoğurduğu Türkmenler, henüz şehirlî-köylü ayırımı ortaya çıkmadan, Anadolu'yu Türkleştirme ve İslamlaştırma yolunda aynı inanç ve gayeyi paylaşıyorlardı. Onlar, hangi anlayışta olursa olsunlar, Onüçüncü yüzyıl Anadolusunun dini ve kültürel olduğu kadar ictimâî, iktisadî ve siyasi hayatının büyük ölçüde değişmesine ve gelişmesine sebep olmuşlardı. Elbette Anadolu'ya büyük göç dalgalarıyla gelen Türkler arasında yerleşik hayatın içinden ve büyük kültür merkezlerinden gelen tam ve kitabî olarak Müslümanlaşmış olanlar kadar, eski dini hatıralarını İslamî cila altında devam ettirerek çok sathî şekilde Müslümanlaşmış olanlar da mevcuttu. Bunlar kendi soylarının gelenek ve göreneklerine uygun düşen ve eski Türk Kamları ve atalarının Müslümanlaşmış şekli olarak gördükleri Türkmen babalarının telkin ettiği inançlarla yetiniyorlar ve en önemlisi de yönetici sınıfı ile onlara yakın olanların aksine İran ve şehirlî kültüründen uzak kalıyorlardı. Onlar kendilerine mahsus dinî-tasavvufî anlayışla ve tahta kılıçlarla düşmanlara karşı çıktılar; fetihlerde bulundular, dağ başlarında ve ücra mıntikalarda yer açıp yerleştiler, zaviyeler kurdular, buralarda atalar, babalar ve dedeler eliyle eski din ve kültürlerimizle karışık sade ve basit bir dinî-tasavvufî hayatın içinde oldular. Temelde Sünnî-Hanefî akideye bağlı olmakla beraber Şamanîlik ile Melamiliğin ağır bastığı ve bizim Türkmen Sünniliği

<sup>46</sup> Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti*, Ötüken Neşriyat. İstanbul, 2006, s.150.

<sup>47</sup> Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev: Yıldız Moran, İstanbul. 1979'den naklen, Ethem Ruhi Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşılık*, ss. 70-71.

dediğimiz kendine mahsus özellikleri olan bir Müslümanlığın mümessilliğini yaptılar.<sup>48</sup>

Türkler İslam kültür çevresine girişlerinden itibaren tamamen Sünni anlayışı benimsemiş olmalarına rağmen, esasen Hz. Muhammed(sav) ve Ehlibeyt sevgisini ön planda tutan sûfilik cereyanlarının kuvvetle etkisi altında kalmışlardır.<sup>49</sup>

Anadolu'nun İslamlaşması sürecinde de özellikle Orta Asya'dan gelen, Türk göçebe kültürünün izlerini taşıyan sûfiler önemli rol oynamışlardır. Ahmet Yesevi, Hacı Bektaşî Veli, Abdal Musa gibi sûfiler eski Türk geleneklerini de devam ettirerek yeni dinin halk arasında yayılmasında önemli rol oynamışlardır.

Ahmet Yesevi, İbrahim isimli bir şeyhin oğludur ve Onbirinci yüzyılın birinci yarısında Batı Türkistan'da doğmuştur. Küçük yaşlarda babasını kaybetmiş ve daha sonra bugünkü Yesi şehrine yerleşmiştir. İlk eğitimini, burada Arslan Baba'nın temsil ettiği tasavvufi gelenek içinde tamamlamış ve Buhara'ya geçmiştir. O; Buhara'da 1140'lı yıllarda, devrinin ileri gelen bilginlerinden Şeyh Yusuf Hemedânî'ye bağlanmış, 1160'lı yıllarda onun halifesi olmuş ve "şeyhlik postu"na oturmuştur. Şeyhlik postuna oturduktan kısa bir süre sonra Ahmet Yesevi, Yesi'ye dönmüş ve ölünceye (öl. 1194) kadar orada kalmıştır. O, Yesi'de, Türklerin anlayış ve yaşayış tarzına uygun bir şekilde Türkçe ve İslamî anlayışını, "Tasavvufi Görüşleri"ni yaymıştır. Bu yöntemi ile Yesevi, kısa zamanda Türkler arasında tanınmış, çok sayıda taraftar toplamış ve anlayışı "Yesevîlik" olarak anılmıştır.<sup>50</sup>

Bektaşilik ise; inançta Maturidî'nin, uygulamada İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin yolunda yürüyen, akıl ve bilim ile Türk kültürünü, gelenek ve göreneklerini İslamî anlayışında birleştiren Ahmet Yesevi'nin halifelerinden Hacı Bektaş Veli'nin (öl. 1337/1338) yolunu benimseyen tarikat mensuplarına verilen addır. Alevilik ve Bektaşilik arasında ortak noktalar vardır. Alevilik genellik, Bektaşilik özellik ifade etmektedir. Her iki dinî hareketin ortak noktası, Türk

<sup>48</sup> E. R. Fıçlalı, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, ss. 314-315.

<sup>49</sup> Ethem Ruhi Fıçlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1980, s. 193.

<sup>50</sup> A. Küçük, M. A. Küçük, *Türkistan'dan Türkiye'ye Alevilik-Bektaşilik*, Ankara, s. 126.

Milletine ve Türk kültürüne özgü olmasıdır. Her Bektaşî, Alevidir fakat her Alevî, Bektaşî değildir.<sup>51</sup>

İslamiyet, en geç Onuncu yüzyılda Maverâünnehir sınırlarını aşarak Volga Bulgarları, Karahanlılar, Oğuzlar, Karluklar gibi büyük Türk ve Türkmen kütelleri arasında yayılmasını tamamlarken, Onbirinci yüzyıl başlarında, Batıya doğru büyük göç hareketi de başlamıştı. Bu göç hareketi, Türklere Selçuklu devletini kurdurmuş, Anadolu'yu açtırmış ve Türklerin kısa zamanda, Türkistan'dan Akdeniz kıyılarına kadar yayılmalarını sağlamıştır. Şüphesiz ki Büyük Selçuklu İmparatorluğunun kurulması ve Türklerin İslam dünyasında söz sahibi olmaya başlamaları, İslam tarihi ve hatta dünya tarihi açısından son derece önemli bir hadisedir.<sup>52</sup>

Göç dalgalarıyla Anadolu'ya gelen Türkler, hangi anlayışta olursa olsunlar, Onüçüncü yüzyıl Anadolu'sunun dinî ve kültürel olduğu kadar içtimaî, iktisadî ve siyasî hayatının büyük ölçüde değişmesine ve gelişmesine de sebep olmuşlardır.<sup>53</sup>

Anadolu Selçuklularının, dini siyaset hususunda selefleri Büyük Selçukluların geleneklerine bağlı kalarak Sünniliği ve Abbasi taraftarlığını korumaları sonucu, özellikle şehirler, Yesevi Ocağına bağlı Türkmen yöreleri ve Ahîlerin kurdukları zaviyeler ve tekkeler daima Sünnî-Hanefî anlayışın sahibi ve koruyucusu oldular. Bu bakımdan Selçuklu sultanlarının yanlış icraatı, yolsuzluk, zulüm ve adaletsizliğin kol gezmeye ve herkesin başının çaresini aramaya başladığı Onüçüncü asrın ilk yarısında vuku bulan Babâiler hareketinden önce de sonra da Anadolu'da oldukça geniş bir nüfuzla sahip olan Yesevîlik ve Ahîlik de Alevî-Bektaşî geleneğinin geçmişinde önemli bir yere sahiptir.<sup>54</sup>

Böyle bir ortamda Anadolu'da yayılmaya başlayan İslam dini Safevî Devletinin güçlenmesi sonucu Şii inancının da etkili bir şekilde varlık göstermesiyle birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Bektaşî Tarikat'ı böylece Şii inançtan etkilenmiş

---

<sup>51</sup> A. e., s. 122.

<sup>52</sup> E. R. Fırlalı, *Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik*, s. 75.

<sup>53</sup> A. e., s. 80.

<sup>54</sup> A. e., ss. 86-87.

ve ortaya eski Türk gelenekleri ve Şii İslam inancının harmanlandığı kendine özgü bir inanış şekli çıkmıştır.<sup>55</sup>

Bu yeni sentez inanış tarihsel süreç içinde gitgide kendine özgü bir hal alarak Sünni inanıştan farklılaşmıştır. Bu farklılaşma esnasında Osmanlı Devleti ile Şii Safevî arasındaki mücadeleler de etkili olmuş, her iki taraf dini inançları kullanarak bir iktidar savaşına girmişlerdir. Bu bağlamda Kızılbaş Türkler hakkında Sünni halka çeşitli propagandalar yapılmış ve iki halk arasında bir nevi soğukluk başlatılmıştır.<sup>56</sup>

Bu soğukluğun başlamasında Erdebil Tekkesi önemli bir rol oynamıştır. Erdebil Tekkesi ve bu tekkenin öğretisi, güney Azerbaycan'da 13. yüzyılda Şeyh Safiyyüddin tarafından şekillendirmiştir. Halvetiyye ve Kalenderiyye tarikatlarının birleştirilmiş bir formu olan 'Erdebiliyye' tarikatının kurucusu olan Şeyh Safiyyüddin ve onun ardından gelen öğrencileri sayesinde Erdebil Tekkesi zamanla yeni Müslüman olmuş Türkmen boyları tarafından saygı duyulan bir merkez haline gelmiştir.<sup>57</sup>

Türkmenlerin Erdebil Tekkesi'ne yakınlaşmalarının bir nedeni olarak da medrese eğitiminden uzak olmaları gösterilebilir. Eğitimden uzak kalan bu gruplar eski inanç ve geleneklerini kutsal saymaya devam edip yeni dini de buna göre şekillendirmişlerdir. İslam dininin bazı hükümlerini yerine getirmeyip eski inançlarını devam ettiren bu gruplar ile Sünniler arasında uzaklaşmalar da bu şekilde başlamıştır. Böylece 'Alevi' kimliği ile Erdebil Tekkesi'ne ve Safevîler'e yakınlaşan insanlar Osmanlı Devletinden uzaklaşmışlardır. Bütün bu gelişmelerin yanı sıra Sünni inançtan farklı olan bazı gruplar da Erdebil Tekkesi'ne ve doğal olarak Safevîler'e yakınlaştılsa da bu çok sınırlı sayıda olmuştur. Özellikle Bektaşî gruplar Erdebil Tekkesi'nin faaliyetlerinden etkilenmişler, Şiiliğe ait bazı düşünceleri benimsemişlerdir. Fakat bu grup hiçbir zaman bu inancın önderliğini yapmamıştır,

<sup>55</sup> Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûflilik: Kalenderiler*, 1992, TTK Yay., Ankara, s. 374.

<sup>56</sup> Ali Yaman, *Alevilik Kızılbaşlık Tarihi*, Nokta Kitap, İstanbul, 2007, s. 80.

<sup>57</sup> Mustafa Ekinci, *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı*, Beyan Yay., İstanbul, 2002, ss. 64-68.

aksine Bektaşiliğe bağlı olan yeniçeriler İran'a düzenlenen seferleri dini bir savaş olarak görmüşlerdir.<sup>58</sup>

Alevi-Bektaşilik Balım Sultan'la (öl. 1517) birlikte devlet katında himaye ve ilgi görmüş, itibar kazanmış olmasına rağmen, Anadolu'daki Türkmen kütelleri, bir taraftan doğudan kaynaklanan menfi propagandalardan diğer taraftan da Osmanlı'da baş gösteren idare ve iktisadi baskılardan bunalma noktasına gelmişti. Nitekim daha Onbeşinci yüzyıl başında Şeyh Bedrettin (öl. 1420), Şah Kulu (öl. 1511) ve arkasından Kalender Çelebi (öl. 1528) isyanları birbirini takip etmişti.<sup>59</sup>

Osmanlı tarihinin en geniş çaplı çiftçi-köylü ayaklanması olan Kalender Çelebi ayaklanması sert bir şekilde bastırılmıştır; ama Türkmenleri de Osmanlıya yabancılaştırmış ve haklı olarak onların, tıpkı Selçukluda olduğu gibi, idareye karşı tereddütle bakmalarına sebep olmuştur. Bir kere Osmanlı, kuruluşunun ilk dönemlerindeki göçebe Türk unsuruna, kendisine gazada, yerleşmede, Beyliğin sağlam temellere oturmasında seferber olan ve destekleyen Türkmenlere dayanacağı yerde, Yeniçeri Ocağı vasıtasıyla bir "devşirme" zihniyetine ve varlığına güvenir haline gelmiştir.<sup>60</sup>

Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar, Osmanlı Devletinde bir takım ayaklanmalar olsa da Alevi-Sünni ayrılığı gözle görülür bir sorun olarak karşımıza çıkmamaktadır. Kaldı ki Osmanlı Sultanları ilk dönemlerde Aleviliğe yakın kimselerdir. Osmanlı Devletinin kuruluş sürecinde çeşitli dinsel ve etnik grupların egemen çevreleri kendileri için çok elverişli koşullarla bu devletin oluşumuna katılmışlardır. Ne var ki İkinci Mehmet ile birlikte ihya olunan medreseye şart olarak, Sünnilik devlet dini, devlet ideolojisi olmak yolunda hızla ilerlemiştir. Medrese yalnız din adamı yetiştiren bir kurum olmamış aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin yönetici kadrosunun, Enderun'un en önemli kaynağı konumuna gelmiştir.<sup>61</sup>

<sup>58</sup> A. e., ss. 113-119.

<sup>59</sup> E. R. Fıçlalı, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, ss. 167-168.

<sup>60</sup> A. e., s. 169.

<sup>61</sup> Fuat Bozkurt, *Aleviliğin Toplumsal Boyutu*, Tekin Yay., İstanbul, 1993, s. 32.

Onaltıncı yüzyıldan itibaren de Anadolu, tohumları en az iki asır önce saçılmaya, bir asır önce de filizlenmeye başlamış olan Bâtini, Şii-Safevî ve Hurufî kaynaklı fâsat unsurlarının, siyasi emellerini tasavvuf ve din kisvesine bürüyerek saf ve samimi Türk insanının en hassas ve derinden bağlı olduğu imanını karıştırıp bulandırma hususunda hayli başarı kazandığı bir meydan haline gelmişti.<sup>62</sup>

Bütün bu karışıklıklar, uzunca bir zamandan beri, zaten bozulmuş ve memleketin başına türlü sıkıntılar açan, devleti açıkça tahribe başlamış olan Yeniçeri Ocağını da etkilemiştir. Neticede 1826 yılında Sultan İkinci Mahmut tarafından bu Ocak ortadan kaldırılmış ve askerın Bektaşilikle ilgisi de fiilen kesilmiştir.<sup>63</sup>

Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra Bektaşilik devlet nezdinde gözden düşmüş ve hatta birçok Bektaşî babası ya idam edilmiş ya da sürgüne gönderilmiştir. İkinci Meşrutiyet döneminde, Bektaşilikte yeniden bir canlanma olmuş, Babağan kolu ile İkinci Abdülhamit arasında bir yakınlaşma meydana gelmiştir. Bektaşî tekkeleri yeniden işler hale gelmiş ve Bektaşilerde de, devlete küskünlük devam etmekle birlikte, kısmen Melamîlik şemsiyesi altında olsa da bir silkinme ve canlanma görülmüştür.<sup>64</sup>

Mustafa Kemal'in *Nutuk*'taki ifadelerinden; İstiklal Savaşı öncesinde, özellikle Erzurum ve Sivas kongreleri ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulması dönemlerinde, Türkiye'deki dini zümrelere dayandığı ve onların desteğini aldığı ve bu maksatla Anadolu'ya muhtelif tarikat şeyhlerini, ileri gelen din adamlarını ve aşiret reislerini göndererek, onlarla temas içinde olduğunu da anlıyoruz.<sup>65</sup>

Mustafa Kemal yaptıklarıyla Alevilere, Bektaşilere de büyük bir soluk aldırılmış, bir büyük umut kaynağı olmuştur. Nihayetinde Kurtuluş Savaşı öncesi Hacı Bektaş Dergâhını ziyaret eden Atatürk'ün bu ziyareti karşılığında Dergâhtaki

<sup>62</sup> E. R. Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, ss. 170-171.

<sup>63</sup> A. e., s. 171.

<sup>64</sup> A. e., s. 172.

<sup>65</sup> Kemal Atatürk, *Nutuk*, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan, Zeynep Korkmaz, Türk Hava Kurumu Basım Evi İşletmeciliği, Ankara, 2005, ss. 605-606.

postnişinle birlikte Anadolu'daki Alevi ve Bektaşiler de Atatürk'e destek olmuşlardır.<sup>66</sup>

Tarih içerisinde birçok sıkıntı çeken Alevi-Bektaşilerin gerçek anlamda fark edilmeleri ise Cumhuriyetin kazandırdığı modern açılımlarla ilişkilidir. Alevilerin Selçuklu-Osmanlı yönetimi içindeki tarihsel konumlanışları, genellikle dışlanmayla özdeşleştirilmiş; öyle ki bu durum Alevilerin kendilerini her zaman gizlemelerini ve kenarda bir sır topluluğu olarak yaşamlarını sürdürmelerini zorunlu kılmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte rejim Alevileri, kendi ideallerinin somutlaşması yolunda sürekli canlı tutmuş, hatta Alevilerle Cumhuriyet arasındaki bu ilişkisellik, Alevilerin sadakatlerini dile getirmelerinde sık sık açıklama yapma ihtiyacına yol açmıştır.<sup>67</sup>

Bütün bunlara rağmen, Cumhuriyetin kurulması ile birlikte Alevi-Bektaşiliğin karşılaştığı ilk sorun ise 1925 yılında tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması ve şeyhlik, seyitlik gibi unvanların yasaklanmasıyla baş göstermiştir. Böylece Alevi-Bektaşiler, toplanıp tarikat erkânını gerçekleştirdikleri dergâhlarından olmuşlardır. Dergâhların kapatılması Alevi-Bektaşileri ritüellerini devam ettirebilecekleri yeni alanlar oluşturma arayışına itmiştir. Bu durum da yasa dışı bir şekilde faaliyet gösteren cemevlerinin kurulmasına sebep olmuştur.<sup>68</sup>

Yine bu dönemde Alevilerin hoşnut olmadığı başka olaylar da yaşanmıştır; 1921'de meydana gelen Koçgiri Ayaklanması'nda Alevilere karşı olan tavır, Alevilerin ve Bektaşilerin kullandıkları Dedelik, Seyitlik, Çelebilik v.b. bazı unvanların kullanılmasının yasaklanması, 1937 de yaşanan Dersim olayları ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulması gibi. Bununla birlikte uygulanan bir takım politikalar ve yaşanan bazı olaylar da Alevileri memnun etmemiştir. Bunlara örnek olarak da 1947 yılında CHP kurultayında okullara din dersi konulması kararının alınması, Köy Enstitülerinin kapatılması ve İlahiyat Fakültelerinin yeniden açılması gösterilebilir.

<sup>66</sup> Ayhan Aydın, *Ekin İdik Olduk Harman*, Karaman Ofset Ltd. İstanbul, 2005, s. 338

<sup>67</sup> Necdet Subaşı, *Alevi Modernleşmesi, Sırrı Fâş Eylemek*, s. 31.

<sup>68</sup> Aybiçe Tosun, "Günümüzde Alevilerin Din Eğitimi ve Öğretiminden Beklentileri," Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2010, ss. 15-16.

Atatürk'ün vefatından sonra, özellikle 1938-1950 yılları arasında yukarıda da bazılarını kısaca değindiğimiz rahatsızlıklar nedeniyle kısa süreli de olsa Alevilerin Demokrat Parti'ye (DP) yaklaştıklarını görüyoruz. DP'ye verilen desteğin arkasında tek parti dönemine karşı duyulan hoşnutsuzluğun izleri ile çok partili hayatta kendilerine daha çok demokrasi vadeden ve yoksul köylü hareketinin temsilcisi olma iddiasının yattığı görülmektedir.<sup>69</sup>

Ne var ki Harald Schuler'e göre<sup>70</sup> Alevilerle DP arasındaki bu ittifak uzun sürmemiştir. Alevilerin 1957 seçimlerinde DP'den vazgeçerek yeniden CHP'ye yönelmelerinde de DP'nin seçmen kazanmak için Sünni oluşumları araç olarak kullanmaya başlaması görülmektedir.<sup>71</sup>

1960'lara kadar Alevi-Bektaşilerin resmî kurumlarda ciddi herhangi bir istek ve taleplerinin olmadığını görüyoruz. Bunun sebebi çeşitli bölgelere yayılmış olan Alevi-Bektaşilere yön verecek bir önderlerinin bulunmamasıydı. 60'ların ortalarında ise Alevilerin siyasi alanda söz sahibi olmalarıyla birlikte etkinliklerinde yavaş yavaş bir artmanın olduğunu görülür. Bu konuda 1966 yılında kurulan Birlik Partisi'nin rolü çok büyüktür. Bu tarihten sonra Türkiye'de cemevlerinin, Alevi-Bektaşi dernek ve vakıflarının örgütlenmeye başladığını görüyoruz.<sup>72</sup> 1969 seçimlerinde de Meclise 8 aday ile girebildiler. Ancak koalisyonlar sırasında Adalet Partisi'ni beş Alevî milletvekilinin desteklemesi çeşitli dedikoduların çıkmasına sebep olmuştur. Parti, CHP ile birleşti. Hal böyle olunca, Alevî oy çokluğu da sol partilere kaymıştır.<sup>73</sup>

Aleviliğin Cumhuriyet Türkiye'sindeki varoluş teması, çok partili dönemin kendine özgü dışı açılma politikalarının açtığı zeminde gelişse de Alevilerin gerçekte ciddi olarak fark edilişlerinin 70'li yıllarda belirginleştiği söylenebilir.<sup>74</sup>

<sup>69</sup> Cemal Şener, Miyase İlknur, *Kırklar Meclisinden Günümüze Alevi Örgütlenmesi –Şariat ve Laiklik-*, Ant Yay., İstanbul, 1995, s. 69.

<sup>70</sup> Harald Schuler, *Türkiye'de Sosyal Demokrasi –Particilik, Hemşehrilik, Alevilik.*, Çev: Yılmaz Tonbul. İstanbul, İletişim Yay., 1999, ss. 162-163.

<sup>71</sup> Necdet Subaşı, *Öteki Türkiye'de Din ve Modernleşme*, Vadi Yay., Ankara, 2003, s. 91.

<sup>72</sup> Ali Yaman, *Alevilik Kızılbaşlık Tarihi*, Nokta Kitap, İstanbul, 2007, s. 132.

<sup>73</sup> Kutluay Erdoğan, *Alevî – Bektaşi Gerçeği*, Alfa Basın Dağıtım, İstanbul, 2000, s. 131.

<sup>74</sup> N. Subaşı, *Alevi Modernleşmesi, Sırrı Fâş Eylemek*, s. 34.

Alevilik, 1980 sonrasında daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır. Kamusal alana taşınan Alevilik, dernekler, vakıflar aracılığıyla modernleşme sürecinin yeni anlayışını sunmaya başlamıştır. Çünkü 1980 öncesi siyasal çekişmeler, Sovyetler Birliği'nin yıkılışı, genel anlamda dünyada dini-kültürel değerlerin gündeme gelişiyle farklı kültürel toplulukların kendilerini ifade etme imkânı sağlanmıştır. Böylece Aleviler toplumda daha fazla görünmeye başlamışlardır.<sup>75</sup>

1978'de Maraş, 1980'de Çorum Olayları yaşanmıştır. Bu olaylar sırasında birçok insan hayatını kaybetmiş ve bazı Aleviler buldukları yerlerden göç etmek zorunda kalmışlardır. Seksenli yılların sonlarına doğru Alevilik yeni bir devreye girmiş ve yeniden örgütlenmeye başlamıştır. Alevilikle ilgili yayınlarda adeta bir patlama yaşanmış, birçok yayın organı çıkarılmaya başlanmıştır. Bunlar arasında Alevilerin Sesi, Cem, Nefes, Kervan, Yurtta Birlik, Pir Sultan Abdal ve Gönüllerin Sesi sayılabilir. Bu dönemden sonra Aleviler Avrupa'da ve Türkiye'de dernekler, vakıflar ve dergâhlar olmak üzere üç değişik çatı altında örgütlenmişlerdir. 1989 yılı Aleviler için önemli bir yıl olmuştur. Zira bu zamana kadar çok fazla basın yayın ve medya kuruluşlarında görünmeyen Alevilik bu tarihten sonra güncel basının da gündemine girmiştir. Hamburg Alevi Derneği ve bazı Alevi aydınlarca ortak bir bildirge hazırlanmış 1989 yılının Mart ayında yayınlanmıştır. Bu bildirgeyi toplumun önde gelen birçok yazar, şair, işadamı ve sanatçı imzalamıştır.<sup>76</sup>

Bildirgede öncelikle Alevilik İslamiyet'in Türkiye'de yaşayan kolu' olarak tanımlanmıştır. Ayrıca Türkiye'de 20 milyon Alevinin yaşadığı, Sünni halkın Alevilikle ilgili bilgisinin yetersiz olduğu, DİB'nin sadece İslam'ın Sünni kolunu temsil ettiği, Alevilerin varlığının yok sayıldığı belirtilmiş ve birtakım isteklerde bulunulmuştur. Bunlar:

1. Aleviler üzerinde baskı olduğu kabul edilmelidir.

2. Aleviler çekinmeden 'ben Aleviyim' diyebilmelidir.

<sup>75</sup> Necdet Subaşı, "Modern Alevilik: Sınırları Zorlayan Söylem Arayışları" *İslâmiyat Dergisi*, 2001, c. 4, s. 4, ss. 147-164.

<sup>76</sup> Yunus Akkoç, "Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'de Alevilik," Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2007, s. 27.

3. Sünni aileler Alevilik hakkındaki düşüncelerini değiştirmelidirler.
4. Aydınlar, Alevi varlığını insan hakları bağlamında savunmalıdır.
5. Türk basını yayınlarında Alevi kültürüne de yer vermelidir.
6. TRT Alevi varlığını da dikkate almalıdır.
7. Alevi köylerine cami yapmaktan vazgeçilmelidir.
8. Okullarda Alevi öğretisi de tanıtılmalıdır.
9. Hükümetlerin Alevilere bakış açısı değişmelidir.
10. Dedelik Kurumu çağdaş anlamda yeniden yapılandırılmalıdır.
11. Yurt dışındaki Aleviler için acil programlar yapılmalıdır.<sup>77</sup>

Bildirgenin sonucunda da; “Türkiye, tek değil, birçok kültürün bulunduğu bir toplumdur. Bu durum da ülkemiz için zenginliktir. Değişik kültürlerin kendilerini açık açık ortaya koyması, insanları bireysel planda demokratik, hoşgörülü, insancıl bir kimliğe sokar. Bu da tüm insanlığın arzuladığı bir hedeftir. Temeli insan sevgisi ve barış olan Alevi kültürü, bugün hiç desteklenmiyor. Hükümetlerin, bu insan kültürünü koruması, yaşatması için aydınlarla işbirliğine girmesi şarttır. Siyasetçiler tarafından dile getirilen, “İnançlar ve fikirler üzerindeki baskıların kaldırılması gerektiği” yolundaki açıklamaların sözde kalmamasını diliyoruz. Bu konuda demokrat aydınlar olarak, tüm Türk halkından destek bekliyoruz...”<sup>78</sup> ifadeleriyle hem kararlılıklarını hem de yaklaşımlarını ortaya koymuşlardır.

90’lı yıllara gelindiğinde ise süre gelen örgütlenme faaliyetlerinin sonucu olarak Alevi-Bektaşiler kurumsallaşmış dernek ve vakıflara sahip seslerini duyuran

<sup>77</sup> Rıza Zelyut, *öz Kaynaklara Göre Alevilik*, Karacaahmet Sultan Kültür ve Tanıtım Derneği Yay. İstanbul, 2002, ss. 413-420.

<sup>78</sup> Rıza Zelyut, , Hamburg Alevi Derneği, (Çevirimiçi), <http://www.alevi.dk/ALEVILIK/Alevilik%20Bildirgesi.pdf>, 02 Aralık 2011.

bir kitle haline gelmeye başlamışlardır. 1993 yılında meydana gelen Sivas Madımak Otel Olayı, 1994 yılındaki Karaca Ahmet Cemevi Olayı, 1995'teki Gazi Mahallesi Olaylarıyla Alevi-Bektaşiler gündemde sık sık yer almaya ve sorunlarını, isteklerini dile getirmeye başlamışlardır. Alevi-Bektaşilere ait Hacı Bektaşî Veli Kültür Dernekleri, Pir Sultan Abdal Dernekleri faaliyetlerini artırmaya başlamıştır. Ayrıca Hacı Bektaşî Veli Dergâhı, Abdal Musa Tekkesi gibi Alevi-Bektaşiliğin önemli inanç merkezleri bu dönemde yeniden faaliyet göstermeye başlamış, bunlara bağlı olarak özellikle büyük şehirlerde cemevlerinin sayısı önemli ölçüde artmıştır. Cem Vakfı, Karaca Ahmet Vakfı, Şah Kulu Sultan Vakfı gibi vakıflar daha da etkili bir şekilde hizmet vermeye başlamıştır. Kurumsallaşmanın bir sonucu olarak Alevi Vakıflar Federasyonu adı altında bütün Alevi-Bektaşî vakıflarını bir araya getiren bir üst federasyon kurulmuştur. Bu sayede birlikte hareket etme imkânını bulan vakıflar isteklerini daha güçlü bir biçimde dile getirmeye başlamışlardır.<sup>79</sup>

Kısaca özetleyecek olursak; Alevilik geleneği bu isimle tarihimizin Türkiye Cumhuriyeti bölümünde ortaya çıkmış bir kavramdır. Osmanlı Devleti döneminde Alevi kavramı günümüz anlamından daha farklı bir anlamda kullanılmıştır. Daha çok Hz. Ali soyu ifade edilmiştir. Alevi tarikatleri Osmanlı Devleti döneminde kapatılan Bektaşilikten ayrılmıştır.<sup>80</sup> Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra ise tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla (31 Aralık 1925) toplumsal bağları son kez bir daha kopmuştur. Alevi yurttaşlar kendi inançlarını yapabilecekleri ibadet mekânlarının kapatılmasıyla ibadet özgürlüklerinin ellerinden alındıklarını iddia etmişlerdir. İbadet mekânları sosyal yapı içindeki dini düşüncenin somut bir ifadesi olmasından dolayı Alevi vatandaşlar tarafından sürekli bir iç özlem olarak kalmıştır. Özellikle 1990'lardan itibaren Alevi vatandaşlar ibadet mekânları konusunda taleplerini ileri sürerek bu konuda devletten destek ve güvence almaya çalışmışlardır.

Bu bağlamda belli haklar elde etseler de toplumsal şuurda tam olarak anlaşılmadığı ve yer etmediği düşünülen Aleviler, ibadet mekânları dışında topluma kendilerini ifade edebilmek adına etkinlikler yapılmasını da talep etmişlerdir. Bu

<sup>79</sup>Aybiçe Tosun, "Günümüzde Alevilerin Din Eğitimi ve Öğretiminden Beklentileri," Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2010, ss. 16-17.

<sup>80</sup>A. Yılmaz Soyuer, *19. Yüzyılda Bektaşilik*, Frida Yayınları, İstanbul, 2012, s.13.

talepleri belli dönemlerde siyasi engellere takılmıştır. Ancak son yıllara kadar haklarında azımsanmayacak bilimsel araştırma yapılan, sivil toplum örgütlerince topluma bilgilendirme yapılarak yanlış anlaşılmaların giderilmesine dair yapılan çalışmalar meyvelerini vermeye başlamıştır.

Bu bağlamda Adalet ve Kalkınma Partisi, dini yapısı dışında siyasal bir geçmişi de olan Alevilik konusuna demokratikleşme adımları çerçevesinde eğilmiştir. Alevililerin toplumsal statüleri ve haklarının verilmesi konusunda girişimde bulunmuştur ve bu meseleye odaklanan bir çalıştay tertiplenmiştir. Demokratik açılım bağlamında hakları tartışılmaya başlanan Aleviler ilk kez kendilerini devletin gündeminde bulmuştur. Demokratik hak ve özgürlükler bağlamında kendi istek ve arzularını dile getiren Aleviler, toplumsal olarak kabul görülmek ve siyasal olarak da tanınmak konusunda taleplerini dile getirme fırsatı bulmuşlardır.

Yapılan Alevi Çalıştayları bu bağlamda hem toplumsal algının değişimi hem de haklar yönüyle bir ilk olmasından dolayı oldukça önem arz etmektedir. Çünkü Osmanlı'dan itibaren Aleviler genel anlamda ötekileştirilmiş ve İslam dışı bir inanç sistemi olarak toplum zihninde yer etmiştir. Bu çalıştay tarihi bir problem olarak Aleviliği ötekileştirmekten dolayı devletin takındığı tavırda bir değişimin göstergesi olmuştur. Dolayısıyla Alevi vatandaşlarımızın taleplerinin sağlıklı ve demokratik bir zeminde ele alınmasının, hem kolektif şuurda hem de ülkenin demokratikleşmesi yolunda en önemli adım olduğu ifade edilmiştir.

Şimdi Demokratik Açılım ile Alevilere sunulan hususlar ve Alevilerin mevcut siyasi hükümetten ve dolayısıyla devletten istediklerini biraz daha detaylı olarak ele almaya çalışalım.

### **1.3. Demokratik Açılım**

#### **1.3.1. Demokratik Açılım Nedir?**

Ak Parti Hükümeti, yıllardır ötekileştirilen, ezilen, ülkenin vatandaşı olup da sanki ülkede yaşamıyor kabul edilip yok sayılan, hor görülen insanların sorunlarını çözme konusunda önemli bir takım adımlar atarak bir proje başlatmıştır. “Demokratik Açılım” adı verilen bu proje, mevcut hükümetin başlatmış olduğu Türkiye’de insan haklarına saygı, demokrasi, özgürlükler ve standartlarını geliştirmeyi amaçlayan bir projedir. Projenin bir diğer ismi de Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi’dir.

Projenin içeriğinin ayrıntılı olarak incelenmesi, tartışılması önemli olmakla birlikte, bu projede ilk olarak altı çizilmesi gereken en önemli hususun, bu demokrasi açılımının T.C. vatandaşlarının tamamı ve bütün Türkiye için olduğu gerçeğidir. “Demokratik Açılım” adı altında başlatılan bu program, Türkiye’nin yeni siyasetine yön veren bir programdır. Tek bir tanımının yapılması objektif olmamaktadır. İncelenmesine bağlı olarak öznellik taşıyabilmesi mümkündür. Bu bağlamda birçok “demokrasi açılımı” tanımının yapılabilmesi mümkündür. İçişleri Bakanı Beşir Atalay, projenin temel hedefini demokratik standartların geliştirilmesi ve Türkiye’nin terörle sorununun bitirilmesi olarak ifade etmiştir. Başbakan R. Tayyip Erdoğan ise “ Biz kısa vadede genelge yayınlayarak, orta vadede yasalar ve uzun vadede anayasa değişiklikleri yaparak gerekli adımları atacağız” demiştir.

#### **1.3.2. Demokratik Açılımın Unsurları**

Demokratik Açılımın ana unsurları demokratikleşme, milli birlik ve kardeşliktir. Bu bağlamda daha fazla demokrasi, özgürlükler üzerindeki baskıların kaldırılması, düşünce özgürlüğü ile etnik ayrımcılığın son bulması ve terörün sonlandırılması da Demokratik Açılımın unsurları arasında yer almaktadır.

Demokrasi, tüm üye veya vatandaşların, organizasyon veya devlet politikasını şekillendirmede eşit hakka sahip olduğu bir yönetim biçimidir. Genel ifade ile

yöneticilerin yönetilenler tarafından seçilmesi düşüncesinde, yönetimle halk arasındaki ilişkilerin niteliğinde, yurttaşlar arasında ekonomik bakımdan büyük farklılıkların olmaması gerektiği görüşünde bulunan, bireylerin doğuştan getirilen, sonradan sağlanan, ırk ya da mezhebe dayalı ayrıcalıkları olmaması gerektiğini savunan, kısacası bir eşitlik fikri, yani toplumdaki iktidar sisteminin, insanlar arasındaki farklılıklara göre değil de, benzerliklere dayanması gerektiği tezi üzerine yükselen yönetim tarzıdır. Kısaca demokrasi eşitlik ilkesine dayalı yaşam biçimidir.

Özgürlük, Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama, her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumudur.

Milli birlik ve kardeşlik ise insanların birbirlerine olan güveni, dayanışması, inancı, ortak menfaatleri, ortak geçmişleri üzerine inşa edilmiş ülkedeki insanları bir arada tutan bağlardır. Yaşanılan ülkenin temel taşı, çatısı, toplumun huzuru, varlığını sürdürmedeki en temel unsurudur.

Demokratik açılım, bu temel unsurlar üzerine oturtularak ülkede yaşayan insanlar ortak paydalarda birleştirilmeye çalışılmaktadır.

### **1.3.3. Demokratik Açılımın Hedefleri**

Projenin temel hedefi ülkemizin ilerlemesini, kalkınmasını, büyümesini, ulusal ve uluslararası itibarını yükseltmesini, milletimizin refah ve huzurunun artmasını, kardeşliğimizin pekişmesini engelleyen her sorun alanını çözüm yoluna koymayı amaçlamaktadır. Yine projeye, başta terör meselesi olmak üzere, tüm etnik grupların, mezhep gruplarının, azınlık gruplarının meselelerini ve ekonomik sorunları ele almayı, bu sorun alanlarında iyileştirmeler yapmayı ve sorunları en aza indirmeyi gaye ediniliyor.<sup>81</sup>Bununla birlikte hükümet yetkililerinin söylemlerinden hedeflerden bir diğerinin de; bölgesel, etnik ve dinsel milliyetçilik yapılmadan

<sup>79</sup>Ak Parti, Demokratik Açılım Süreci Kitapçığı, Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi, 2010.

Türkiye’de yaşayan bütün vatandaşların birbirlerini sevmesi ve saygı duyması amaçlanıyor.<sup>82</sup>

Demokratik Açılımı hayata geçiren Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Parti Tüzüğüne baktığımızda, tüzüğün birinci kısmının 4. Maddesinde “ Ak Parti; bireylerin inandıkları gibi yaşama, düşündükleri gibi ifade etme haklarının tartışılmaz olduğunu, inanç ve düşüncenin hukuka uygun olarak tanıtım ve propagandasının, bireylere ve sivil toplum kuruluşlarına ait bir hak ve yetki olduğunu, her bireyin her kurumda ve yaşamın her alanında eşit ve ortak hakları bulunduğunu, dolayısıyla devletin, hiçbir inanç ve düşünceden yana veya karşı tutum sergilememesi gerektiğini, Anayasa’da yer alan laiklik ve kanun önünde eşitlik ilkelerinin, bu anlayış ve bakışın güvencesini teşkil ettiğini vurgular. Devletin ve parti tüzel kişiliğinin bu alanda yüklenebileceği işlevin, sadece hak kullanımlarını sağlayıcı ve güvence altına alıcı özgür ortam hazırlamaktan ibaret olması gereğini kabul eder. Temel hak ve özgürlüklerin, oylama konusu olamayacağını savunur.” İfadeleri yer almaktadır.<sup>83</sup>

Kısaca ifade etmek gerekirse Demokratik açılımın hedefi Milli Birliğimizi pekiştirmek ve Türkiye’nin demokrasi çitasını yükseltmektir.

#### **1.4. Demokratik Açılımda Alevilerle İlgili Hususlar**

Ülkede birlik ve beraberliğin güçlendirilmesi, demokratikleşme, şeffaflaşma, hukukun üstünlüğü, insan hakları, temel hak ve özgürlükler alanında beklentileri de karşılayacak şekilde adımlar atılması ve yıllardır süregelen terörün sonlandırılması amacıyla Haziran 2009 tarihinde ‘Demokratik Açılım’ adı altında bir süreç başlatılmıştır. Süreçle birlikte; farklı toplumsal kesimleri ilgilendiren tüm sorunların ele alınarak en geniş şekliyle tartışılması hedeflenmektedir.<sup>84</sup>

<sup>82</sup> Haberler Web Sitesi, (Çevirimiçi), <http://www.haberler.com/basbakan-erdogan-demokratik-acilimin-hedefi-70-haberi/>, 23 Ocak 2012.

<sup>83</sup> Adalet ve Kalkınma Partisi Web Sitesi, (Çevirimiçi), [http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-tuzugu#bolum\\_](http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-tuzugu#bolum_), 08 Ocak 2012.

<sup>84</sup> 2. Alevi Çalıştayı, T. C. Devlet Bakanlığı, İstanbul, 08 Temmuz 2009, s. 5.

Bir adı da “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” olan bu süreçte; ilki 3-4 Haziran 2009’da, sonuncusu da 28-30 Ocak 2010 tarihlerinde gerçekleştirilen ve toplam yedi etapta oluşan Alevi Çalıştayları önemli bir yer tutmaktadır.

Yapılan Alevi Çalıştaylarında;

- İlgili kamuoyunun Alevilik hakkındaki belli başlı değerlendirmelerine ulaşmak,
- Alevilerin temel sorunları hakkındaki görüşlerine ulaşmak,
- Alevi sorunun çözümü konusunda ne tür önerilere sahip olduklarını gözlemek,
- Genel kamuoyunun açılım bağlamında oluşturabileceği refleksleri tespit etmek,
- Birlik, beraberlik ve kardeşliğin önündeki engelleri belirlemek, fırsat ve imkân alanlarını çoğaltmak,
- Bir yol haritası için gerekli olan bilgi akışını kontrol etmek,<sup>85</sup> amaçlanmıştır.

Yine yapılan çalıştaylarda;

- Alevilik: Çerçvelendirme Sorunları
- Kimlik ve Beyan Sorunları
- Anayasal ve Hukuksal Sınırlar
- Diyanet İşleri Başkanlığı
- Zorunlu Din Dersleri
- Madımak Oteli’nin Düzenlenmesi
- İnanç Rehberleri (Dedelik)
- Cemevlerinin Statüsü
- Genel Konular,<sup>86</sup> ele alınmıştır.

<sup>85</sup> Ön Rapor Alevi Çalıştayları, T. C. Devlet Bakanlığı, Ankara, 4 Şubat 2010, s. 12.

<sup>86</sup> Ön Rapor Alevi Çalıştayları, 4 Şubat 2010. s. 13.

Demokratik Açılımla Alevi vatandaşların sorunlarının doğrudan tespit edilmesi, Alevi temsilcilerine talepleri noktasında kulak verilmesi, yıllardır çözüm bekleyen konuların enine boyuna tartışılması, sorunların çözülmesi konusunda sağlam ve geleceğe yönelik adımların atılması şüphesiz ki çok yararlı olacaktır. Demokratik Açılımla birlikte Alevi vatandaşların sorunlarının ele alınması Cumhuriyet tarihi ele alındığında bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca kendi içinde çeşitlilik arzeden ve ortak bir noktada buluşmakta zorlanan Aleviler için de bu açılım tarihsel hafızalarını tekrar gözden geçirme bakımından büyük bir fırsattır.

Modern Aleviliğin kritik eşikleri üzerinde, öteden beri kayda değer uyarılarıyla dikkat çeken AK Parti XXIII. Dönem Milletvekili Reha Çamuroğlu, hem bir aydın hem de siyasi bir aktör olarak, kendi toplumunun kültürel ve dinsel sorunlarına, yeniden, ancak bu sefer pratiği asla ihmal etmeyen bir teori-politikten bakmayı denediğinde, karşılaştığı tepkiler de oldukça ağır olmuştur. Projesini tam olarak açıklamadan önce bile ana temasının, Alevilere gündelik hayatta her zamankinden daha geniş bir yer ve evren açmak, dışlanmışlıkla, mağduriyet ve mazlumiyetle bilinen bir topluluğu diğer vatandaşlarla, sadece maddi görünürlük düzeyinde değil zihinsel düzeyde de eşit bir statüye getirmek olduğu görülmektedir.<sup>87</sup>

### **1.5. Demokratik Açılıma Alevilerin Yaklaşımları**

Demokratik Açılımın Alevilerle ilgili bölümüne şüphesiz ki en çok ilgi gösteren Aleviler olmuştur. Bu ilginin içerisinde Hükümetin yaklaşımına olumlu yaklaşanlar olduğu gibi olayı siyasi ve ideolojik olarak yorumlayıp daha başından tepki gösterenler ve sabote etmek isteyenler de çıkmıştır. Geçmiş yüzyıllar öncesine dayanan bu sorunun ele alınması neticesinde elbette toplumdan ve özellikle Alevi kesimden değişik tepkiler alınması normaldir. Her ne kadar konunun gündeme gelmesinden itibaren Aleviler arasında bir takım ayrılıklar ortaya çıksa da gösterilen

---

<sup>87</sup> Necdet Subaşı, *Sırrı Fâş Eylemek, Alevi Modernleşmesi*, Ufuk Çizgisi, İstanbul, 2008, ss. 281-282.

menfi ya da müspet ilgi geleceğe yönelik atılan adımların doğru olduğunun da bir göstergesiydi.

Çalışmamızın içeriği açısından özellikle Alevilerin Demokratik Açılıma ve Alevi Açılımına yaklaşımları büyük bir önem arz etmektedir. Bu bağlamda Cem Vakfı Başkanı İzzettin Doğan, böyle bir organizasyon yaptıkları için Hükümete ve ilgili Bakana teşekkür ettiğini, bu çalışmaların ve çalıştayların kendisi için sürpriz olmadığını Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'la yaptığı görüşmelerde Alevi Açılımı konusunda yapılacakların gündeme geldiğini söyledi. Hükümetin göreve geldiği günden beri Alevi sorununun çözülmesiyle, Alevi yurttaşların isteklerinin yasal bir çerçeveye oturtulmasıyla ilgili olarak uzun süre ilgisiz kaldığını ve kendisinin Hükümetle yapılacak bu tip toplantılara katılacağı son toplantı olduğunu belirtti.<sup>88</sup>

İzzettin Doğan, "Kendi aramızda bir araya gelmeksizin konuşmadığımız, tartışmadığımız konuları hükümetin huzurunda konuşmak gibi bir imkâna kavuşmuş olduk." ifadesini kullandı. İzzettin Doğan, Cumhuriyet tarihinde ilk defa hükümet ile Alevi yurttaşları temsil ettiği kabul edilen kurum temsilcilerinin bir araya geldiğinin altını çizdi. Doğan, çalıştayda hükümet tarafının dinleyen olarak kaldığını ve Alevi yurttaşların temsilcilerini konuşturmayı tercih ettiğini de söyledi.<sup>89</sup>

Dünya Ehl-i Beyt Vakfı Başkanı Fermani Altun ise "Bütün açılımların zaman kaybedilmeden yapılmasını destekliyoruz. Demokratik açılımların zaman kaybedilmeden yapılması, Türkiye'nin geleceği için çok önemlidir. Bugüne kadar hem dıştan hem içten içimize kapanmış, açık hapisane gibiydik. İdare edilirken düşüncelerden korktuk, farklılıklardan korktuk, inançlardan korktuk, insanların şahsi düşünce ve inanç tercihlerinden korktuk. Bu yüzden dünya rekabetinde yerimizi alamadık. Dünyadaki demokratik gelişimlerde yerimizi alamadık." dedi. Başlatılan bu hamlelerin Türkiye'nin geleceği ve bugün için büyük kazanç olduğunu belirten Fermani Altun, "Türkiye'de işkencelerin bitmesi, Türkiye'de Kürt sorununun ve terörün bitmesi, Türkiye'de Alevi sorunu ve açılımının gerçekleşmesi bence

<sup>88</sup> 1. Alevi Çalıştayı, T. C. Devlet Bakanlığı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, s. 36.

<sup>89</sup> Ahmet Dinç, Zaman Gazetesi, (Çevirimiçi), <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=855408>, 17 Şubat 2012.

Türkiye'nin kendi içindeki sorunlarını da çözüme kavuşturması, Türkiye'nin dünyada daha çok güvenilir, daha demokratik, daha barışçı, daha kucaklayıcı ve daha hoşgörülü bir nesile kavuşmasını sağlayacaktır. Dünya Ehlibeyt Vakfı olarak bizim yıllardan beri sürdürdüğümüz temel felsefemiz ve hizmetimizin temel değerleri, bu düşüncelerdir, bu inançtır. Biz tüm İslam âlemini, tüm insanlık âlemini kucaklayan bir inanç, bir felsefenin sahibi olan insanlar olarak Türkiye'deki bugüne kadar olan yapay Alevi-Sünni ayrımının, vakfımızın çalışmaları sonucunda büyük çapta giderildiğini görüyorum. Türkiye'de artık herkesin ortak değerlerde, temel değerlerde bulunduğu, kucaklaştığı, birbirini sevdiği bir döneme girdiğini sevinçle belirtmek istiyorum." şeklinde konuştu. Demokratik açılım çalışmalarının birilerini rahatsız ettiğini belirten Altun, "Birileri karşı çıkabilir. Bu gayet normaldir. Her doğrunun, hatta yapılan her kutsal hizmetin karşısına mutlaka birileri çıkacaktır. Bunun için bu çalışmalarda ve bu açılımlarda taviz verilmemesi, savsaklanmaması, zaman kaybedilmemesi çok önemlidir. Yani yapılan şeyler doğrudur." dedi.<sup>90</sup>

Alevi Dernekler Federasyonu Genel Başkanı Metin Tarhan da şöyle demiştir:

Alevilik yaşamında ve Alevilerin yaşadıklarından şu veya bu şekilde rahatsızlık duyan insanların ortaklaşa yapmış oldukları çalışmalar vardır. Bunlar toplumun her kesiminde insanlardır. Sadece Aleviler değil. Bir Alevi sorunu gündeme getirilince bir Sünni kardeşimin de veya başka birinin de bu sorunu değerlendiremeyeceği, bununla ilgilenemeyeceği bir anlam çıkmaz. Dolayısıyla şu noktaya geliyorum, yani Hükümet yetkililerini binlerce yıldır süregelen bir sorunu bugün için gündeme getirmiş olmaları, sırf yapısı itibarıyla yargılamak, önyargılı davranmak doğru değil diye düşünüyorum.

Ben bu adımlarını gerçekten de Alevilerin çekmiş olduğu eziyetli, zorlu bir sürecin bir geleceğe dönük, bir umut köprüsü olarak görüyorum. Bu derece önemsiyorum. Hakikaten kendi algılamalarım ve çıkarımlarım, Hükümetin şu veya bu şekilde kendisinin oy kaynağı

<sup>90</sup> Haberdar Web Sitesi, (Çevirimiçi), <http://www.haberdar.com/femani-altun-demokratik-acilimdan-taviz-verilmemeli-572583-haberi>, 03 Mart 2012.

olmayan, siyasi gelecek kaynağı olmayan bir kesimle ilgili olmasını, kendi hassasiyetlerinden kaynaklandığını düşünüyorum. Bu anlamda gerçekten de düşünülmüş olması ve bunun bu noktaya kadar getirilmiş olması, üslubu ve yöntemi itibarıyla bir miktar eksik temsil noktasında, çok da büyük bir eksiklik yapıldığı inancını taşıyorum. Özetle şunu demek istiyorum. Toplantının üslubu ve içeriği itibarıyla, tartışılacak konular itibarıyla, sorunu teşhis etmeye ve çözümü üretmeye yetkin ve yeterli olacağını düşünüyorum. Burada çıkacak sonucun da başarılı geçmesi durumunda, geleceğe çözüm olarak taşınacağını düşünüyorum.<sup>91</sup>

Bektaşî babası Kurtcebe Noyan'a göre ise, "Başlamak niyetin yarısıdır." diyen Reha Çamuroğlu'nun öncülüğünde hazırlanan projeye, Alevilerin büyük çoğunluğu olumlu yaklaşıyor. Devlet bu açılımla "Alevi kesimi kabul ediyorum" diyor. "Devlet Alevi vatandaşların varlığını, dinî ihtiyaçlarını kendi bilgileri, görgüleri ve usulleri çerçevesinde değerlendirmesini kabul ediyor. Alevilerin varlığını ve ibadetlerini kendi istedikleri gibi yapmaları anlamına geliyor. "Bu, devleti temsil eden kurumlar açısından bir ilk." diyen Noyan'a göre öğretmen/mürşit konumunda bazı dedeler bilgisizlikten gülünç duruma düşüyor. Önemli kısmı bilgisiz kalan Alevi dedeleri, bu açılımla 'daha bilgili, liyakatli ve müspet' yetişecek.<sup>92</sup>

Cem Vakfı-Alevi Din Hizmetleri Başkanı Ali Rıza Uğurlu, açılıma bir benzetme ile yaklaşıyor: "Dede talibini, kamberini alıyor, taliplerini görmeye gidiyor. Taliplerini gördükten sonra geri dönecekler, geri dönerken kamberi diyor ki, dede, bak bakalım yola, yolumuz açık mı kapalı mı, eşkıya var mı? Dede diyor ki, oğul nereden bileyim, gel şu taşın altına yatalım da bakalım Mevla ne gösterecek diyor. Yatıyor... Kalkıp, yürü talip yürü, yolumuz mağripten meşrike kadar açık. Taşı görüyorlar, soyunuyorlar don gömlek. Dede önde, kamber arkada, kamber arkadan söyleniyormuş; imanı kırık dede, mağripten meşrike seyredeceğine, şu taşın

<sup>91</sup> 1. Alevi Çalıştayı, 03-04 Haziran 2009. ss. 99-100.

<sup>92</sup> İbrahim Doğan, Aksiyon Dergisi, (Çevirimiçi), <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-16624-33-alevi-devrimi.html>, 07 Mart 2012.

arkasını seyretsen daha iyi değimliydi? Şimdi yüzyılların sorununu, yüzyılların birikmiş sorunlarının, Aleviliğin sorunlarının bugün gerçekten ele alınması, bugün gündeme alınması bizim için ne kadar önemli olduğunu, Aleviler için ne kadar önemli olduğunu ve Aleviler derken de Bektaşileri de Nusayrileri de Mevlevileri de kastediyoruz, teşekkür ediyoruz onun için, hepimize teşekkür ediyorum. Gerçekten teşekkür ediyorum.”<sup>93</sup>

Toplumsal Olayları Araştırma ve Yüzleştirme Derneği Başkanı Cafer Solgun, ilk defa devleti temsilen, Hükümeti temsilen ve Alevi örgütlerini, en azından savunulan düşünceler itibariyle temsil eden bir çalışmanın düzenlenmesi münasebetiyle teşekkürlerini ifade etmiştir. Böyle bir çalışmanın sonucunda ortaya çıkacak olan sonuçlar son derece karmaşık bir mesele haline gelmiş, getirilmiş olan Alevi sorununun çözümü yönünde gerek yakın vadede gerekse uzak vadede meselenin çözümüne hizmet edecek bir yol haritasının ortaya çıkmasına hizmet edebileceğini ve bunun daha gerçek, daha doğru bir yöntemle hareket etmenin başlangıcı olacağını düşündüğünü belirtmiştir.<sup>94</sup>

Sanatçı Sabahat Akkiraz, ‘açılım’ yerine ‘demokratik talep ve çözümler’ demeyi tercih ettiğini belirterek Alevi-Bektaşî toplumunun yüzyıllara yayılmış taleplerini dinlemenin, çözüm oluşturma iradesi göstermenin önemli olduğunu söyledi. Toplumun ayrışmaması için Alevilerin taleplerine kulak verilmesini istedi.<sup>95</sup>

Genel itibariyle Alevilerin yaklaşımlarının olumlu ama temkinli olduğu görülmektedir ki bu temkinli yaklaşımlar gayet normaldir. Belki de siyasetin doğası gereği daha önceki yıllarda da defalarca gündeme gelmiş ve tarihin tozlu raflarına mahkûm edilmiş olan Alevi sorunu acaba yine aynı akıbeta mi uğrayacak? Bununla birlikte açılımı sadece seçim yatırımı olarak görenlerin yanında, Hükümetin girişimlerini samimi ama yeterli bulmayanlar da görülmektedir. Çözülmesi konusunda büyük beklentilerin olduğu bir yığın mesele bulunmaktadır.

<sup>93</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, ss. 195-196.

<sup>94</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, s. 51.

<sup>95</sup> Star Gazetesi Web Sitesi, (Çevirimiçi), <http://www.stargazete.com/spor/amac-sorun-cozme-k-yoksa-suyu-bulandirmak-degil-haber-215918.htm>, 28 Mart 2012.

Alevi sorunlarının çözümü noktasında, çözümden yana değil de çözümsüzlükten yana siyaset yapanları da görmek mümkün. Fakat olaya insan hakları ve temel hak ve hürriyetler penceresinden bakarak; insanların kendisini özgürce ifade edebileceği, din ve vicdan özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırıldığı ve demokratikleşme yolunda atılan bu adıma katkı sunulmalıdır.

### 1.6. Demokratik Açılımda Alevi Olmayanların Alevilerle İlgili Yaklaşımları

Resmi adı “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” olan, ancak hepimizin “Demokratik Açılım” olarak bildiği projenin mimarı olan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın yaklaşımları ve söylemleri büyük bir önem arz etmektedir. Başından sonuna kadar "Bedeli ne olursa olsun bu meseleyi çözeceğim" sözleriyle meseleye yaklaşan Başbakanın Alevi Çalıştayları kitaplarının önsözünde de yer alan şu ifadeleri konuyu net ve açık bir şekilde izah etmektedir;

*“Hükümeti devraldığımız 2002 yılı sonundan itibaren ekonomiden ulaştırmaya, eğitimden sağlığa, dış politikadan turizme kadar hemen her alanda Türkiye’nin yaşadığı birçok kronik ve yapısal soruna kalıcı çözüm üretmenin gayreti içinde olduk. Bu çabalarımız kısa zamanda meyvelerini verdi ve birçok alanda Cumhuriyet tarihinin en büyük başarılarını elde ettik, büyük mesafeler kat ettik.*

*Bunun yanında demokratikleşme, şeffaflaşma, hukukun üstünlüğü, insan hakları, özgürlükler, birlik ve bütünlüğümüzün pekiştirilmesi gibi hususlarda da kararlı adımlar attık.*

*Bu alandaki en büyük adımlarımızdan biri, “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” olarak adlandırdığımız Demokratik Açılım sürecidir. Bu süreçte farklı toplumsal kesimleri ilgilendiren tüm sorun alanlarını masaya yatırarak en geniş şekilde tartışıyor, hal yoluna koymaya çalışıyoruz.*

*Bu kapsamda, ilki 3–4 Haziran 2009’da, sonuncusu da 28–30 Ocak 2010 tarihlerinde gerçekleştirilen ve toplam yedi etaptan oluşan Alevi*

*Çalıştayları, “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” çerçevesinde başlattığımız girişimler içinde çok önemli bir yer tutuyor.*

*Alevi Çalıştayları, Alevi vatandaşlarımızın sorunları konusunda ilgili tarafların görüşlerine doğrudan kulak vermek, sorunları doğrudan tespit etmek, çözümü konusunda bilgi eksenli adımlar atmak ve konunun enine boyuna tartışılmasını sağlamak bakımından çok yararlı olmuştur. Bu açıdan, ilgili Devlet Bakanlığımızın himayesinde gerçekleştirilen bu çalışmaları, ortaya çıkarması muhtemel hayırlı sonuçları itibariyle kayda değer bir girişim olarak görüyor ve değerlendiriyorum.*

*Şunu net olarak ifade etmek gerekir ki, açılım süreci ve çalıştaylar, devletimizin Alevi vatandaşlarımıza ilişkin tarihsel hafızasını gözden geçirme hatta yeniden oluşturma konusunda bir milattır. İnaniyorum ki, bu süreç sonunda ülkemizdeki her bir vatandaş kendini daha özgürce ifade edebilecek, milli birlik ve bütünlüğümüz daha da güçlenecektir...”<sup>96</sup>*

Bu proje, daha önceki ilgili Devlet Bakanı Prof. Dr. Sait Yazıcıoğlu tarafından başlatılmış olup, yıllardır bilinen bir problemin doğrudan ele alınması ve bu sorunun taraflarıyla müzakere edilerek belli bir çerçeve içerisinde soruna eğilmenin gerekliliğinden kaynaklanan bir çalışmadır.

Hükümet adına Demokratik Açılımın, Alevi Açılımı ayağını koordine eden ve başından sonuna kadar bütün çalıştaylara katılan dönemin ilgili Devlet Bakanı Faruk Çelik de yaklaşımını çalıştayların açılış konuşmasında şu şekilde ifade etmektedir;

---

<sup>96</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 3-4 Haziran 2009, s. 5.

*“Değerli Konuklar, Değerli Basın Mensupları;*

*Bugün burada kamuoyunun Alevi açılımı diye adlandırdığı, değerlendirdiği, tarihsel açıdan öneme sahip her kesime sorumluluk yükleyen bir çalıştay için toplanmış bulunuyoruz...*

*Değerli Katılımcılar;*

*Bu topraklar yüzyıllar boyu medeniyetlerin buluşma ve kaynaşma noktası olmuştur. Tarih boyunca çeşitli ırk ve dinlerden, farklı dillere farklı geleneklere anlayışlara farklı inanışlara ve kültürlere sahip toplumlar Anadolu'nun bereketli topraklarında birlikte yaşamışlardır. Bugün var olan birlikte yaşama arzusunu güçlendirici adımlar atma zamanıdır. Gayemiz toplumsal dokumuzu besleyen bu zenginliğimizi koruyarak ortak hedefler doğrultusunda millet olarak ülkemizin gücüne güç katmaktır. Bu çerçeveden bakıldığında açılışını yapmakta olduğumuz çalıştayın önemi bir kat daha artmaktadır.*

*Ortak bir geçmişi paylaştığımız, geleceği de birlikte inşa edeceğimiz Alevi inancına sahip vatandaşların çeşitli sorunları olduğunu hepimiz bilmekteyiz.*

*Pek çoğu tarihsel arka plana sahip olan bu sorunlar maalesef karşılıklı ön yargılar, ihmaller, göz ardı etmeler ve ilgisizlik neticesinde çözümsüz kalmıştır. Bu durum sorunların zaman içerisinde daha da karmaşık ve içinden çıkılmaz bir hal almasına neden olmuştur.*

*Bu anlamda hamın pişmesine katkı sağlamayanlar, pişmişi ham etmekten geri durmamışlardır.*

*Tüm bunlar Alevi toplumunun bazı kesimlerinde kendini ötekileştirme ve mahrumiyet psikolojisiyle bütünleşme gibi olumsuzluklara yol açmıştır. Bu sorunlar her ne kadar sadece Alevi toplumunu ilgilendirir gibi görülse de sonuçta bütün toplumun, hepimizin ortak sorunlarıdır.*

*Bu sebeple hem toplumsal huzurumuz, birlik ve beraberliğimizin devamı hem de temel hak ve hürriyetler açısından sorunların bundan sonrada da çözümsüz kalması kabul edilebilir değildir.*

*Alevi kardeşlerimizi sadece sorunları olan ve bu sorunlarına duyarsız kalınan bir toplumsal kesim olarak görmek ciddi bir eksiklik ve haksızlıktır.*

*Evet, Alevilerin sorunları vardır. Ancak bu sorunlar insan hakları ve demokrasi perspektifinden ele alındığında, çözüme daha yakın olma şansını elde etmiş olacağız.*

*Maalesef bugüne kadar sorunların çözümsüz kalması bir yana, zaman zaman gündeme gelen politik beklentiler dışında Alevilere yeterince kulak verildiği söylenemez...*

*Değerli Konuklar;*

*Hükümet olarak her alanda olduğu gibi Alevi kardeşlerimizin sorunları ve talepleri konusunda da ihmalkâr yaklaşımları kesinlikle benimsemiyoruz.*

*Konuya siyaset ve partiler üstü yaklaşan Hükümetimiz, sorunlara kalıcı çözümler bulunması, taleplerin değerlendirilmesi noktasında inisiyatif kullanma kararlılığındadır...*

*Çünkü Alevi topluluğunu göz ardı eden politik yönelimler ne kadar yanlış ve tehlikeli ise, sorunlarını ve taleplerini istismar eden yaklaşımlarda aynı oranda yanlış ve tehlikelidir.*

*O nedenle konu niteliği itibarıyla sadece siyasi idarenin inisiyatifiyle değil, insan haklarına duyarlı herkesin özellikle de Alevi kanaat önderlerinin samimi katkılarıyla çözümü kavuşabilir.*

*Toplumsal taleplere duyarlı ve insan merkezli politikaların gereği olarak bu çalışmayı sizlerle birlikte gerçekleştiriyoruz. Bunu da yaparken olabildiğince geniş bir temsil ortamını oluşturmayı arzuladık.*

*Hükümet olarak sağlam ve tam okunabilir bir Alevi fotoğrafına ulaşmak istiyoruz. Biz samimiyiz, çözümden yanayız, herkesi de çözümün ortağı olarak görmek istiyoruz. Çünkü ülke benim, ülke senin değil; ülke hepimizin.*

*Değerli Konuklar;*

*Bu girişimimiz ile demokratik, laik, sosyal hukuk devleti ilkelerine bağlı kalarak vatandaşlarımızın sorunlarını çözmek ve toplumsal barış için tehdit üreten engelleri aşmak istiyoruz.*

*Bu istek doğrultusunda Alevi topluluğunun sorunlarını ve beklentilerini pek çok açıdan ele almak amacıyla Alevi kardeşlerimizi dinlemeye hazır olduğumuzu bir kez daha ifade ediyorum.*

*Ayrıca konuya ilgi gösteren sivil toplum örgütlerinin, akademisyenlerin, aydınların da katkılarını beklediğimizi ifade etmek istiyorum.*

*Bunu yaparken sadece dinlemekle yetinmeyeceğimizi, ön yargısız empati ekseni ve her şeyden önemlisi çözüm odaklı bir yaklaşım içerisinde olacağımızı da ifade etmek istiyorum.*

*Gecikmeler telafi edilebilir, ihmallerin ürettiği aksaklıklar giderilebilir, yeter ki herkes samimi bir şekilde çözüme odaklansın ...*

*Değerli Konuklar, Değerli Katılımcılar;*

*Farklılıkları aynı uzaklıkta değil, aynı yakınlıkta gören bir bakış açısı ile hep birlikte korumak zorundayız.*

*Gelin dünün ve bu günün sorunlarını yarının sırtına yüklemeyelim.*

*Ortak kimliğimiz, ortak değerlerimiz olan ülkemizi çok daha güçlü bir şekilde yarınlara taşıyalım.*

*Bu ülke hepimizin, bu ülkeyi hep birlikte kurduk, birlikte yaşıyoruz ve hep birlikte de yaşatacağız. Bu amaçla bir olalım, iyi olalım, diri olalım diyorum...*

*Bu vesile ile çalıştayımızın milletimize hayırlı olmasını, birlik ve beraberliğimize katkı sağlamasını temenni ediyorum.*

*Teşriflerinizden dolayı ayrı ayrı tekrar hepinize hoş geldiniz diyorum, hepinizi saygıyla, sevgiyle selamlıyorum, sağ olun, var olun.”<sup>97</sup>*

Düzenlenen Alevi Çalıştaylarının Moderatörü ve Genel Koordinatörü Yrd. Doç. Dr. Necdet Subaşı da basına verdiği demeçlerde; Alevi vatandaşlarla yeni bir dil kurmayı ve bu dil ile sorunların çözümüne yardımcı olmayı hedeflediklerini, amaçlarının Alevi toplumunun temsilcilerini konuşurmak, onların taleplerinin ciddi bir dökümünü yapmak olduğunu, her türlü sorunu sınırsız biçimde ele alacaklarını, bunları yazılı metin haline getirip siyasi iradeye sunacaklarını, tartışılacak konuların çözüm yolları anayasa ve yasa değişikliği gerektiriyorsa bunu da hükümete ileteceklerini ifade etti.<sup>98</sup>

Subaşı, devletin ilk kez Alevilerin sorunlarına, kaygı ve taleplerine kulak vereceği ve bunun da Türkiye'nin demokratikleşmesi için bir şans<sup>99</sup> olduğu görüşündedir. Subaşı, Alevilerin problemlerinin çözümünde, önlerine çıkan engellerin kaldırılması çabası içinde olduklarını, problemlerin hemen çözülmesinin beklenmediğini ancak önemli bir adım atıldığına da konuşmalarında yer vermiştir.<sup>100</sup>

Türkiye Cumhuriyeti 60. Hükümetinin Devlet Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış Demokratik Açılım çalışmalarıyla ilgili bilgiler verirken şöyle konuştu: “Maalesef biz Türkiye’de kan dökülmesin, huzur oluşsun, standartlar yükselsin, artık birbirimizle helalleşelim, beraber çalışalım derken bazı siyasilere 'sizinle yürünecek yolumuz yok' dediler. Bir yandan statükodan şikâyet edenlerin, bir yandan 'bu böyle gitmez' diyenlerin, bir yandan 'akan kan durmalı' diyenlerin, öte yandan atılan adımlara olumsuz yaklaşımları ve bir alternatif plan sunmamaları

<sup>97</sup> 1. Alevi Çalıştay, Ankara, 3-4 Haziran 2009, ss. 15-19.

<sup>98</sup> Mükremin Albayrak, “Ve Devlet Alevileri Dinledi” Zaman Gazetesi, (Çevirimiçi), <http://www.zaman.com.tr/vazdir.do?haberno=854960>, 02 Nisan 2012.

<sup>99</sup> Taraf Gazetesi Web Sitesi, (Çevirimiçi), <http://www.taraf.com.tr/haber/devlet-alevilere-kulak-verdi.htm>, 09 Nisan 2012.

<sup>100</sup> Bekir Tosun, İhlâs Haber Ajansı, (Çevirimiçi), <http://www.ih.com.tr/subasi-alevilik-yeniden-insa-edilmeli-94785.haber>, 22 Nisan 2012.

düşündürücüdür. Demokratik açılım sürecine karşı çıkanların tarihe ve millete karşı sorumlulukları olacaktır.”<sup>101</sup>

AK Parti Milletvekillerinden Hüseyin Çelik de, demokratik açılım sürecini kararlılıkla devam ettireceklerini belirterek, ”Ya biz bu meseleyi çözeriz, ya bu mesele bizi çözer” dedi.<sup>102</sup>

Ak Parti Genel Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Nükhet Hotar ise Demokratik Açılım ile ilgili görüşlerini şu şekilde belirtmiştir: “Özellikle son çeyrek asırda kanlı ve tahrip edici bir hale gelen, buna karşın çözümü sürekli ertelenen, ertelendikçe de daha karmaşık ve içinden çıkılmaz hale gelen bir terör meselesiyle karşı karşıyayız. Bu meselenin tanımlanması ve kaynakları konusunda ne düşünürsek düşünelim, üzerinde herkesin birleştiği, hepimizi yaralayan bir gerçek vardır. O da bu meselenin ülkemize ve insanımıza her bakımdan kaybettiren, on binlerce insanımızın canına mal olan, kaynaklarımızı ve enerjimizi tüketen yakıcı bir mesele olduğu gerçeğidir. Demokratik açılımın amacı, çeyrek asırdan beri devam eden terör bitirmek ve ötekileştirilmiş vatandaşlarımızın devlete, millete ve cumhuriyete mensubiyet duygularını güçlendirmektir. Bizler, ülkemizin önüne çıkan diğer tüm sorunlarda olduğu gibi, bu sorununda cesaret, samimiyet, kararlılık ve birlik ile çözülebileceği inancındayız. Bu anlayışla, yıllardır devam eden terörün sonlandırılması, temel hak ve özgürlükler alanının genişletilmesi, birlik ve beraberliğimizin devamı amacıyla demokratik açılım çalışmalarını başlattık. Demokratik açılım, devletin tüm kurumlarını ve milletin tüm kesimlerini içine alacak şekilde, bir devlet politikası olarak ve mümkün olan en geniş katılımı yürütülmeye çalışılmaktadır.”<sup>103</sup>

Birlik Vakfı Başkanı Mehmet Alacacı da Demokratik Açılım ve Alevilerle ilgili ifadelerinde “Türkiye’nin sorunlarını bilmezden veya görmezlikten gelip, bu sorunlarla yaşamak artık geçerli bir yönetim şekli olmadığı veya olamayacağı açıktır. Türkiye’deki Alevi, Bektaşiler de sorun olarak Türkiye’nin gündeminde mevcuttur.

<sup>101</sup> Ntv Haber Ajansı Web Sitesi, (Çevirimiçi), <http://www.ntvmsnbc.com/id/24997854/>, 07 Mayıs 2012.

<sup>102</sup> Güncel Haber Web Sitesi, (Çevirimiçi), <http://www.guncelhaber.com.tr/siyaset/celik-baykal-keyfine-bakiyor-1608.html>, 23 Mayıs 2012.

<sup>103</sup> Yeni Şafak Gazetesi Web Sitesi, (Çevirimiçi), <http://yenisafak.com.tr/Politika/Default.aspx?c=2&area=2&i=234336>, 30 Mayıs 2012.

Bu bakımdan başlatılmış olan bu çalışmayı faydalı bir çalışma olarak görüyoruz. Bu sorunu bilmezden ve görmezden gelinmeyerek sorunu çözücü çalışmanın başlatılmasını takdirle karşılıyoruz Umuyoruz ki bu çalışma sayesinde milletimizin ve devletimizin birlik ve beraberliği maddi ve manevi gelişmişliğinin önündeki bir engel daha kalkmış olur. Evlatlarımıza daha güzel, daha müreffeh bir ülke bırakma imkânına kavuşuruz.” şeklinde görüşlerini belirtmiştir.<sup>104</sup>

Memur-Sen Başkanı Ahmet Gündoğdu ise konuyla ilgili görüşlerinde; “Hz. Ali’ye dayanan ehl-i beyt sevgisini esas alan ve İslam’ın mistik bir yorumu olarak değerlendirilen Alevilik, gerçek mecrasından çıkarılıp siyasi bir mülahaza malzemesi haline getirilmek isteniyor. Bu durum Alevilik ve Aleviler hakkında sağlıklı değerlendirme yapılmasına da engel oluyor. Alevilik ve Alevilerle ilgili bilgilerin yetersizliği dolayısıyla en çok zararı Aleviler görmüştür. Bu çalıştayın, ezberin bozulmasına, yanlıştan dönülmesine, kamuoyunun Alevilik ve Aleviler ile ilgili doğru bilgilere sahip olmasına zemin hazırlayacağını ümit ediyorum.” şeklinde bir yaklaşım göstermiştir.<sup>105</sup>

Yeni Şafak Gazetesi köşe yazarlarından Ali Bayramoğlu da konuya şu ifadelerle yaklaşmıştır: “Bir kere tabi bu çalıştayların önemi ortada, hükümetin ve bakanlığın yaptığı girişimin de son derece önemli olduğunu tekrar tekrar altını çizmek lazım. Çünkü bu somut bazı sorunlara tek merkezli, tek yönlü somut paketlerle gelen çözümlerden çok bir süreç oluşturmak ve bu süreçte karşılıklı etkileşimden hareketle çözüme yönelik, bir meşru zemin hazırlamakla çok ilgili katkımızın da olabileceksene bu konuda olabileceğini düşünüyorum ve bütün bu gelinen noktayı da son derece önemsiyorum.”<sup>106</sup>

Yine Yeni Şafak Gazetesi yazarlarından Fehmi Kuru da konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde belirtmiştir; “Gerçekten bir süreden beri bakanlığın yürüttüğü bu çalışmanın, bugüne kadar yakından izlemeye çalıştığım bu çalışmanın, bugüne kadar kaydettiği başarıyı ben de çok önemsiyorum. Buradan da bir sonuç çıkmasını

<sup>104</sup> 4.Alevi Çalıştay, T. C. Devlet Bakanlığı, Ankara, 30 Eylül 2009, s. 33.

<sup>105</sup> 4. Alevi Çalıştay, Ankara, 30 Eylül 2009, s. 57.

<sup>106</sup> 5. Alevi Çalıştay, T. C. Devlet Bakanlığı, İstanbul, 11 Kasım 2009, s. 37.

bekleyenler arasındayım. Sonuç çıkmasını bekliyorum, çünkü gerçekten Türkiye’de en önemli sorunların başında toplumsal olarak var olan farklılıklarımızın ciddi tarihsel referansları bulunması ve derin kuşkulara dayanması gibi bir tespitim var. Dolayısıyla da bu konu ne zaman ele alınması gerekse, aklımıza hem tarihimiz çıkıyor, hem de o tarih içerisinde kuşkular var olarak karşımıza çıkıyor. Ya o duvarı, gerçekten üzerine gideceğiz ve yıkacağız ya da o duvar hepimizi çok rahatsız edecek, varlığını sürdürmeye ve bizler de bu sorunları taşımaya devam edeceğiz.”<sup>107</sup>

Dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu, kendisiyle yapılan bir röportajda açılımla ilgili olarak; “Açılım kelimesi bir defa bir ötekileştirme anlamı içeriyor ama biz hep bir aradayız. Hazreti Ali de bizim din ulumuzdur. Ehli Beyt de bizim sevgilimizdir. Böyle olunca öteki diye bir kavramı silmek zorundayız. Açılım dediğimiz, adım atmayı sonuna kadar destekliyoruz ve bunu her yerde yapmalıyız.” şeklinde görüşlerini belirtmiştir.<sup>108</sup>

<sup>107</sup> 5. Alevi Çalıştayı, İstanbul, 11 Kasım 2009, s. 85.

<sup>108</sup> Ntv Haber Ajansı Web Sitesi, (Çevirimiçi), <http://www.ntvmsnbc.com/id/25044563/>, 08 Haziran 2012.

## 2. BÖLÜM

### ALEVİ ÇALIŞTAYLARINDA ALEVİLER

#### 2.1. Alevi Çalıştayları

Toplantılar yedi aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. Her bir toplantı çalıştay formatında düzenlenmiştir. Sunumların geniş bir çerçevede tartışılması ve bir sonuca gidilmesi yönündeki kararlılık her bir çalıştayın temel özelliğini oluşturmuştur.

Bu çalıştayların ilki 3-4 Haziran 2009 tarihinde Ankara'da, ikincisi 8 Temmuz 2009 tarihinde İstanbul'da, üçüncüsü 19 Ağustos 2009 tarihinde Ankara'da, dördüncüsü 30 Eylül 2009 tarihinde yine Ankara'da, beşincisi 11 Kasım 2009 tarihinde İstanbul'da, altıncısı da 17 Aralık 2009 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Çalıştaylar dizisi 27-30 Ocak 2010 tarihinde Ankara Kızılcahamam'da gerçekleştirilen yedinci ve son çalıştayla tamamlanmıştır.<sup>109</sup>

Gerçekleştirilen çalıştaylara katılanların toplam sayısı, inanç rehberleriyle (dedeler) gerçekleştirilen buluşma da dâhil 400'e ulaşmıştır. Her çalıştaya ortalama 40 ile 45 arasında değişen sayılarda iştirak sağlanmıştır.<sup>110</sup>

Bütün çalıştaylar, Devlet Bakanı Faruk Çelik'in başkanlığında ve Alevi Çalıştayı Moderatörü ve Genel Koordinatörü Necdet Subaşı'nın idaresinde gerçekleşmiştir. Çalıştayların içeriği ile ilgili özet bilgiler Alevi Çalıştayları Nihai Raporunda<sup>111</sup> şu şekilde özetlenmektedir:

Açılım sürecinin birer parçası olarak 7 çalıştay ve bu konseptin içinde yer almak üzere de 3 toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıların tamamında ağırlıklı olarak Alevilerin yaşadıkları sorunlar ele alınmış ve belli başlı talepleri müzakere edilmiştir.

<sup>109</sup> Ön Rapor Alevi Çalıştayları, T.C. Devlet Bakanlığı, Ankara, 4 Şubat 2010, s. 11.

<sup>110</sup> Ön Rapor Alevi Çalıştayları, Ankara, 4 Şubat 2010, s. 12.

<sup>111</sup> Alevi Çalıştayı Nihai Raporu, ss. 19-23.

(<http://www.farukcelik.com.tr/index.php?page=faaliyetleridetay&id=44056>), 05 Kasım 2011.

İlki 3-4 Haziran 2009'da Ankara'da gerçekleştirilen çalıştayda, tamamı Alevilerden oluşan yüksek bir katılım sağlanmıştır. Çalıştayda, Aleviler arasında söylemleriyle temayüz etmiş kişiler, inanç rehberi dedeler, kanaat önderleri, örgütsel yapılanmalarda yer alan liderler, aydınlar ve sanatçılar görüşlerini bu vesileyle dile getirme olanağı bulmuşlardır.

İlk çalıştayda tüm katılımcılardan devlet ve toplum katında yaşadıkları ihtilaflar başta olmak üzere yaşadıkları belli başlı sorunlarını, sıkıntı ve kaygılarını bütün açıklığıyla ifade etmeleri istenmiştir.

Alevilerin örgütsel çeşitliliği ve belli bir söylem etrafında buluşmalarını engelleyen kimi özel durumların varlığına rağmen sorun, katılımcılar tarafından bütün boyutlarıyla ele alınmış, daha önce değişik vesilelerle kamuoyuna iletilmiş problemler de yeniden formüle edilerek devlete takdim edilmiştir. Hükümetten sorunlarının acilen çözülmesi konusunda somut adımların atılmasının istendiği bu birleşimlerde karşılıklı itimat ve güvenin kalıcı bir şekilde yeniden tesis edilebilmesi için gerekli adımların neler olabileceği üzerinde fikir alışverişi yapılmıştır. Ne Aleviliğin ne de Alevilerin hiçbir şekilde birer “sorun” olarak değerlendirilmediği bu toplantıda, bugün itibarıyla yaşanan sıkıntılara ve bunların kökenlerine odaklanılmıştır. Zaten ana teması “Aleviliğe içerden bakış” şeklinde özetlenebilecek bu çalıştayda amaç, söylem çeşitliliği içindeki tüm Alevi gruplarının mevcut durumlarını tespit etmek, sorunlu bir şekilde devam eden ilişkilerinin belli başlı boyutlarını açığa çıkarmak ve çözüm için bir yol haritası oluşturmak şeklinde sıralanabilirdi.

İkinci çalıştay, 8 Temmuz 2009'da İstanbul'da, akademisyenlerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Ana teması “Alevilere akademik bakış” şeklinde özetlenebilecek bu toplantıda da katılımcılar, bilim dünyasında karşılığını bulan Alevilik anlayışlarını müzakere etmişlerdir. Bu tartışmada yer alan akademisyenlerin Alevilik

hakkındaki çalışma ve yaklaşımlarıyla tebarüz etmiş olmalarına dikkat edilmiştir. Bu çalıştayda da amaç, Alevilere ilişkin algıların bilimsel kamuoyunda nasıl şekillendiğini sorgulamakla sınırlı olmuştur. Bu bağlamda sorunun şimdiye kadar nasıl değerlendirildiğine ilişkin tarihsel, teolojik ve kültürel bakiye kadar bugün bu tartışmanın ne yönde ilerlediği ve gelecekte hangi noktalara doğru evrileceğine dair projeksiyonlara da yer verilmiştir. Aleviliğe hasredilmiş ya da görece bir ilgiyle kotarılmış çalışmalarda konunun doğru bir şekilde anlaşılması konusunda ne derece başarılı olunduğunun tartışıldığı bu çalıştayda, başta metodolojik sorunlar olmak üzere dağınık, savruk ve özensiz çalışmalarla öne çıkan ve açıkça bilgi kirliliği yaratan kimi söylemlerin sonuçta bilim dünyasını içine çektiği kargaşaya da dikkat çekilmiştir. Böylece sorunun yeni bir bakış açısı içinde ele alınıp müzakere edilmesine ağırlık verilirken, akademik ilgi ekseninde Alevilerin ne düzeyde kavranabildiği, mevcut önyargıların ve ilişki bozukluklarının giderilmesinde bilimsel araştırmaların katkısının neler olabileceği konusunda karşılıklı bilgi alışverişine ağırlık verilmiştir. Bu bağlamda: “mevcut akademik literatürde Aleviler nasıl değerlendirilmektedir?”, “Alevi sorununun belli başlı yönleri hakkında akademik ilgi topluma ne tür imkânlar sunabilir?”, “Alevi toplumunun tarihsel, kültürel ve inançsal düzeydeki yapılanma arzusunun bugün ortaya çıkardığı sorunlar, akademik araştırmaların ürettiği bilgi ekseninde nasıl ele alınabilir?” şeklindeki sorulara cevap aranmıştır.

Üçüncü çalıştay, ilahiyat çevrelerinden akademisyenlerin katılımıyla 19 Ağustos 2009’da Ankara’da gerçekleştirilmiştir. Genel akademik buluşmanın sağlandığı 2. çalıştayda genellikle Alevilerin sosyo-kültürel gerçekliği ele alınırken bu çalıştayda da özellikle Alevilik ele alınmıştır. Bugün Alevilik algısının genel geçer yönleri hakkındaki yaygın kanaatlerde ilahiyat alanının ürettiği bilginin etkisi göz ardı edilemez. Gündelik hayatın değişik kompartmanlarında kendine bir

yer bulmakta zorlanmayan ve çoğu önyargılarla şekillenmiş bilgiler karşısında ilahiyat alanı, akademik bir dikkat içinde nesnel bilginin üretimine ağırlık verme çabası içindedir. Toplumun din algısının güncellenmesinde hatırı sayılır bir katkıya sahip olan ilahiyat alanının Aleviliğin tarihsel, sosyolojik ve dinsel köklerinin ortaya çıkarılmasında da etkilerinin olabileceği açıktır. Ne var ki bu katkının genel Alevi kamuoyunda yeterli düzeyde takdir edilebildiğinden söz etmek imkânsızdır. Bu bağlamda kimi Alevi grupları, ilahiyat alanında üretilen bilgiye derin bir kuşkuyla bakmaktadır.

Bu yaklaşıma göre ilahiyatçılar, Alevilik bilgisini maniple etmekle, hatta konunun bağımsız bir şekilde ele alınıp tartışılmasına engel olmakla suçlanmaktadır. Nihayet kimi Alevi grupları da bütün bu çabaları devletin “asimilasyoncu politikaları”nın organik birer ürünü olarak sunmakta ve genel kamuoyunu da bu bilgi akışına karşı teyakkuza davet etmektedir. Öteden beri akademik ilahiyat kaynağından beslenen Diyanet İşleri Başkanlığı’nın sunduğu hizmetler de “Sünni asimilasyonist çabanın kurumsal tezahürü” olarak değerlendirilmektedir. Sonuçta bu çözümlerinin dayandığı siyaset, Alevilikle ilahiyat eğitimi arasında kayda değer bir kopukluk ve boşluk oluşturmakta, bu kurumlarda üretilen bilgiyi Aleviler açısından değersiz ilan etmektedir. Bu nedenle 3. çalıştayda Aleviler arasında görece olarak ilgi gören bazı temel kaygıların ilahiyatçılar nezdinde nasıl değerlendirildiği konusundaki sorulara bilhassa ağırlık verilmiş, tartışmaların üzerine oturduğu ana tema da “Aleviliğe ilahiyatçı bakış” şeklinde belirlenmiştir. İçinde Diyanet İşleri Başkanlığı’nda görevli katılımcıların da yer aldığı bu toplantıda sonuçta her biri ilahiyat kökenli olan müzakereciler, Türkiye’nin sosyo-politik gerçekliği içinde erişilmesi arzulanan toplumsal birlik ve kardeşliğin, bugün hangi yollar üzerinden gerçekleştirilebileceği konusunda kendi projeksiyonlarını paylaşmışlardır.

Dördüncü çalıştay, sivil toplum kuruluşlarının temsilcileriyle 30 Eylül 2009'da Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Aralarında sendikacılar, insan hakları örgütlerinden temsilciler ve diğer STK üyelerinin de yer aldığı çalıştayda, sivil toplum nezdinde Alevi sorununa gösterilen ilgi ve destek ele alınmıştır. Yerini tarih boyunca İslâmi gelenek içinde konumlandırılan Aleviliğin bugün bir hayli çeşitlenen yapılanması karşısında sivil toplumun ilgi, tepki ve reflekslerinin ne yönde oluştuğu oldukça önemlidir. Günümüzde Aleviliğin daha çok toplumsal bir mücadele ve hak arayışı içinde varlık bulduğu gözlenmektedir. Toplumsal alanda tanınma, temsil ve imaj gibi boyutlar etrafında kimlik vurgusunu yücelten Alevilerin, yer yer kültürel yer yer de ideolojik hatta bazen de siyasal sayılabilecek taleplerinin sivil toplum dünyasında karşılaştığı sorunların bizzat ilgili temsil gruplarıyla birlikte ele alınması gerekliydi. Karşılıklı önyargılar ve kimlik beyanını kısıtlayan toplumsal filtreler karşısında sorunu sadece devletin çözümüne havale etmeyen bir inisiyative şiddetle ihtiyaç duyulmaktaydı. Böylece bütün çeşitlilik ve temsilleriyle STK'lar, insan hakları ve demokrasi söylemi etrafında Alevilerin karşı karşıya bulunduğu sorunları gündelik hayatın gerçeklikleri içinde ele almışlardır.

Beşinci çalıştay, 11 Kasım 2009'da İstanbul'da, medya mensuplarının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Alevilerin medyadaki temsilinin ele alındığı bu çalıştaydaki tartışmalar, mevcut sunumların Aleviliği ne ölçüde yansıttığı problematiği etrafında gelişmiştir. Konunun bu bağlamdaki yönleri üzerinde tartışmaya davet edilen katılımcılar, örneğin Alevi kimlik ibrazının bugün medya ölçeğinde nasıl karşılık bulduğu konusundaki örnekler üzerinden müzakereyi derinleştirmişlerdir. Belli başlı medya organlarının davet edildiği çalıştayda katılımcılar, "Alevilere medya üzerinden bakış" teması etrafında kişisel ve kurumsal görüşlerini ifade etmişlerdir. Alevi

sorununun bugün ulaştığı noktalarda özellikle medyanın rolünün yüksek olduğu vurgulanmış; sorunların çözüme kavuşturulması için iyi niyete, nesnellığe ve olası provokasyonlara alet olunmaması yönünde azami bir dikkate ihtiyaç olduğuna işaret edilmiştir.

Altıncı çalıştay, 17 Aralık 2009'da Ankara'da geçmişte ya da şimdi siyasette aktif olarak rol alan politikacılarla gerçekleştirilmiştir. Birbirinden farklı politik geleneklere mensup siyasetçiler arasından Alevi konusuna duyarlı milletvekillerinin davet edildiği çalıştayda sorun, daha çok siyasal boyutluluğu içinde ele alınmıştır. Bu bağlamda Alevilerin siyaset dünyasından destek bekleyen belli başlı istekleri belirlenmiş, öteden beri olumsuzlaşan şartlarının nasıl değiştirilebileceği konusunda öne sürülen görüşler tartışmaya açılmıştır. Alevi sorununun siyasetin katkıları olmadan çözüme kavuşturulamayacağına açıklık kazandığı bu çalıştayda, katılımcılar, politik aktörlerin söz konusu duyarlılıklar içinde şimdiye kadar hangi adımları attığı, bu bağlamda karşılaştıkları güçlüklerin neler olduğu ve bütün bunların bundan böyle nasıl aşılabileceği konusunda karşılıklı görüş alışverişinde bulunmuşlardır.

Açılım sürecinin çalıştaylarla sürdürülen bölümü 28–30 Ocak 2010 tarihlerinde Ankara Kızılcahamam'da gerçekleştirilen yedinci çalıştayla birlikte tamamlanmıştır. Son çalıştay, daha önceki toplantılarda yer alan belli sayıda katılımcının bir araya getirilerek oluşturduğu yeni bir platform olmuştur. Üç gün süren toplantıda o güne kadar gerçekleştirilen çalıştayların sonuçları yeniden ele alınmış, mevcut durum katılımcıların dikkate değer çeşitliliği içinde bir kez daha müzakere edilmiştir. Çalıştay sonunda alınan kararlar, hazırlanan bir ön raporla kamuoyuna duyurulmuştur.

Süreç boyunca ortaya çıkan kimi endişe ve kaygıların giderilmesi amacıyla bir dizi görüşmeye daha ihtiyaç duyulmuş, bu amaçla başta Alevi inanç rehberleri

olarak bilinen dedelerle olmak üzere (Ankara, 14 Ocak 2010), Sivas'ta Madımak Olayı'nda yakınlarını kaybeden aile temsilcileriyle (Ankara, 11 Şubat 2010) ve yine Madımak Oteli'yle ilgili belli başlı konuları ele almak üzere STK temsilcilerinin katılımıyla Sivas'ta (24 Şubat 2010) geniş ölçekli birer toplantı yapılmıştır. Bu bağlamda gerek çalıştaylar gerekse diğer buluşma toplantıları katılımcıların bilgisi dâhilinde kayda alınmış ve eldeki mevcut veriler deşifre edilip kitaplaştırılarak kamuoyuyla paylaşmıştır.

Çalıştayların tarih, gün ve konuları T.C. Devlet Bakanlığı tarafından belirlenip kayda alındığı şekliyle aşağıda belirtildiği gibidir:

#### 1. Alevi Çalıştayı Toplantı Programı<sup>112</sup> (03 - 04 Haziran 2009 Ankara)

##### <sup>112</sup> 1. Çalıştay Katılımcıları:

1. Ali Balkız (Alevi Bektaşî Federasyonu Başkanı-Ankara)
2. Ali Kenanoğlu (Hubyar Sultan Alevi Kültür Derneği- İstanbul)
3. Ali Rıza Selmanpakoğlu (Hacıbektaş Bel. Bşk.-Nevşehir Hacı Bektaş)
4. Ali Rıza Uğurlu (Cem Vakfı-Alevi Din Hizmetleri Başkanı-İstanbul)
5. Binali Doğan (Erikli Baba Dergâhı-İstanbul)
6. Cafer Solgun (Yüzleşme Derneği Başkanı-İstanbul)
7. Doğan Bermek (Cem Vakfı-İstanbul)
8. Doğan Kaplan (Yrd. Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi Öğretim Üyesi-Konya)
9. Dursun Gümüsoğlu (Yazar-İstanbul)
10. Ercan Geçmez (Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Genel Başkanı-Ankara)
11. Ertuğrul Aslan (Abdal Musa Vakfı-Sivas)
12. Fermani Altun (Ehl-i Beyt Vakfı-İstanbul)
13. Fevzi Gümüş (Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Başkanı-Ankara)
14. Hasan Meşeli (Malatya Hacı Bektaş Veli Kültür Merk. Vakfı Genel Bşk.)
15. Haydar Kaya (Cem Vakfı-Aydın)
16. Hıdır Temel (İstanbul)
17. Hüsnüye Takmaz (Alevi Bektaşî Eğitim ve Kültür Vakfı Başkanı-İstanbul)
18. İrfan Çetinkaya (Hacı Bektaş-ı Veli Vakfı Başkanı-Eskişehir)
19. İzzettin Doğan (Prof. Dr. Cem Vakfı Başkanı-İstanbul)
20. Kelime Ata (Pir Sultan Abdal Derneği-Ankara)
21. Kurtcebe Noyan (İzmir)
22. Mehmet Çamur (Şahkulu Dergâhı-İstanbul)
23. Mehmet Yaman (Araştırmacı yazar-İstanbul)
24. Metin Tarhan (Alevi Dernekler Federasyonu Genel Başkanı-İstanbul)
25. Muharrem Ercan (Karacaahmet Sultan Dergâhı-İstanbul)
26. Murtaza Demir (Pir Sultan Abdal 2 Temmuz Kültür ve Eğitim Vakfı-Ankara)
27. Naki Selman Pakoğlu- (Ankara Hacı Bektaş Kültür ve Eğitim Derneği)
28. Necdet Saraç (Yol Tv-İstanbul)
29. Osman Eğri (Prof. Dr. Hitit Üniversitesi Öğretim Üyesi-Çorum)
30. Remzi Özbalı (Atayolu Derneği Başkanı-Ankara)
31. Şakir Keçeli (Babağan Kolu-Ankara)
32. Tekin Özdil (Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Der. Genel Merkezi-Ankara)

## 1. Gün

- Genel Konular ve Sorunun Çerçeveselendirilmesi
- Din-Devlet İlişkileri
- Cemevleri
- Eğitim

## 2. Gün

- İnanç Önderleri
- Çözüm Arayışları

## 2. Alevi Çalıştayı Toplantı Programı<sup>113</sup> (08 Temmuz 2009 İstanbul)

- 
- 33. Veli Güler (Samed Dede Külliyesi Yaptırma Yaşatma ve Cemevi Demeği Bşk.)
  - 34. Veli Gülsoy- (Gazi Mahallesi Cemevi-İstanbul)
  - 35. Veliyettin Ulusoy (Hacıbektaş-Nevşehir)
  - 36. Yalçın Özdemir (Su Tv-Ankara)

### <sup>113</sup>2. Çalıştay Katılımcıları:

1. Ahmet Yaşar Ocak (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi-Ankara)
2. Ali Murat İrat (Dr. Ankara)
3. Ali Yaman (Yrd. Doç. Dr. Abant İzzet Baysal Üniversitesi-Bolu)
4. Atilla Erden (Yrd. Doç. Dr. Emekli Öğretim Üyesi- Ankara)
5. Aykan Erdemir (Yrd. Doç. Dr. ODTÜ-Ankara)
6. Bekir Berat Özipek (Doç. Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi-Tokat)
7. Binnaz Toprak (Prof. Dr. Bahçeşehir Üni. Siyaset Bil. ve Uluslar. İliş. Böl. -İstanbul.)
8. Erol Göka (Doç. Dr. Numune Hastanesi, Ankara)
9. Ferhat Kentel (Prof. Dr. Bilgi Üniversitesi-İstanbul)
10. Fuat Bozkurt (Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi-Antalya)
11. Hüseyin Bal (Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi)
12. Hüseyin Özcan (Doç. Dr. Fatih Üniversitesi-İstanbul)
13. İbrahim Arslanoğlu (Prof. Dr. Gazi Üniversitesi-Ankara)
14. İlyas Üzümlü (Doç. Dr. Diyanet İşleri Bşk. Din İşleri Yüksek Kurul Üyesi Ankara)
15. İştah Gözaydın (Prof. Dr. İTÜ-İstanbul)
16. Kadir Canatan (Doç. Dr. Balıkesir Üniversitesi-Balıkesir)
17. Levent Köker (Prof. Dr. Anayasa Komisyonu Üyesi-Ankara)
18. Mustafa Aydın (Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi-Konya)
19. Mustafa Erdoğan (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi-Ankara)
20. Mustafa Şen (Doç. Dr. ODTÜ-Ankara)
21. Mustafa Şentop (Prof. Dr. İstanbul Hukuk Fakültesi-İstanbul)
22. Mümtaz'er Türköne (Prof. Dr. Emekli Öğretim Üyesi-İstanbul)
23. Nevzat Tarhan (Prof. Dr. Memory Center-İstanbul)
24. Niyazi Öktem (Prof. Dr. Galatasaray Üniversitesi-İstanbul)
25. Nüket Sirman (Prof. Dr. Boğaziçi Üniversitesi-İstanbul)
26. Recep Kaymakcan (Prof. Dr. Sakarya Üniversitesi-Sakarya)
27. Tahire Erman (Doç. Dr. Bilkent Üniversitesi-Ankara)
28. Talip Küçükcan (Prof. Dr. Marmara Üniversitesi-Ankara)
29. Tarhan Erdem (Prof. Dr. KONDA-İstanbul)
30. Yasin Aktay (Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi-Konya)

- Akademi Dünyası ve Aleviler
- Akademik Algı ve İlgiler: Kimlik ve Beyan Sorunları
- Devlet, Toplum ve Aleviler: Birlikte Yaşamın Önündeki Engeller
- Sorunun Çözümü Yolunda Akademik Katkıları Yeniden Düşünmek

### 3. Alevi Çalıştayı Toplantı Programı<sup>114</sup> (19 Ağustos 2009 Ankara)

- İlahiyat Dünyası ve Aleviler
- Dini Çoğulculuk, İslam'ın Farklı Yorumları ve Alevilik

#### <sup>114</sup> 3. Çalıştay Katılımcıları:

1. Ahmet Taşgın (Doç. Dr. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Diyarbakır)
2. Aliye Çınar (Doç. Dr. Uludağ Üniversitesi- İlahiyat Fakültesi Bursa)
3. Arslan Türk (Tunceli Müftüsü-Tunceli)
4. Asım Yapıcı (Doç. Dr. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Adana)
5. Cenksu Üçer (Dr. Diyanet İşleri Başkanlığı-Ankara)
6. Ejder Okumuş (Prof. Dr. Osman Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Eskişehir)
7. Erdal Baykan (Yrd. Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Van)
8. Ethem Ruhi Fıçlalı (Prof. Dr. Muğla Üniversitesi Eski Rektörü-Muğla)
9. Hamdi Mert (Emekli Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı-Ankara)
10. Hamza Aktan (Prof. Dr. Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı-Ankara)
11. Hasan Onat (Prof. Dr. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Ankara)
12. Hayri Kırbasoğlu (Prof. Dr. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi –Ankara)
13. Hüseyin Algül (Prof. Dr. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Bursa)
14. Hüseyin Yılmaz (Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Van)
15. İlhami Güler (Prof. Dr. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Ankara)
16. İrfan Aycan (Prof. Dr. Din Öğretimi Genel Müdürü-Ankara)
17. İsmail Kara (Prof. Dr. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-İstanbul)
18. İzzet Er (Prof. Dr. Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı-Ankara)
19. M. Akif Aydın (Prof. Dr. İSAM Başkanı-İstanbul)
20. M. Saim Yeprem (Prof. Dr. TDV-İLKSA Y Başkanı-Ankara)
21. Mahmut Aydın (Prof. Dr. 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Samsun)
22. M. Ali Büyükkara (Prof. Dr. 18 Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Çanakkale)
23. Mehmet Çelenk (Dr. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Bursa)
24. Mehmet Erdoğan (Prof. Dr. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-İstanbul)
25. Mustafa Öztürk (Doç. Dr. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Adana)
26. Ömer Özsoy (Prof. Dr. Goethe Üniversitesi- Frankfurt)
27. Saffet Sarıkaya (Prof. Dr. S. Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Isparta)
28. Salim Ögüt (Prof. Dr. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Çorum)
29. Selim Eren (Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Sivas)
30. Sönmez Kutlu (Prof. Dr. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Ankara)
31. Süleyman Uludağ (Prof. Dr. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Bursa)
32. Şinasi Gündüz (Prof. Dr. İstanbul Üni. İlahiyat Fak. Dekanı-İstanbul)
33. Vecdi Akyüz (Prof. Dr. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-İstanbul)
34. Yaşar Nuri Öztürk (Prof. Dr. Emekli Öğretim Üyesi - İstanbul)
36. Y. Mustafa Keskin (Doç. Dr. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Elağz)
37. Yılmaz Soyuyer (Yrd. Doç. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fak. -Isparta)
38. Zeki Aslantürk (Prof. Dr. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-İstanbul)

- Gündelik Dini Pratikler, Kurumlar ve Alev(ilik)ler
- Çözüm Arayışında Aleviler ve İlahiyat

#### 4. Alevi Çalıştay Toplantı Programı<sup>115</sup> (30 Eylül 2009 Ankara)

- Sivil Toplum Kuruluşları ve Aleviler
- Aleviler: Geçmişle Gelecek Arasında
- Birlikte Yaşama, Çok Kültürlülük ve Aleviler
- Çözüm Arayışında Aleviler ve Sivil Toplum Kuruluşları

#### 5. Alevi Çalıştay Toplantı Programı<sup>116</sup> (11 Kasım 2009 İstanbul)

---

##### <sup>115</sup> 4. Çalıştay Katılımcıları:

1. Ahmet Faruk Ünsal (Mazlum-Der. Genel Başkanı-Ankara)
2. Ahmet Gündoğdu (Memur-Sen - Ankara)
3. Ahmet Şişman (Ensar Vakfı Başkanı-İstanbul)
4. Ali Çolak (Mülkiyeliler Birliği Genel Başkanı-Ankara)
5. Arif Ersoy (Prof. Dr. ESAM Genel Sekreteri-Ankara)
6. Bejan Matur (Diyarbakır Kültür Sanat Vakfı-İstanbul)
7. Bekir Günay (Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi-Ankara)
8. Bircan Akyıldız (Kamu-Sen Başkanı-Ankara)
9. Cem Somel (Prof. Dr. Doğu Konferansı-Ankara)
10. Cemal Uşşak (Kültürler Arası Diyalog Platformu-İstanbul)
11. Dilek Kurban (TESEV -İstanbul)
12. Fehmi Bülent Yıldırım (İHH İnsani Yardım Vakfı Başkanı-İstanbul)
13. Hasan Ekşi (Türkiye Sivil Toplum Kuruluşları Platformu Genel Başkanı-İstanbul)
14. Hayri İnce (Genç Siviller-İstanbul)
15. Mehmet Alacacı (Birlik Vakfı Başkanı- İstanbul)
16. Mehmet Doğan (Yazarlar Birliği-Ankara)
17. Mehmet Emin Çağırın (Prof. Dr. SDE-Ankara)
18. Necati Ceylan (Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı Genel Başkanı-- İstanbul)
19. Nuri Gürgür (Türk Ocakları Genel Başkanı-Ankara)
20. Ömer Cihad Vardan (Müsiad Başkanı-İstanbul)
21. Özkan Tacer (Tunceli Dernekleri Federasyonu TUDEF Başkanı-İstanbul)
22. Öztürk Türkoğan (İnsan Hakları Derneği Başkanı-Ankara)
23. Sabahat Akkiraz (Sanatçı-İstanbul)
24. Salih Yaylacı (Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı-İstanbul)
25. Salim Uslu (Hak-İş Başkanı-Ankara)
26. Sami Evren (Kesk Başkanı-Ankara)
27. Sedat Laçiner (Doç. Dr. USAK Araştırma Merkezleri Başkanı-Ankara)
28. Sırrı Süreyya Önder (Türkiye Sinema Emekçileri Sendikası SineSen-İstanbul)
29. Süleyman Çelebi (Disk Başkanı-İstanbul)
30. Şenol Kaluç (Liberal Düşünce Topluluğu-Ankara)
31. Tayyar Altıkulaç (Türkiye Diyanet Vakfı Müttevelli Heyet Üyesi-Ankara)
32. Ümit Fırat (İnsan Hakları Ortak Platformu Dönem Başkanı-Ankara)
33. Yılmaz Ensaroğlu (SETA V-Ankara)

- Aleviler: Geçmiş, Şimdi ve Gelecek
- Medya ve Aleviler
- Birlikte Yaşama Kültürü, Demokrasi ve Aleviler
- Çözüm Odaklı Öneriler

## 6. Alevi Çalıştayı Toplantı Programı<sup>117</sup> (17 Aralık 2009 Ankara)

---

### <sup>116</sup> 5. Çalıştay Katılımcıları:

1. Abdurrahman Dilipak (Vakit - İstanbul)
2. Ahmet Dinç (Aksiyon Dergisi - Ankara)
3. Ali Bayramoğlu (Yeni Şafak - İstanbul)
4. Ali Bulaç (Zaman - İstanbul)
5. Ali Kırca (Show Tv - İstanbul)
6. Alper Tan (Kanal A - Ankara)
7. Cemal Şener (İstanbul)
8. Ekrem Kızıltaş (Milli Gazete - İstanbul)
9. Etyen Mahcupyan (Taraf - İstanbul)
10. Fehmi Kuru (Yeni Şafak - İstanbul)
11. Hüseyin Hatemi (Prof. Dr. Emekli Öğretim Üyesi - İstanbul)
12. İbrahim Çelik (Hece Dergisi - Ankara)
13. İrfan Bozan (NTV - İstanbul)
14. Lale Şıvgın (Tercüman - Ankara)
15. M. Ali Birand (Kanal D - İstanbul)
16. Mehmet Metiner (Star - İstanbul)
17. Miyase İlknur (Cumhuriyet - İstanbul)
18. Murat Aksoy (Yeni Şafak - İstanbul)
19. Musa Özüğurlu (Cem Tv-İstanbul)
20. Oral Çalışlar (Radikal - İstanbul)
21. Ömer Laçiner (Birikim Dergisi - İstanbul)
22. Rasim Ozan Kütahyalı (Taraf Gazetesi - İstanbul)
23. Rasim Özdenören (Yeni Şafak - Ankara)
24. Rıdvan Kaya (Hak Söz Dergisi - İstanbul)
25. Sadık Yalınzuçanlar (Yeni Dergi Ankara)
26. Sevilay Yükselir (Sabah - İstanbul)
27. Taha Akyol (Milliyet - İstanbul)

### <sup>117</sup> 6. Çalıştay Katılımcıları:

1. Abbas BOZYEL (XXI. Dönem Milletvekili)
2. Abdülbaki ERDOĞMUŞ (XXI. Dönem Milletvekili)
3. Ağâh KAFKAS (AK Parti Çorum Milletvekili)
4. Ali Rıza GÜLÇİÇEK (XXII. Dönem Milletvekili)
5. Arif SAĞ (XVIII. Dönem Milletvekili)
6. Ayşe GÜROCAK (XXI. Dönem Milletvekili)
7. Bayram MERAL (CHP Ankara Milletvekili)
8. Cengiz GÜLEÇ Prof. Dr. (XXI. Dönem Milletvekili)
9. Emre KOCAOĞLU (XXI. Dönem Milletvekili)
10. Ercan KARAKAŞ (XIX. ve XX. Dönem Milletvekili)
11. Ethem CANKURTARAN (XVIII. Dönem Milletvekili)
12. Fikri SAĞLAR (Kültür Eski Bakanı)
13. Hasan ERÇELEBİ (DSP Denizli Milletvekili)

- Aleviler, Devlet ve Millet
- Siyaset Aynasında Aleviler
- Siyasal Deneyimler ve Alevi Taleplerinin Ele Alınışı-I
- Siyasal Deneyimler ve Alevi Taleplerinin Ele Alınışı-II
- Çözüm Arayışında Aleviler ve Siyaset

#### 7. Alevi Çalıştay Toplantı Programı<sup>118</sup> (28-29-30 Ocak 2010 Kızılcahamam-Ankara)

- 
14. Hasan MACİT (DSP İstanbul Milletvekili)
  15. Haşim HAŞİMİ (XXI. Dönem Milletvekili)
  16. Hüseyin DOĞAN (XIII. - XVI. Dönem Milletvekili)
  17. Hüseyin TUĞCU (AK Parti Kütahya Milletvekili)
  18. İbrahim YİĞİT (AK Parti İstanbul Milletvekili)
  19. İlhami BİNİCİ (XVIII. Dönem Milletvekili)
  20. Mahmut KOÇAK (XXII. Dönem Milletvekili)
  21. Malik Ejder ÖZDEMİR (CHP Sivas Milletvekili)
  22. Mehmet BEKAROĞLU (XXI. Dönem Milletvekili)
  23. Mehmet MOĞULTAY (Adalet Eski Bakanı)
  24. Mukadder BAŞEĞMEZ (XXI. Dönem Milletvekili)
  25. Musa ATEŞ (XVII. Dönem Milletvekili)
  26. Mustafa TİMİSİ (XIVXV. Dönem Milletvekili)
  27. Mustafa YILDIZ (XX. Dönem Milletvekili)
  28. Namık Kemal ZEYBEK (Kültür Eski Bakanı)
  29. Nazif OKUMUŞ (XXI. Dönem Milletvekili)
  30. Nevzat YANMAZ (XX. Dönem Milletvekili)
  31. Nurettin KARSU (XV. XVI. Dönem Milletvekili)
  32. Seyfi OKTAY (Adalet Eski Bakanı)
  33. Şinasi ÖKTEM (CHP İstanbul Milletvekili)
  34. Zafer ÜSKÜL (AK Parti Mersin Milletvekili)
  35. Zeynep DAĞI (AK Parti Ankara Milletvekili)
  36. Ziya HALİS (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eski Bakanı)

#### <sup>118</sup> 7. Çalıştay Katılımcıları:

- 1- Ahmet Yaşar OCAK (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi-Ankara)
- 2- Ali BULAÇ (Zaman-İstanbul)
- 3- Ali Rıza GÜLÇİÇEK (XXII. Dönem Milletvekili)
- 4- Ali YAMAN (Yrd. Doç. Dr. Abant İzzet Baysal Üniversitesi-Bolu)
- 5- Alper TAN (Kanal A-Ankara)
- 6- Arif SAĞ (XVIII. Dönem Milletvekili)
- 7- Cafer SOLGUN (Yüzleşme Derneği Başkanı-İstanbul)
- 8- Doğan BERMEK (Cem Vakfı-İstanbul)
- 9- Ercan GEÇMEZ (Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Genel Başkanı-Ankara)
- 10- Ethem CANKURTARAN (XVIII. Dönem Milletvekili-Ankara)
- 11- Fermani ALTUN (Ehl-i Beyt Vakfı Başkanı-İstanbul)
- 12- Fuat BOZKURT (Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi-Antalya)
- 13- Hamza AKTAN (Prof. Dr. Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı-Ankara)
- 14- Hasan ATICI (AKAD-Adana)
- 15- Hüseyin HATEMİ –(Prof. Dr. Emekli Öğretim Üyesi-İstanbul)
- 16- İbrahim KALIN (Dr. Başbakanlık Başmüşaviri-Ankara)

### 1. Gün

- Ön sunum: (I-VI. Çalıştaylar Üzerine)
- Alevilik: Çerçvelendirme Sorunları
- Kimlik ve Beyan Sorunları
- Anayasal ve Hukuksal Sınırlar

### 2. Gün

- Diyanet İşleri Başkanlığı
- Zorunlu Din Dersleri
- Madımak Otelinin Düzenlenmesi
- İnanç Rehberleri (Dedelik)

### 3. Gün

- Cemevlerinin Statüsü-I
- Cemevlerinin Statüsü-II

Alevi Açılımı çerçevesinde birer ön adım olarak değerlendirilebilecek çalıştaylar, kamuoyunda geniş bir ilgi gördü. Çalıştayların alışılmamış-denenmemiş

- 
- 17- İbrahim YİĞİT (AKP Milletvekili-İstanbul)
  - 18- İlyas ÜZÜM (Doç. Dr. Diyanet İşleri Bşk. Din İşleri Yüksek Kurul Üyesi Ankara)
  - 19- İrfan AYCAN (Prof. Dr. Din Öğretimi Genel Müdürü-Ankara)
  - 20- İzzettin DOĞAN (Cem Vakfı Genel Başkanı-İstanbul)
  - 21- Kurtcebe NOYAN (İzmir)
  - 22- M. Saim YEPREM (Prof. Dr. TDV-İLKSA Y Başkanı-Ankara)
  - 23- Mehmet MOĞOLTA Y (XVIII., XIX.XX. Dönem Milletvekili-Ankara)
  - 24- Mehmet YAMAN (Araştırmacı Yazar-İstanbul)
  - 25- Metin TARHAN (Alevi Dernekler Federasyonu Genel Başkanı-İstanbul)
  - 26- Muharrem ERCAN (Karacaahmet Sultan Dergâhı-İstanbul)
  - 27- Murtaza DEMİR (Pir Sultan Abdal 2 Temmuz Kültür ve Eğitim Vakfı-Ankara)
  - 28- Mustafa TİMİSİ (XIVXXV. Dönem Milletvekili)
  - 29- Müfit YÜKSEL (Yazar-İstanbul)
  - 30- Nafiz ÜNLÜYURT (Hacı Bektaş Demeği Başkanı, Hacıbektaş-Nevşehir)
  - 31- Oral ÇALIŞLAR (Radikal-İstanbul)
  - 32- Salih YA YLACI (Abant Platformu Genel Sekreteri-İstanbul)
  - 33- Sönmez KUTLU (Prof. Dr. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi -Ankara)
  - 34- Tayyar ALTIKULA Ç (Türkiye Diyanet Vakfı Mütvevelli Heyet Üyesi-Ankara)
  - 35- Veli GÜLSOY- (Gazi Mahallesi-İstanbul)
  - 36- Yalçın ÖZDEMİR (Su Tv-Ankara)
  - 37- Yasın AKTAY (Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi-Ankara)
  - 38- Yılmaz ENSAROĞLU (SETA V-Ankara)
  - 39- Zafer ÜSKÜL (AKP Milletvekili-Mersin)

niteliği konuya ilgi duyan çevrelerde derin bir dikkatle izlendi. Aslında açılımın olmazsa olmaz birer parçası olarak tasarlanan çalıştaylarda amaç, Alevilerin mevcut sorunlarını tam bir netlikle ortaya koymaktı. Bu doğrultuda başta Alevi toplumunun belli başlı eğilimleri olmak üzere, bütün bir kamuoyunun görüş ve düşüncelerini yansıtmak üzere yeni bir temsil alanının oluşturulmasına şiddetle ihtiyaç vardı. Sorunun bilimum paydaşlarını dinlemek gerekiyordu. Sadece Alevileri değil tüm toplumu, eşitlikçi bir müzakereye davet etmek için her şeyden önce önyargılarla şekillenmiş her tür dışlama ve ayrımcılığa karşı ortak bir sorumluluk ve kullanışlı bir dil geliştirmek gerekiyordu. Gerçekleştirilen resmi ve gayri resmi buluşmalarda amaç, Alevilerin sorunlarının tüm toplumca kavranmasını, hatta derinlemesine hissedilmesini sağlamak ve böylece herkesin sorunun çözümüne katkı sağlamasını sağlamaktı. Çalıştayların genel karakterleri içinde akademisyenler, sivil toplum kuruluşları, medya ve siyaset dünyasından temsilciler, öncelikle söylem düzeyindeki farklılaşmaları esas kabul edilerek müzakereye davet edilmişlerdi.<sup>119</sup>

Çalıştayların huzur içinde sürdürülmesinde Alevi kamuoyunun katkısı her türlü takdirin üzerindedir. Adeta üzerine titrenilerek sürdürülen süreçte Aleviler, sadece çalıştaylar içinde değil gündelik hayatın değişik kompartımanlarında da fırsat buldukları her seferinde açılıma katkı sağlamaya çalıştılar. Çalıştaylar toplumun birbirini yeterince tanımadığı, birlik ve beraberliğe çok sık vurgu yapılmasına rağmen şimdiye kadar atılan adımları geçiştirmenin ötesine gitmediğini göstermiştir.<sup>120</sup>

## 2.2. Demokratik Açılımda Cemevlerinin Durumu

Modern bir yapılanma olarak cemevleri, Aleviliğin olmazsa olmaz sayılabilecek ritüelleri arasında yer alan “ayin-i cem”lere dayanmaktadır.<sup>121</sup> Ayin-i Cem; adet, görenek, kanun, töre ve aynı zamanda usül ve ibadet tarzı, toplanmak,

<sup>119</sup>Necdet Subaşı, “Alevi Açılımı: Konsept ve Konsensus” (Çevrimiçi), <http://www.necdetsubasi.com/index.php/makale/51-alevi-acilimi-konsept-ve-konsensus>, 01 Nisan 2012.

<sup>120</sup>N. Subaşı, *a. g. m.*, 1 Nisan 2012.

<sup>121</sup>Alevi Çalıştayı Nihai Raporu, s.161.

(<http://www.farukcelik.com.tr/index.php?page=faaliyetleridetay&id=44056>), 05 Kasım 2011.

toplantı, topluluk, cemiyet anlamlarına gelmektedir. Dini ve kültürel anlamda ise Cem Ayini; toplantı töresi, cem âdeti, cem töreni, bir araya gelme yolu demektir. Cemaat içi yapılanmada dede, talip, musahip ve dâr gibi bileşenlerle şekillenen Alevilik, ritüel sürekliliğini ayin-i cemlere borçludur. Cem törenleri, yapılış durumlarına, katılanların niteliklerine, yapılış zamanlarına göre farklılıklar göstermektedir. Bu tür “ayinler”, geçmişte, halk meydanı, meydan odası, meydan evi, mihman evi, kırklar evi, erenler meydanı, kırklar meydanı, ibadet meydanı, niyaz meclisi ve benzeri mekânlarda yapılmıştır. Şehir Bektaşilerinde ve yerleşik hayata geçen Alevilerin yaşadıkları bazı yerleşim merkezlerinde bu ayinler; dergâh, tekke ve zaviyelerde yapılmıştır. Alevi-Bektaşiliğin tarihinde, on iki hizmetin verildiği cemler, şehirde dergâhta, köyde ise kış aylarında muhiplerden birisinin evinde yapılmıştır. Tarihi kaynaklarda dergâh, tekke ve zaviyelerin dışında, şehirlerde veya köylerde “Cemevi” adı ile kurumsallaşmış özel binalara rastlanmamaktadır. Alevilik ve Bektaşilikte Cemevlerinin yeni bir kurumlaşma sürecine girdiği görülmektedir.<sup>122</sup>

Başlangıçta Cemevleri, hukuki açıdan bir ibadethane olarak değil, vakıf, dernek ve kültür merkezi altında faaliyet göstermiştir. Ancak bu gün Alevi-Bektaşiliğe ait tarikat niyazlarının gerçekleştirildiği özel ibadet mekânları olarak görülmek istenmektedir. Bu durumda Cemevleri, camiye ve mescide alternatif genel ibadethane değil, Alevi-Bektaşiliğin erkân ve niyazlarının icra edildiği mekânlar konumunda bir görüntü vermektedir.<sup>123</sup>

90’lı yıllardan itibaren artan bir hızla çoğalan cemevleri, içerik ve fonksiyonlarından daha çok, taşıdığı temsili ağırlıkla dikkat çekmiştir. Artık bir cemevi her şeyden önce tanınma, kabul görme ve Aleviliğin görünürlük kazanması demektir. Bugün modern kent ortamında, hazırlıksız, eğitimsiz ve donanımsız bir şekilde inançlarını hatırlamaya ve sürdürmeye çalışan Aleviler için cemevi, her şeyden önce bir varlık beyanı olarak dikkat çekmektedir. Çünkü burada bir araya gelen Aleviler, sadece inanç ve ritüellerini yerine getirmekle kalmamakta aynı zamanda kendi aralarındaki iletişim ve dayanışma ağlarını güçlendirme olanağı da

<sup>122</sup> A. Küçük, M. A. Küçük, *Türkistan’dan Türkiye’ye Alevilik-Bektaşilik*, s. 215.

<sup>123</sup> A. e., s. 216.

bulmaktadırlar. Halen ülke genelinde meşruluğu hiçbir yasal dayanağa dayanmıyor olsa da cemevleri fiili bir durum olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Aynı şekilde pek çok Sünni tarikatının da yaşadıkları hukuki meşruiyet engellerine rağmen, varlıklarını fiilen sürdürdüğü bilinmektedir. Bu bağlamda cemevlerini ve ilgili diğer kurumları, Tekke ve Zaviyeler Kanunu'nu görmezlikten gelerek ele almak yerine sorunu bütün evsafıyla birlikte tartışmak ve çözüm yolunda, sonuç alınabilir adımların takipçisi olmak gerekir. Yapılan Alevi Çalıştaylarında özellikle Sünni katılımcılar, cemevlerinin statü kazanabilmesi için Tekke ve Zaviyeler Kanunu'nun gözden geçirilmesinin şart olduğunu vurgulamışlardır. Ancak Alevi katılımcılar sorunlarının çözümünde bu derecede derinlikli bir müdahaleye hiçbir şekilde ihtiyaçları olmadığını, ilgili kanun maddelerine fiili durumlarını açıklayıcı bir ibarenin konulmasının kendileri için yeterli olacağını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte katılımcılar devletin, kuruluş yıllarındaki hassasiyetlerini, korku ve tereddütlerini sürdürmesinin gereksizliğine vurgu yapmış ve artık söz konusu gerçekliğin hukuken tanınmasının rejimin güvenliği açısından hiçbir sakınca yaratmaması gerektiğini, aksine "Cumhuriyet'in ilelebet payidar olması"nın Alevisiyle, Sünnisiyle, Nusayrisiyle tüm toplumsal katmanların ortak katılım ve desteğiyle ancak sağlanabileceğini ifade etmişlerdir.<sup>124</sup>

Demokratik Açılım hareketiyle birlikte gerek toplumda Sünni kesim gerekse Alevi kesimden basına yansıyan ve çalıştaylarda katılımcıların ifadelerinden Cemevlerinin durumu ve geleceği hakkında bir fikre sahip olmak mümkündür. Cemevlerinin yasal bir statüye, hukuki bir zemine oturtulması konusunda özellikle başta Alevi kesimin öne çıkan şahsiyetlerinin ve inanç önderlerinin isteklerine kulak vermek daha sonra da hükümetin bu isteklere cevap vermesi önem arz etmektedir.

Çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi için Demokratik Açılım kapsamında Cemevleri hakkında serd edilen görüşlere yer vermek uygun olabilir. Genel olarak görüşler iki ana konu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Cemevlerinin ibadethane olduğunu

<sup>124</sup> Alevi Çalıştayı Nihai Raporu, ss.164-165.  
(<http://www.farukcelik.com.tr/index.php?page=faaliyetleridetay&id=44056>), 05 Kasım 2011.

savunanlar ve Cemevlerinin ibadethane hükmünde olamayacağını savunanlar. Bu görüşleri şu şekilde gruplandırmak mümkündür:

1- Cemevlerinin ibadethane olduğu yönünde görüş belirtenler:

**Mehmet Çamur (Şahkulu Dergâhı-İstanbul):** *Asimilasyona son verilmeli. Alevi köylerine cami yapılmasına son verilmeli. Alevi köylerine yapılan ve işlevi olmayan camiler cemevine dönüştürülmelidir. Cemevleri. Cemevlerine ibadethane statüsü verilmelidir. Cemevi nedir? Cemevi Alevi inanç ritüellerinin uygulandığı mekânın adıdır. Cemevleri camileştirilmemeli. Cemevinin ibadet dili Türkçedir. Telli Kur'an vardır, semah vardır, müzik vardır, deyiş, nefes, gülbenk vardır. Kiblesi insandır. Kadın, erkek birlikte ibadeti vardır. Niyaz vardır. Ölmeden önce ölmek vardır. Suçluyu dışlamak değil, topluma kazandırmak vardır. Ve ilkeleri ve kuralları vardır. İlkeleri ve kuralları yürütecek dede ve babalara gereksinim olacağı açık ve nettir.<sup>125</sup>*

**Prof. Dr. Hüseyin Bal (Süleyman Demirel Üniversitesi-Isparta):** *Şimdi yeryüzünde hiçbir dini gurup yoktur ki sadece inançları olsun, ama ibadet etmesin. Bu mümkün değil. Bir din, bir inanç sistemi inançsal değerler, ibadet ritüelleri ve bunlara inanan gurubun varlığıyla birlikte anlam kazanır, gerçekleşir. Türkiye'de İslam'ın Sünni yorumunun ibadet mekânları mescitler ve camiler ise, Alevi yorumunun ya da tasavvufî bâtını yorumunun ibadethanesi de cemevleridir. Cemevleri yeni de çıkmış değildir. Cemevi cemin yapıldığı yer demektir. Bu yer ev olabilir, dergâh olabilir, tekke olabilir. Kırsal kesimde evlerde yapılır cemler. Ama özellikle 1950'den sonra kentlere göç eden Aleviler gecekondunun o küçük odalarında ve apartman dairelerinde elbette cem yapmakta*

<sup>125</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, ss. 242-243.

zorlandılar. Onun için de büyük mekânları oluşturmak istediler ve cemevlerini oluşturdular. Ama sonuç itibarıyla cemevleri bir ibadethanedir. Burada her ne kadar kültürel faaliyetler, sosyal faaliyetler, eğitim faaliyetleri yapılıyor olsa da özü itibarıyla ibadethanedir. O nedenle Türkiye’de yasalar, yerel yönetimler ibadethanelere neleri tanıyor, cemevlerine de onu tanımalıdır. Sorun bu kadar yalın ve aslında basittir.<sup>126</sup>

**Kelime Ata (Pir Sultan Abdal Derneği-Ankara):** Hükümet bir ızdırabı dindirmek istiyorsa, cami yapılma konusunda mesela atacağı adım çok kolaydır. Köy kanununda muhtarın yapmak zorunda olduğu işler kapsamında camiyi çıkarır. İsteyen cami isteyen de Cemevi yapar. Şu anda Meclise, sunulan zaten bir kanun değişikliği teklifi vardır. Ve açılım için samimi bir adımın da başlangıcı olabilir köy kanunu.<sup>127</sup>

**Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak ( Hacettepe Üniversitesi-Ankara):** Hep deniyor ki itiraz olarak, ben şahsen şunu söyleyeyim, cemevleri, eğer Aleviler bugün diyorlarsa ki, cemevleri bizim ibadet yerimizdir, cemevleri onların ibadet yeridir. Bunun yanına efendim Müslümanın ibadet yeri camidir, dolayısıyla böyle bir şey yanlıştır gibi bir mantığı ben asla kabul etmiyorum ve tasvip etmiyorum. Bu benim şahsi fikrim kabul edilir veya edilmez. Şöyle bir gerekçe de var; eskiden cemevleri yoktu, bugün cemevleri var. Eskiden cemevleri yoktu, doğru, çünkü eskiden dergâhlar vardı veya köylerde evler vardı. Ve o dergâhların işletme müsaadeleri bizzat Osmanlı merkezi yönetimi tarafından resmen tasdik edilen belgelerle tescil edilmiştir. Bunu tarihçiler bilirler. İcazetnameler üzerine çok çalıştı dede icazetnameleri üzerine. Dede icazetnameleri bizzat Osmanlı yönetiminde kadıların mührüyle tasdik edilen icazetnamelerdir. Yani Osmanlı devletinin böyle bir

<sup>126</sup> 2. Alevi Çalıştayı, T. C. Devlet Bakanlığı, İstanbul, 08 Temmuz 2009, ss. 118-119.

<sup>127</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, s. 227.

*kompleksi yok o zaman. Cemevi diye bir şey yok yahut Müslümanlığın ibadet yeri camidir, o zaman siz niye camiye gelmiyorsunuz da bu tekkelerde cem yapıyorsunuz demiyordu Osmanlı İmparatorluğu. Bunu unutmayalım lütfen. O halde cemevleri kesinlikle böyle bir lüzumsuz itirazla bence reddedilmemelidir. Bence siyasi iradenin belki atacağı en büyük adımlardan birisi, çünkü en büyük şikâyet konusu bu. Cemevleri mutlak suretle Alevinin resmi ibadet yeri olarak kabul edilmelidir benim kanaatimce.<sup>128</sup>*

**Şenol Kulaç(Liberal Düşünce Topluluğu-Ankara):** *Öncelikle halledilmesi gereken sorunlardan birisi de Aleviler için yaşamsal bir sorun olan cemevlerinin hukuki statüsünün halledilip, manevi sorunlarının aşılmasıdır. Tarihsel olarak cemevinin ibadethane olup olmaması kimsenin ve özellikle de devletin sorunu olmamalıdır. Modernleşme sürecinin bir ürünü olarak bugün Aleviler için cemevi lüzumludur ve önemli bir kesim buraları tercih etmektedir. Cemevleri yoluyla Alevilerin kendi inançlarını yeniden tesislerinin yolu açılmalı ve Aleviler kurdukları cemevlerinin niteliğine kendileri karar vermelidir. Burada hiçbir şekilde devlet belirleyici bir rol üstlenmeye kalkmamalıdır. Bu durum başlangıçta ciddi kargaşaya yol açabilir gözükebilir. Fakat doğal süreç bir süre sonra kargaşa ortamının yerini konsensüslere bırakacaktır. Karşımıza geçmişte olduğu gibi birden fazla Alevilik çıkacaktır. Fakat bu devletin değil Alevilerin problemidir. Devlet dışarıda kalarak tarafsızlığını korumak ve toplumun farklı inanç kesimlerine karşı şekiller bir yaklaşım sergilemelidir.<sup>129</sup>*

**Bircan Akyıldız(Kamu-Sen Başkanı-Ankara):** *Türkiye Cumhuriyeti'nin laik bir anlayışı benimsediği, resmi dini ve mezhebinin olmadığı gerçeğinden yola çıkarak, her inanç ve kültüre*

<sup>128</sup> 2. Alevi Çalıştayı, İstanbul, 08 Temmuz 2009, ss. 135-136.

<sup>129</sup> 4. Alevi Çalıştayı, Ankara, 30 Eylül 2009, ss. 26-27.

*açık olması, milli birlik ve beraberliğimizi sağlayıcı hizmetleri vermesi zorunluluğu bulunmaktadır. Bu noktada, din hizmetlerini yürütmekle yükümlü olan Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde, Alevi inancını benimsemiş vatandaşlarımızın görevlendirilmesi, uygulanacak programlarla Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Alevi vatandaşlarımızın sorunları ile ilgilenmesi ve kendilerine hizmet sunabilecek yetkinliğe erişmesi gerekmektedir. Bu noktada cemevlerinin dini ve kültürel işlevi, toplumsal statüsü de göz önünde bulundurularak devlet cemevleri konusunda maddi açılımlar yapmalı, fiili duruma hukuki özellik de kazandırılmalıdır.<sup>130</sup>*

***Namık Kemal Zeybek(Kültür Eski Bakanı):*** *Bugün birçok gelişmenin getirdiği bir gerçek, Alevi-Bektaşî Müslümanlar da toplu ibadetlerini yapmak üzere kendilerine cemevleri kurdular ve inşa ettiler. Bunlar var. Cemevi yoktur diye bir şey yoktur, sözü doğru bir söz değildir. Tarihte de vardır, Türkiye dışında da vardır. Cemevi vaktinde dergâhtı. Yani şehirlerde dergâhlar vardı, köylerde ise ya belli bir mekân ya da belli olmayan mekânlarda büyükçe evlerde toplanılıp, işte onlar cemevi idi, cem yapılırdı. Ama dergâhlar var bu şehirlerde ve dergâhlarda cem odaları var. İran'ın Meşhet şehrinde Türkiye'deki Alevi-Bektaşîlere benzer ibadet ettikleri yere gittim ve orada kapının üzerinde cemhane yazıyordu. Yani cemevi demek. Demek ki bu cemevi icat edilmiş kurum değildir, bu vardır. Bugünde şehirleşmenin ve başka bir takım gelişmelerin getirdiği bir kurum olarak varlığını sürdürüyor. Cemevleri ibadethane midir, değil midir diye bir tartışma abesle iştigaldir. Böyle bir şeye hiç kimsenin yetkisi yoktur. Orada ibadet eden, ibadethane diyorsa ibadethanedir. Başkalarının, hayır değildir, siz bu tarafa gelin demeye hakkı ve yetkisi yoktur. Allah bilir nerenin ibadethane olup olmadığını. Allah karar verir. Ama burada mesele şu; camiler ibadethane veya diğer ibadethane sayılan binalara*

<sup>130</sup> 4. Alevi Çalıştayı, Ankara, 30 Eylül 2009, s. 124.

*tanınan imkânlar nedir? Yani elektriktir, sudur vs. gibi bir takım ayrıcalıklar cemevlerine de tanınmalıdır.<sup>131</sup>*

**Zafer Üskül(AK Parti Mersin Milletvekili):** *Cemevi ibadet yeri diyorsa toplumun bir kesimi, benim siyasetçi olarak söyleyebileceğim bir şey yoktur. Cemevi ibadethanedir. Peki, ne yapacağım cemevi mi yapacağım? Bakacağım o zaman cami yapıyor muyum? Cami yapıyorsam, cemevi de yapacağım. Cami yapmıyorsam, cemevi de yapmayacağım. Yardım ediyorsam camiye, cemevine de yani burada da bir eşitlik arayışı içinde olmamız gerekir. Memurlar konusunda camilerde görev yapan din görevlilerini devlet memuru yapıyorsak, cemevlerinde görev yapan din görevlilerini de memur yapmamız gerekir. Kamu hizmetlerinden eşit yararlanma hakkı onların da tabi ki kamu hizmetine girme hakları vardır. Ama bunun koşulları da belirlenir, nasıl bir kişi imam olarak atılıyor, belli bir okulu mu bitiriyor, sınav mı yapılıyor? Ne yapılıyorsa birtakım kurallar belirlenir. Eğer devlet memuru yapılacaksa bunun da kuralları vardır. Ona göre bir hazırlık yapılır. Yapılmaz diye bir şey yok.<sup>132</sup>*

**Hasan Erçelebi(DSP Denizli Milletvekili):** *Türkiye’de Alevi yurttaşlarımızın bütün konularıyla birlikte anlaştıkları konular var. O halde başarılı olmak için önce kolaydan, önce ortak akıldan, önce ortak paydadan yola çıkmamız gerekir. Ne diyor Alevi yurttaşlarımız, diyor ki; ben cemevlerinin ibadet yeri olmasını istiyorum. Çok mu zor? Bakın bunun için kanun da gerekmez, bana göre Bakanlar Kurulu kararı yeterli. Çünkü orada diyor ki, imar kanununda cami yeri diye bir yer yok. İbadet yeri diyor. O zaman parantez içerisinde yazıyor ifade, ibadet yerini tanımlamış, cami havra kilise diyor. Şimdi o parantezin içerisine cemevi yazmak çok mu zor? Gelin bunu yapalım, kıyamet kopmaz ve o ayrılan yerlere cemevlerini hep beraber*

<sup>131</sup> 6. Alevi Çalıştayı, T. C. Devlet Bakanlığı, Ankara, 17 Aralık 2009, s. 24.

<sup>132</sup> 6. Alevi Çalıştayı, Ankara, 17 Aralık 2009, s. 174.

yapalım. Çünkü insanlarımızın orada toplanıp cem yapması bu ülkeye zarar değil, tam tersi yarar getirir.<sup>133</sup>

**Fermani Altun(Ehl-i Beyt Vakfı Başkanı-İstanbul):** Yani Alevilik İslam'ın özü ve İslam'ın içindedir. Aleviliğin İslam'ın içindeki bir yorum farklılığı vardır. İbadethanesi cemevidir. Bugün cemevleri Türkiye'de 1500 – 2000 dolayındadır. İbadetlerini de orada yapıyorlardır. Devlet artık kabul etse de etmese de Aleviler ibadetlerini yapacaklar. Yani Alevilik İslam'ın özüdür, İslam'ın içindedir ve İslam'ın bir tasavvuf yorumudur. İbadethanesi de cemevidir. Bu doğrultuda sorunun çözümüne gitmemiz gerekiyor.<sup>134</sup>

**Yrd. Doç. Dr. Ali Yaman(Abant İzzet Baysal Üniversitesi-Bolu):** Cemevinin statüsüne mutlaka bir çare bulunmalıdır. Eğer Sünniler çıkıp, burası mabet olmasın diye bir çizgi koyarlarsa, bu çizgi mutlaka sorun yaratacaktır. Bu konunun çözümünü de sürekli tartışmalı hale getirecektir. Cemevi personeliyle ilgili eğer Diyanet İşleri Başkanlığı bu şekilde devam edecekse, genel bütçeden para alacaksa mutlaka cemevlerine de genel bütçeden para ayrılmalıdır, bunun formülü bulunmalıdır.<sup>135</sup>

**Mustafa Timisi(XIVXV. Dönem Milletvekili):** Alevi toplumu var, inançları var, kendi sistemi var ve öteden beri bir dışlanmışlığın getirdiği tepkiler var. İbadetlerini yapmak istedikleri bir mekân arzusu içindeler. Oluşturulmuş cemevleri fiilen de facto olarak kabul edilmiş ama yasal bir konuma oturtulamamış. Bunun arayışı içerisindeyiz. O halde hükümet bunu görmeli. Fiilen var olan gerçeği kabullenmeli. Siyaset budur zaten. Siyasi iktidar budur. Siyasi iktidar sorunları öteleyen olmaz, olmamalıdır. Sorunları çözmeye giren bir cesareti gösteren iktidar olmalıdır. Bu çözümlenmelidir. Bunu nereye

<sup>133</sup> 6. Alevi Çalıştayı, Ankara, 17 Aralık 2009, s. 174.

<sup>134</sup> 7. Alevi Çalıştayı, T. C. Devlet Bakanlığı, Ankara, 28-29-30 Ocak 2010, s. 36.

<sup>135</sup> 7. Alevi Çalıştayı, Ankara, 28-29-30 Ocak 2010, s. 419.

bağlarsınız, bunu sayın tarihçilerimiz, hukukçularımız, anayasacılarımız, kamu yönetimi içerisinde bir değerlendirme içerisinde bulunabilirler.<sup>136</sup>

**Metin Tarhan(Alevi Dernekler Federasyonu Genel Başkanı-İstanbul):** Cemevlerimizin fiziki ortamı yani fiziki durumu bir de o ibadeti gerçekleştirebilecek inanç görevlilerimiz meselesi var. Dolayısıyla cemevlerinin ibadethane olarak düzenlenmesi çok basit teknik bir konu ve parlamentoda fiilen bu durumu kabul etmek istiyorsak salt çoğunlukla karar alınabilecek bir mevzu var. İmar yasamızdaki ibadet yerleriyle ilgili düzenlemede sayıldığı için söylüyorum. İbadet yerleri denildikten sonra cami, sinagog, havra şeklindeki tanımlamaya cemevleri de katılmak suretiyle yasal statü tanınabilir. Yasal statü tanımının yanında, yıllarca ihmal edilmiş, kendisini ifade etmekte veya örgütlenmekte yoksul bırakılmış Alevi kesiminin bu cemevlerini üretmekte mutlaka ve mutlaka desteğe ihtiyacı vardır. Kendi gücüyle, dinamikleriyle bugüne kadar gelmişlerdir ancak bundan sonrası için devletin mutlaka desteği vardır. Yani cemevlerinin ibadethane statüsünde düzenlenmesinden sonra mutlaka bütçeden pay ayrılarak, -bu yerel bütçelerde olabilir veya yerel bütçelere aktarılan kaynaktan dolaylı da olabilir, doğrudan genel bütçe de olabilir- bunun sağlanması gerekir.<sup>137</sup>

**Ali Rıza Gülçiçek(XXII. Dönem Milletvekili):** 2002 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla su ve elektrik giderlerinin karşılanması için ibadethaneler cami, mescit, kilise havra ve sinagog ve genel aydınlanma yerleri ile ilçe belde ve köylerdeki cadde ve sokak ile ilgili kamuya ait ücretsiz girilen park ve bahçe gibi halka açık yerler belirlendi. Yani sonuçta cami, mescit, kilise ve havra ibadet yeri olarak tanımlanmıştır. Aynı şekilde 2003 yılında gene bir değişiklikle

<sup>136</sup> 7. Alevi Çalıştayı, Ankara, 28-29-30 Ocak 2010, s. 117.

<sup>137</sup> 7. Alevi Çalıştayı, Ankara, 28-29-30 Ocak 2010, ss. 366-367.

*Avrupa birliği uyum yasaları çerçevesinde cami ibaresi ibadet yerine dönüştürüldü. Bu çerçevede imar yasasında yapılan değişlikle bir öneride bulunmuştum ben. Şöyle bir gerekçeyle; 03.05.1985 tarihli ve 3194 sayılı imar kanununda yer alan cami ibareleri 15.07.2003 tarih ve 4928 sayılı kanunun 9. maddesiyle 24.02.1980 tarihli ve işlemler ve 6785 sayılı imar kanunun bir maddesinin değiştirilmesi hakkında kanunda yer alan cami yeri ibareleri 17.12.2003 tarihli ve 5006 sayılı kanunun 2. maddesinde ibadet yeri olarak değiştirilmiştir. Bunun sonucunda cami, mescit, kilise, sinagog, havraya cemevi eklenmesi konusunda bir teklifim olmuştu. Bu o zaman ret edilmişti. Bence bunun dikkate alınması gerekiyor. Yeniden bu şekilde düzenlenmesi gerekiyor, bu bir çözümdür.<sup>138</sup>*

**Alper Tan(Kanal A-Ankara):** *Cemevlerine resmi bir statü verilebilir. İbadet yerleri resmen hangi haklardan yararlanıyorsa cemevleri de bu haklardan yararlanabilir. Sonuç olarak inanç insanların vicdaniyla ilgili bir konudur. Aleviler cemevlerini kendi vicdanlarında ibadet yeri olarak görüyorlarsa bunu bizim belirleme hakkımız yetkimiz zaten yok. Aleviler içerisinde bunu öyle görmeyenler de öyle görmeyebilirler. Bence biz resmen ibadet yeri olup olmamasıyla uğraşmasak, cemevlerine resmi statü verip ibadet yerlerinin Türkiye’de yararlandığı haklardan yararlanmasını sağlasak önemli bir mesafe almış oluruz diye düşünüyorum.<sup>139</sup>*

**Prof. Dr. M. Saim Yeprem(TDV-İLK SAY Başkanı-Ankara):** *Cemevleriyle ilgili çıkarılacak bir kanunla cemevleri Alevilerin erkânlarını icra ettikleri makamlardır, mekânlardır. Bu mekânlar kanunlarda ibadethanelere tanınan bütün haklardan yararlanırlar şeklindeki bir ifade birçok problemi çözer diye düşünüyorum. Cemevleri Alevilerin erkânlarını icra ettikleri mekânlardır. Bu*

<sup>138</sup> 7. Alevi Çalıştayı, Ankara, 28-29-30 Ocak 2010, ss. 367-368.

<sup>139</sup> 7. Alevi Çalıştayı, Ankara, 28-29-30 Ocak 2010, ss. 375-376.

*mekânlar kanunların ibadethanelere tanıdıkları bütün imkânlarından yararlanırlar.<sup>140</sup>*

2- Cemevlerinin ibadethane hükmünde olamayacağı yönünde görüş belirtenler:

***Dursun Gümüšođlu(Yazar-İstanbul):*** *Cemevi asla caminin alternatifi veya rakibi değildir. Caminin yüzyıllarca İslam'ın ibadethanesi olduğu bilinen bir gerçektir. Alevi toplumu açısından cemevleri mescit kelimesinin benzeri veya eş anlamlısı olarak düşünülebilir. Anadolu Aleviliğinde cem ibadetleri, dönemin sosyal koşulları gereği köyün en büyük ve en uygun evinde yapılmaktaydı. Günümüz şartlarında köyden şehre göçlerin olması nedeniyle şehir şartlarına göre Alevilerin ibadethanelerinde veya muamelelerinde yeni şekillenmeler meydana gelmiştir. Cemevleri de böyle bir değişimin, gereksinimin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu gereksinim, devletimiz tarafından ve tarafların da ortak kararlarıyla meşru bir zemine gelmemesi ülkemizin zararınadır. Aleviliğin artık eskisi gibi gizli kapaklı muameleliyatının veyahut da ibadetlerin nasıl olduğuyla ilgili gizli bir tarafı kalmamıştır bu aleni bir hale gelmiştir.*

*Alevilik kendisini Caferi mezhebine bağlı tasavvufi bir yorum, bir yol olarak kabul eder. İnan Şüliğine benzer gibi görünürse de aksine onlarla Ehlibeyt ve 12 imamlar sevgisinden başka ortak bir yanı da yoktur. Özellikle Ehlibeyt sevgisi esas alındığında, Anadolu'daki samimi ehlisünnet topluluklarına yakınlığı da göz ardı edilemez. Çünkü Türklerin tarih boyunca Ehlibeyte sevgisi bilinen bir şeydir. İmam Cafer mezhebinin fikhini da kendisine esas almadığı ve tasavvufi öğeleri geleneklerle beraber içinde barındırması nedeniyle kendine özgü bir İslam yorumudur. Tarikat da değildir. Çünkü bir tarikatta bulunması gereken pir, evrak, ezkâr, kisfe özellikleri kendisinde bulunmamaktadır. 50 veya 100 yıl öncesi el almak, görgü*

<sup>140</sup> 7. Alevi Çalıştayı, Ankara, 28-29-30 Ocak 2010, s. 468.

*cemi gibi bazı tarikat öğeleri kendisinde bulunmasına rağmen hiçbir zaman tam bir tarikat olmamıştır. Bu nedenle cemevlerinin resmi statüye kavuşması açısından tekke ve zaviyelerin seddi ile ilgili kanun önünde engel değildir. O kanun günümüzün sosyal siyasal şartlarında ve devletimizin bekası nedeniyle kendini muhafaza etmeye devam etmesi daha doğru olacağı kanaatindeyiz.<sup>141</sup>*

**Prof. Dr. Sönmez Kutlu (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Ankara):** *Bugün Sivas, Tokat, Amasya civarında çok ciddi ölçüde cemevi ve camisi olan köyler vardır. Programlarda konuştuğumuz zaman, televizyon programlarından sonra bizi telefonlarla arıyorlar. Bakın bir örnek vermek istiyorum, Yozgat'ın bir köyünden. Programdan sonra bana telefonla ulaştı. Hocam dedi; Bizim köyümüz Alevi bir köy. Cemevi de var cami de var. Fakat ben hem Aleviyim ama beş vakit namazımı kılıyorum. Buna rağmen Aleviliğe devam ediyorum. Ben Aleviyim ama şu anda örgütlü Alevilik bizi öyle bir duruma getirdi ki tek tipleştirmeye doğru götürüyor bizi. Ve bize cami yerine cemevi empoze etmek suretiyle, camileri bizim ibadethanemiz olmadığı şeklinde bir empozede bulunarak, camilere karşı durmaya bizi kışkırtıyorlar. Ben Aleviyim, namazımı da kılarım, cemimi de yaparım, cemevine de giderim... Öyle yerler var ki üst katı cami olup, alt katı cemevi olan yerler var. Bizim aslında toplumumuz, bu hoşgörüsüyle bu olayı çözecek ama burada asıl sorun, Aleviliği tek tipleştirmek ve bu tek tipleştirme sonucunda, örgütlü Alevilik söylemiyle sorunu çözmeye çalışmanız.<sup>142</sup>*

**Prof. Dr. İzzet Er(Eski Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı-Ankara):** *Cemevi bir ibadethane telakki edilecekse, Alevilik de İslam içi bir yorumsa, öteden beri İslam tarihinde gelişen ve halen de devam eden bir ibadethane olarak cami vardır. Türk camiasında, Türk kültüründe*

<sup>141</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, ss. 215-216.

<sup>142</sup> 3. Alevi Çalıştayı, T. C. Devlet Bakanlığı, Ankara, 19 Haziran 2009, s. 149.

*bu camidir. Arap kültüründe bu mescit olarak nitelendirilir ama dolayısıyla caminin yanına ikinci bir şey istemek, İslam dünyasında malum olan, maruf olan bir şeyin yanına, Aleviliği hem İslam içi diyeceğiz hem de İslam dışı gibi takdim etmek olur. Bir çelişki olabilir. O bakımdan bunun cami olarak değil de ibadethane olarak değil de zaten tarihten gelen bir niyaz evi, dua mekânı olarak kalması, devam etmesi ama Alevi kardeşlerim kendi yerlerine ibadethane diyebilirler. Bir başka şey de diyebilirler. Ona saygı duyarım ama Alevi kardeşimin bana, ille ibadethane diyeceksin ve beni tanıyacaksın diye de zorlamaması gerekir diye düşünüyorum.*<sup>143</sup>

**Prof. Dr. Vecdi Akyüz(Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-İstanbul):** *Cemevleri mabet midir, değil midir, konusu var. Bize Avrupa Birliği'nden de özellikle azınlık kavramından bağlantılı olarak öne sürülen bir kavram. Cemevlerinin mabet çerçevesinde düşünülmesi en azından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin şimdiye kadar vermiş olduğu kararlara bile uygun düşen bir yaklaşım değil. Mabet dememiz için bir takım ölçütler var. Bunlarla da uyuşmayan bir yapısı var. Cemevi tabii ki yani Alevilerin bir dini bir merkezi olabilir. Buna kimse de itiraz edemez ama mabet denilince farklı bir şey anlaşılır. Sanki farklı bir din varmış gibi anlaşılır. Ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ölçütlerine de şu ana kadar uymayan bir durum.*<sup>144</sup>

**Necati Ceylan(Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı Genel Başkanı-İstanbul):** *Cami cemaati ile cemevi cemaati arasında bir farklılık, bir ayrışma, bir rekabet varmış gibi cami ile cemevini karşı karşıya getirilmemelidir. Çünkü İslam'da mabet bir tanedir. Onun adı da camidir, mescittir. Keza dede ile imamı da kıyaslamak yanlıştır. Alevilik ve Bektaşilik birer tarikat olduğuna göre cemevleri birer*

<sup>143</sup> 3. Alevi Çalıştayı, Ankara, 19 Haziran 2009, ss. 175-176.

<sup>144</sup> 3. Alevi Çalıştayı, Ankara, 19 Haziran 2009, ss. 104-105.

tekkedir. Tekke ihtiyacını karşılamak için 677 Sayılı Tekke ve Zaviyeler Kanunu ya değiştirilmeli ya kaldırılmalı bu yönden bu mevzuat olarak kanun olarak varken tekkelerin, cemevlerinin açılması mümkün değildir. Anayasa yönünden de. Bütün bunlar insan hakları ve hukuk yönünden denetim altında tutulmalıdır. Alevilerin talepleri arasında yer alan ve başkalarının hak ve özgürlüklerine, ülkenin birlik ve dirliğine zarar vermeyen talepleri hem Aleviler arasında ve hem de toplumun bütün katmanları arasında uzlaşma sağlanarak karşılanması yeni sivil bir anayasayla mümkün olacaktır. Yüzyıllar boyunca farklı din, dil, mezhep, ırk ve etnik unsurun büyük ölçüde sorunsuzca bir arada yaşadığı coğrafyamızda, farklılıklara tahammül edemeyen, ötekileştiren, dışlayan ve düşmanlaştıran yaklaşımlara prim verilmemelidir. Bu sorunların çözümü ülkemizin birlik ve beraberliğini pekiştirecek ve araya düşman girmesini engelleyecektir.<sup>145</sup>

**Tayyar Altıkulaç(Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti Üyesi-Ankara):** Cemevleri bir ibadethane midir, değil midir? Siyasi iktidar böyle bir kanun çıkararak, böyle bir statü tanıyabilir mi, tanıyamaz mı? Bu; siyaset kurumunun işi değildir bu. Bu sendikacıların işi de değildir. Bu, vakıfçıların işi de değildir. Bu, bilimin işidir. Bilim, bu yerlere mabet diyebiliyorsa, mabettir orası. İslam tarihinde cemevi diye bir ibadethane varsa, Müslümanlığın böyle bir ikinci ibadethanesinden söz edilebilir. Cemevine karşı değilim kesinlikle. Eğer bazı vatandaşlarımız, bazı kültürlerini cemevlerinde yaşamak istiyorlarsa, bazı ritüellerini burada yaşatmak istiyorlarsa, tabi ki şu veya bu şekilde onların da desteklenmesinden yanayım. Yardımcı olunmasından yanayım. Ancak; cami duvarının çatlatılmasına şahsen razı değilim. Cami duvarını çatlatamayız. Cami Allah'ın mabedidir. Mescittir. Onun adını koyan Kur'an'ı Kerim'dir. Onun adını koyan Hz. Peygamber'dir. İslam tarihinde cami veya mescit tabirinin dışında

<sup>145</sup> 4. Alevi Çalıştayı, Ankara, 30 Eylül 2009, s. 31.

*bir mabet yoktur. Başka mabetler vardır. Bunların adı ya kilisedir, ya da havradır.<sup>146</sup>*

**Nuri Gürgür(Türk Ocakları Genel Başkanı-Ankara):** *Cemlevleri camilere alternatif bir kurum mu? Her dinin olduğu gibi İslam'ın da mabedi vardır. Nasıl Hristiyanların kilisesi, Yahudilerin havrası varsa, Müslümanların mabedi de camileridir. Dolayısıyla, cemlevleriyle caminin özdeşleştirilmesi veya rekabeti gibi bir konu olamaz. Ancak bir gerçeği burada vurgulamak gerekiyor. Asırlar boyunca cemlevleri tekkelerin olmadığı yerlerde, köyün müsait bir alanında Cem ayinleri yapılmak üzere Alevilerin meydana getirmiş oldukları bir vakadır. Gelişen sosyolojik, ekonomik şartlar içerisinde cemlevleri bugün yeni bir tanımlama durumundadır. Cemlevlerinde ayin de yapılır, cemlevlerinde ibadet inancıyla niyetiyle yapılıyorsa ibadet de yapılır. Bu açıdan cemlevleri ibadethanedir, demek bana göre yanlıştır. Cemlevleri bu anlamda ibadethanedir; ama mabet değildir. Bu nüans önemlidir. Dolayısıyla, cemlevlerinin özellikle şehirlerde yapılması Alevilik kültürünün devamı açısından da bir zarurettir. Bunu geliştirecek bir formülün mutlaka bulunması ve 677 Sayılı Kanunundaki o özelliğın de Aleviliğın batılı özelliğini dikkate almak üzere, esnetecek bir formülün siyasi irade tarafından geliştirilmesi ve cemlevlerinin fonksiyonel hale getirilmesi gerekir, diye düşünüyorum.<sup>147</sup>*

**Prof. Dr. Hüseyin Hatemi(Emekli Öğretim Üyesi-İstanbul):** *Şimdi ama cemlevlerini ibadethane olarak Aleviler kabul ediyorsa ederler. Buna devlet karışamaz ama devlet, ben bunu resmen ibadethane olarak kabul ediyorum deme zorunda da değildir. Türkiye'de bunun bir de şu sonucu vardır, onu da düşünmek lazım. Cemlevleri için kabul edildikten sonra o zaman şeyi de kaldırmak lazım, devrim kanunu olan*

<sup>146</sup> 4. Alevi Çalıştayı, Ankara, 30 Eylül 2009, s. 88.

<sup>147</sup> 4. Alevi Çalıştayı, Ankara, 30 Eylül 2009, s. 102.

*tekke ve zaviyelerin kapatılması kanununu kaldırmak lazım. Çünkü maddi açıdan bunlar nedir, tekkedir aslında dergâhtır. Sizin de söylediğiniz gibi. Ama İslam'ın ibadethanesi mescittir. Kur'an'daki ismi mescittir. Mescidi cami yani büyük mescit anlamında Türkçe' de biz şimdi cami diyoruz ama ortak İslami ismi ne camidir ne cemevidir: Mescittir.<sup>148</sup>*

**Yalçın Özdemir(Su Tv-Ankara):** *Sanki cemevleri Aleviliğin tarihsel ve kültürel kodlarında, geleneklerinde varmış gibi bir şey kabullenmiş durumda. Ben Aleviyim elli yaşındayım, dedem yüz dört yaşında öldü. Koçkiri aşiretinin bir mensubuyum. 1918 yirmi bir döneminden buyana, sülalemden de bildiğim birincisi cem Alevilikte kurumsal bir yapıdır, ama cemevleri diye bir kurumsal yapı yoktur. Bugünkü modernleşmenin, Türkiye'deki modernleşmenin batılılığa özenmesinden kaynaklı olarak, evangelizmin de bir yüz yıllık projesidir. İslam'ı Anadolu'da Aleviler üzerinden Protestanlaştırma düşüncesine altlık oluşturacaktır. Cemevleri ibadethane olmuş olsaydı, biz dedelerimizden, geleneklerimizden ve tarihsel kodlarımızda bunu görürdük. Ama birtakım gerçekleri de, Aleviliğe sonradan monte edilmeye çalışılan 1992'den beri başlayan bir takım provokasyonlara altlık oluşturmak için Türkiye'de cemevlerini ibadethaneymiş gibi İslami perspektifin içine giydirmeye çalışılan bu anlayışı da ifade etmek gibi bir mükellefiyetim var.<sup>149</sup>*

Cemevlerinin bir statüye kavuşturulması konusunda herhangi bir görüş ayrılığı olmamakla beraber bu mekânların birer ibadethane olarak tanımlanması konusunda Alevi olmayan katılımcıların kaygılarını ifade ettiği görülmektedir. İslam içinde bir bölünmeye yol açabileceği, çünkü her dinin ancak bir mabedi olabileceği vurgulanmakta, bu durumda Alevilerin ibadethane vurgusu yapmaktan kaçınarak

<sup>148</sup> 5. Alevi Çalıştayı, İstanbul, 11 Kasım 2009, s. 120.

<sup>149</sup> 7. Alevi Çalıştayı, Ankara, 28-29-30 Ocak 2010, ss. 147-148.

kendi bildiklerini uygulama konusunda devlet tarafından bilinen statüsü teyit edilen “Cemevleri” ifadesiyle yetinmeleri gerektiği belirtilmektedir.<sup>150</sup>

Bununla birlikte itiraz sahipleri de bu mekânlarda icra edilen erkân ve uygulamaların ne olup olmadığına, ne sayılıp sayılmayacağına Alevilerin karar vereceğini söylemekten de geri durmamaktadırlar. Öte yandan cemevlerine “ibadethane” demeksizin, dernek ve vakıflarına imkân tanımak ve kamu düzenini bozmadıkça bu kurumlara yerel yönetimlerin yardımcı olması da bir öneri olarak sunulmaktadır. Mevzuatta doğacak sıkıntıları aşmak üzere ilgili kanuna bir ekleme yapılarak; “Birer inanç ve erkân merkezi olarak değerlendirilen cemevleri de kanunlarda ibadethanelere tanınan bütün imkânlardan yararlanır” veya “Cemevlerine de aynı imkân sağlanır” şeklinde bir değişikliğin yapılabileceği teklif edilmiştir.<sup>151</sup>

### **2.3. Demokratik Açılım ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri**

Din ve inanma, insanın temel özelliklerden biridir. Kaynağı ilâhi olsun ya da olmasın, her çağda insanlar mutlaka bir dine inanmışlar, inandıkları dinin gerçeklerini eğitim öğretim yoluyla yetiştirmekte olan nesle tanıtmaya ihtiyacı duymuşlardır. İşte bu ihtiyaçtan doğan din eğitimi, inanılan din ile ilgili bilgilerin eğitime konu edilip bireylere öğretilmesi ve onlarda dinî bilinçlenmenin sağlanması süreci şeklinde tanımlanabilir.<sup>152</sup>

Ülkemizde dinin öğretilmesi görevi, Tevhidi Tedrisat kanunu gereği devletin gözetim ve denetiminde yapılmak durumundadır. Devletin gözetiminde gerçekleştirilecek din eğitimi, eşit haklara sahip Alevî ve Sünnî bireyler olarak, bir arada barış ve kardeşlik içerisinde yaşayabilmemiz açısından son derece önemlidir. Çünkü dinler doğru öğrenildiği dönemlerde toplum halinde yaşayan bireyleri

<sup>150</sup> Ön Rapor Alevî Çalıştayları, T. C. Devlet Bakanlığı, Ankara, 04 Şubat 2010, s. 27.

<sup>151</sup> Ön Rapor Alevî Çalıştayları, Ankara, 04 Şubat 2010, ss. 27-28.

<sup>152</sup> Hüseyin Yılmaz, “Alevîlik-Sünnîlik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri”, *C.Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sivas, 2009, c. XIII, S.2, s.193.

kaynaştırmayı başarmış, sosyal barışın, birlik ve beraberliğin teminatı haline gelmiştir.<sup>153</sup>

İlk ve orta dereceli okullarda okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadarki uygulanışını şu şekilde özetlemek mümkündür.

Cumhuriyetten önce din eğitimi camiler, medreseler, tekkeler, enderun, sıbyan mektepleri, rüştiye, idadî ve sultanîler gibi çeşitli öğretim kurumlarında yapılırdı. Cumhuriyetin ilanından sonra 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Yasası ile bütün eğitim öğretim kurumları “Maarif Vekâleti”ne bağlandı. Cumhuriyet öncesi dönemde okullarda Kur’an-ı Kerim ve Malumatı Diniye şeklinde yer alan din dersleri, 1924 yılı ilkokul programlarında Kur’an-ı Kerim ve din dersleri adı ile haftada ikişer saat; ortaokul 1. ve 2. sınıflarında din dersleri adıyla haftada 1 saatlik olmak üzere yer almıştır. Aynı şekilde, 1924 yılı programlarında Muallim Mekteplerinin birinci ve ikinci sınıflarında haftada ikişer saat din dersleri okutulmuştur. Ancak Din Bilgisi dersleri liselerin programlarından 1924’te, ortaokulların programlarından 1927’de, şehir ilkokullarıyla Muallim Mekteplerinin programlarından ise kademeli olarak 1929 ile 1931 yılları arasında devre dışı bırakılmıştır. Yalnızca köy ilkokullarının programlarında 3. sınıfta ve perşembe günleri yarım saat olarak 1939’a kadar devam edebilmiştir. 1949 yılında ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında haftada ikişer saat olmak üzere yeniden okutulmaya başlanan ve sınıf geçmeye etki etmeyen Din Bilgisi dersi, 1950 yılında ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında birer saate indirilmiş ve sınıf geçmeye etki eden bir ders hâline getirilmiştir. 1953 yılında İlk Öğretmen Okullarının 1. ve 2. sınıflarında zorunlu olmak üzere, 1956-1957 öğretim yılında, ortaokulların 1. ve 2. sınıflarında, sınıf geçmede etkili olmak kaydıyla; 1967-1968 öğretim yılında lise ve dengi okulların 1. ve 2. sınıflarında isteğe bağlı olarak okutulmak ve bu dersi seçen öğrenciler için sınıf geçmeye etki etmek üzere haftada birer saat din dersi okutulmaya başlanmıştır. 1974-1975 öğretim yılında, ilkokulların 4. ve 5., ortaokulların 1, 2 ve 3., liselerin 1. ve 2. sınıflarında zorunlu Ahlâk dersi okutulmaya başlanmıştır. 1975-1976 öğretim yılında

<sup>153</sup> H. Yılmaz, a. g. m. c. XIII, S. 2, s. 195.

ortaokullar ile lise ve dengi meslek okullarının son sınıflarına isteğe bağlı olarak Din Bilgisi, aynı öğretim yılında lise ve dengi meslek okullarının son sınıflarına da Ahlâk dersleri konulmuştur.<sup>154</sup> 1982 Anayasası'nın 24. maddesinin<sup>155</sup> "... Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır..." hükmü doğrultusunda Din Bilgisi ve Ahlâk Dersi birleştirilerek adı da Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi olarak değiştirilmiş ve ilkokul, ortaokul ve liselerimizde okutulan zorunlu dersler arasında yer almıştır. Halen bu ders, ilköğretim 4-8. sınıflarında haftada ikişer, liselerde birer saat olarak okutulmaktadır.<sup>156</sup>

Türkiye'de din dersinin tartışmalı bir alan oluşturması, onun değişen eğitim sistemi içinde, müstakil bir branş oluşundan itibaren başlamıştır. Yani bu, Tanzimat inkılâbından da evvel ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte tartışmalar günümüze kadar uzanmıştır. Laik düzene geçişle birlikte ortaya çıkan farklı yorumlar, din dersini yeniden gündeme getirmiştir. 1928-1946 arasında bir geçiş dönemi yaşanmıştır. Bu sürenin son 1939-1946 yıllarında, okullarda din dersi hiç yer almamıştır. 1946'dan itibaren, çok partili hayata geçişle birlikte artık din öğretiminin, politikanın merkezinde yer alan canlı bir konu haline gelmiş olduğu görülmektedir.<sup>157</sup>

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi Demokratik Açılımla birlikte Alevi kamuoyu tarafından tekrar gündeme getirilmiştir. Gerek Sünni gerekse Aleviler tarafından çok değişik görüşler ifade edilmiştir. Bu görüşleri, din dersinin

<sup>154</sup> M. Zeki Aydın, "Okulda Din Dersi Tartışmaları (Türkiye'de Din Dersinin Tarihi, Teorik Yapısı, Bazı Ülkelerle Karşılaştırılması)", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/2 - 2007, ss. 7-51, (Çevrimiçi) <http://eskidergi.cu.mhuriyet.edu.tr/makale/2301.pdf>, 15 Ocak 2012.

<sup>155</sup> Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku Sitesi, (Çevrimiçi), <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>, 17 Aralık 2011.

(**MADDE 24.**– Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. 14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî ayin ve törenler serbesttir. Kimse, ibadete, dinî ayin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz, dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz. Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve orta-öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır. Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.)

<sup>156</sup> M. Zeki Aydın, *a. g. m., a. y.*

<sup>157</sup> Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara. Üni. İlahiyat Fak. Yay. 185., Ankara, 1990. ss. 54-55.

“zorunluluk”tan çıkarılması ve “mezheplerüstü” bir anlayışla verilmesi gerekir diyenler olarak gruplandırarak şu şekilde aktarabiliriz.

1- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin zorunlu olmaktan çıkarılması görüşünü savunanlar:

**Murtaza Demir(Pir Sultan Abdal 2 Temmuz Kültür ve Eğitim Vakfı-Ankara):** *Temel sorunlardan biri de zorunlu din dersi ve ahlak dersleridir. Biz Alevi- Bektaşiler çocuk, genç ihtiyar denilmeden sırf İslamiyet’e farklı inanıyor olmamız ve çağdaş demokratik değerlere yatkınlığımız nedeni ile devlet yetkililerimiz tarafından ayrımcılığa tabi tutulmaktayız. Daha çocukluğumuzda zorla din dersi zulmü ile başlayan bu ayrımcılık, iş yaşamından bürokrasinin bütün kademelerine hatta bir ömür boyu gelmediğimiz halde sonra gelmek zorunda bırakıldığımız caminin teneşir tahtasında bile devam etmektedir. Mezhep dayatması bir kamu görevlisi olan öğretmenin sorgulaması ile başlar değerli. Alevi misin diye sorar. Hayır öğretmenim. Yaşam serüvenimiz böyle başlar ya yalan söyler, bir sürede olsa aşağılanmaktan, din dersi öğretmenin baskısından kurtuluruz ya da doğruyu söyleyerek itilir kakılırız. Gerçekten böyledir; okuldan atılır, yurttan kovulur, sicili bozulur, terfisi engellenir, inancı, ibadetimiz aşağılanır. Ana bacı bilmezler diye hakaret görürüz. Özetle “incinsen de incitme” mesajını düstur edinen bizleri hedef alan devlet ve çoğunluk tahakkümü, çocukluğumuzda başlayıp mezara kadar devam eder. Dolayısıyla biz Alevi-Sünni diğer farklılıklara mensup yurttaşlar olarak sorunları yaratan değil, yaratılan sorunların sonuçlarından zarar gören masum vatandaşlar durumundayız.<sup>158</sup>*

**Ertuğrul Aslan(Abdal Musa Vakfı-Sivas):** *Bugünkü zorunlu din dersi uygulaması kaldırılarak din kültürü ve ahlak bilgisi müfredatı; hayat bilgisi, yurttaşlık bilgisi, tarih, edebiyat, felsefe, sosyoloji derslerinin*

<sup>158</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, s.s. 48-49.

*çinde verilmeye devam edilmelidir. Bu uygulama müstakilen bir inancın ve onun gereği ibadetlerin öğretilmesi anlamına gelmeyecektir. Vatandaşların inanç ve ibadetlerini öğrenme ihtiyaçlarının dini ve pedagojik gereksinimleri bir arada gözetlenerek, seçmeli ve aşamalı olarak örgün eğitim kurumlarında öğretilecek ve bu bağlamda içtihat kurullarıyla kanaat önderlerinin uygun görüşleri alınarak müfredat içeriği Milli Eğitim Bakanlığı gözetiminde seçmeli ders uygulaması olarak hayata geçirilmesi olmalıdır. İnançlar konusunda ülkemizin sosyal realitesini esas alan bu yaklaşım, vatandaşlarımızı devlet dışı mekanizmalar tarafından yanlış bilgilendirmelerden ve yönlendirmelerden kurtaracağı gibi demokratik toplum ve laik hukuk düzeninin gereklerine uygun bir din eğitiminin önünü açacaktır.<sup>159</sup>*

**Ali Rıza Selmanpakoğlu(Hacıbektaş Belediye Başkanı-Nevşehir Hacı Bektaş):** *Efendim zorunlu din derslerinin kaldırılması konusu. 1930 yılına kadar biliyorsunuz din dersleri zorunlu idi. 30 yılında önce şehirlerden, 33 yılında da köylerden zorunlu din dersleri kaldırılmıştır. Ta ki 12 Eylül'e gelinceye kadar. Bu demektir ki, demek ki, zorunlu din derslerinin kaldırılmasından sonra Alevi, Sünni olayı ve çatışması büyük bir boyutlar da değil iken, zorunlu din derslerinin konması ile o belli seviyedeki olan çatışmanın artma ve eksilmesi konusu da ayrıca bir inceleme konusudur, diye düşünüyorum. Konuya böyle baktığımız zaman büyük bir fayda getirmemiştir zorunlu din dersinin getirilmesi. Ancak büyük bir zarar getirdiği kanaatindeyim. Neye zarar getirmiştir? Birlik ve beraberliğimize, ulusal bütünlüğümüze belirli ölçüde zara getirmiştir. Çünkü masumane duygularla bir ilköğretim öğrencisi Alevi çocuğu ile Sünni çocuğu bir araya geldi ve aynı sırayı paylaşıyor ise, aynı simidi orada paylaşıyorlar ise, birbirinin ailesinin koymuş olduğu o beslenme çantasındaki yiyecekleri paylaşıyorlar ise, bundan daha güzel bir*

<sup>159</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, s. 62.

*mutluluk olabilir mi? Bundan daha büyük bir birlik, beraberliğin temel taşlarının oturduğunun, yerinde olduğunun görüntüsü olabilir mi? Elbette ki bu mükemmeldir. Ama din dersine geldiğimiz zaman, din dersini derste kimler veriyor, ona bakmamız lazım. Aleviliğin din dersinde okutulmasını ben son derece sakıncalı ve gereksiz ve anlamsız buluyorum. Bu lütfen yanlış anlaşılmasın. Alevilik okutulacaksa felsefe dersinde okutulsun. Felsefede tartışmalar yapılır, değerlendirmeler yapılır, felsefenin hocası da kendisini zaten ona göre eğitmiş, o eğitimden geçmiş, gelmiş insandır. Zaten o tartıştıracak o dersi yürütür. Tartıştıracak yürüttüğü zamanda o insanlara “Ben böyle düşünüyorum, sen böyle düşünüyorsun, ama ben seni seviyorum, sen de beni seviyorsun” diyerek, birlik, beraberlik konusunda, ulusal bütünlük konusun da hiçbir ayrışma, hiçbir kuşkuya meydan vermeyecek şekilde konular irdelenmiş olabilir diye düşünüyorum.<sup>160</sup>*

***Kelime Ata(Pir Sultan Abdal Derneği-Ankara):*** Devlet din dersini hele hele de belli bir inancın dersini hatta uygulamaya dönüşen versiyonunu asla ve asla koyamaz, koymamalıdır. Nitekim ulusal yargıda hem de AİHM’de zorunlu din dersleri insan hakları ihlali sayılmıştır ve dolayısıyla iktidarın bu durumu müzakere masasına koyması, din dersleri içinde Alevilik de okutulsun demesi, uymadığı yargı kararlarına Alevileri ortak etmek istemesidir. Ve bu yolla Sünni din derslerinin devamının Aleviler üzerinden meşrulaştırma çabasını sezmekteyim ben. Yani gelin bu alanı paylaşalım deniliyor. Zorunlu din derslerinin kaldırılamayacağı düşüncesi de anlamsızdır. 80’e kadar bu dersler yoktu. Kimse de dinsiz kalmadı.<sup>161</sup>

***Mehmet Çamur(Şahkulu Dergâhı-İstanbul):*** Zorunlu din dersleri tez elden kaldırılmalıdır. Bu aşamada kaldırılamıyorsa, en azından

<sup>160</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, ss. 66-68.

<sup>161</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, s. 226.

*seçmeli olmalıdır. Din kültürü ahlak bilgisi dersleri tüm inançları objektif olarak öğretmelidir. Din kültürü ahlak bilgisi dersleri uygulamalı olmamalıdır. Tamamen kültürel bazda din kültürü olmalı, teorik olmalıdır. Telkinci olmamalıdır. Alevilik din dersleri içinde okutulacaksa, inançlar hakkında objektif bilgiler verilmeli, yüz yıllardan bu yana oluşan ön yargıların kırılarak ulusal birliğimizin pekişmesine katkıda bulunulmalı. Kırklar cemi ve rıza şehri kesinlikle işlenmeli. Aleviliğin teolojik konumu objektif olarak anlatılmalı. Din temelinde birlik sağlamaya çalışmak, ulus devlet ve laik devlet ilkesine aykırılık anlamına gelir. Sonuçta ümmetçiliğe gidilir ve birey yok edilir.<sup>162</sup>*

**Muharrem Ercan (Karacaahmet Sultan Dergâhı-İstanbul):** *Bir de zorunlu din derslerinin kaldırılması. Gerçekten de 1980'den önce yani millet gâvur mu oldu, Hıristiyan mı oldu? Hani dersler görmedi, zorunlu ders olmayınca, yok... Zorunlu din dersleri kaldırılınsın. Eğer kaldırılmazsa tek dileğim şu, Alevi akademisyenler var, Alevi dedeleri var, Alevi bilim adamları var, bunlar bir araya gelir, çünkü bunda çok zorluk çekeriz. Bunun müfredatını eğer ilahiyatçıya teslim ederseniz, ben ilahiyatçılara falan karşı değilim, peki anlatacak kişi kim olacak? Tabi anlatacak kişi de ister istemez imam hatip mezunu olan kişiler. Bu ne olacak kendisine göre anlatacak. Kendi düşüncesine göre. Çünkü Aleviliği yaşamamış. Aleviliği yaşayan, ancak Aleviliği kendi şeyine göre anlatması lazım. Ama o Sünni arkadaşımız kendi içtihadına göre zorunlu din dersini anlatacak, burada bir çelişki doğar. Daha ben biraz ileri gideyim. Mesela müşterek verildiği zaman o diyecek ki beş vakit namaz var, Alevi diyecek ki beş vakit namaz yok. O diyecek ki Ramazanda oruç var, Alevi diyecek ki Ramazanda oruç yok. Yani böyle bir çelişkiler olur diye düşünüyorum. Onun için en*

<sup>162</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, s. 242.

azından seçmeli olsun. Yani bilmiyorum tabi karar, mühür kimdeyse Süleyman o misali, mühür sahibinde.<sup>163</sup>

**Sabahat Akkiraz(Sanatçı-İstanbul):** Din dersinde kendi inancımızın öğretilmesini istiyoruz. Çünkü Sünni baskısı şimdi itiraf edilmiyor ama ben itiraf ediyorum. O baskıyı hissediyoruz; Sünnileştirme baskısını. Benim kardeşlerim öğreniyor orada geliyor, annemle ve bizimle tokalaşmıyor. Biz bunu istemiyoruz. Kendi inancımızda. Seçmeli ders olmasını istiyoruz. Ben sade bir vatandaş olarak konuşuyorum.<sup>164</sup>

**Ali Çolak(Mülkiyeliler Birliği Genel Başkanı-Ankara):** Zorunlu din dersi demokratik bir devlette olamaz. Zorunlu olamaz. Şimdi coğrafya zorunludur yazıyor mu Allah aşkına anayasada. Matematik zorunludur diye bir ifade gördünüz mü siz? Anayasa'nın herhangi bir yerinde, hiçbir yerinde ben görmedim. Yani yasayla, müfredatla bir şekilde zorunlu yapılabilir, ama siz anayasayla, bir din dersini zorunlu hale getiriyorsunuz. Zorunlu kavramı bir kere demokratik değil. Seçmeli yapılmalı. İçeriği din kültürü olmalı, dinler kültürü, dinler felsefesi olmalı. Sadece bu ülke topraklarında yaşanan değil, her coğrafyada yaşanan din dersini, dini öğrenmelidir bizim çocuklarımız. Eğer evrensellik iddiasını sürdürüyor isek. Şimdi bir önerim var.

Bir önerim var. Şimdi sizin söylediğiniz yaklaşımın bir an için bu ülkede Alevilerin çoğunluk olduğunu, Alevilerin bir şekilde iktidarda olduğunu ve Sünnilere dayatıldığını düşünün. Ve kendinizi nasıl hissedeceğinizi hayal edin.. Gerçek İslam'ın Alevilik olduğu propagandası sürekli olarak televizyon kanallarında, devlet tarafından, din kitaplarında ifade ediliyor. Ve bu devlet okullarında öğretiliyor. İbadethaneler de cemevleridir, Sünniler de buraya gitsin,

<sup>163</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, ss. 245-246.

<sup>164</sup> 4. Alevi Çalıştayı, Ankara, 30 Eylül 2009, ss. 66-67.

deniyor. Kendinizi nasıl hissedersiniz? Yani bir inanç özgürlüğü sorunu var mıdır, yok mudur burada? Birbirimizi anlamaktan kastım bu. Birbirimizi anlamaya çalışmalıyız. Sorunun çözüm noktası, düğüm noktası da burasıdır. Kimseyi tanımlamaya çalışmamalıyız. Gerçek bir laiklik tanımına ancak böyle ulaşabiliriz.<sup>165</sup>

**Alper Tan(Kanal A-Ankara):** Zorunlu din dersi gerçekten yanlış. Bu seçmeli hale getirilmelidir. Bu demokratik bir taleptir ve insan hakkıdır. İsteyen alıp, isteyen almaması gerekir. İsteyen de Alevi dersi alabilir.<sup>166</sup>

**İlhami Binici(XVIII. Milletvekili):** Biz Cemevlerimizin tanınmasını istiyoruz, biz Alevilik enstitüsünün kurulmasını istiyoruz, Alevilik ve Bektaşilik enstitüsünün kurulmasını istiyorum. Bu Alevilik ve Bektaşilik enstitüsünün kurulmasında bilim adamlarının yer almasını istiyoruz. Biz din derslerini tercihi hale getirmek istiyoruz ve bu din derslerine konulacak Alevilik ile ilgili bilgileri koyduğumuz zaman bunlar Sünni kardeşlerimizin hazırladıkları bilgiler değil. Alevilerin içinde yetişmiş çok bilim adamı, çok din adamı var. Bu insanlardan bir kurum teşekkül edin, bu enstitü kurulacaksa zaten bu iş orada olur biter o zaman. Bunların oluşturacağı bir raporu alır buraya getiririz. O zaman din derslerine koyarsınız, bize de hakaret mahiyetinde sayılmaz. Avrupa'daki ülkelerde Alevilik okutuluyor. Orada başka bir şekilde konuluyor, Türkiye'de başka bir şekilde konuluyor.<sup>167</sup>

**Ercan Karakaş(XXI. Ve XX. Dönem Milletvekili):** Tabi bu dersler din dersleri mi yoksa Anayasada yazdığı gibi din kültürü ve ahlak dersi mi bu çok tartışmalı bir olay. Bence baktığınız zaman tartışmalara bu aslında din kültürü ve ahlak dersi olmasına rağmen bir din dersi olarak veriliyor. Neden öğle veriliyor? Mesela Yalova'da

<sup>165</sup> 4. Alevi Çalıştayı, Ankara, 30 Eylül 2009, s. 95.

<sup>166</sup> 5. Alevi Çalıştayı, İstanbul, 11 Kasım 2009, s. 185.

<sup>167</sup> 6. Alevi Çalıştayı, Ankara, 17 Aralık 2009, s. 57.

*bu dersin hocası öğrencileri aldı camiye götürdü. Biliyorsunuz büyük gürültüler koptu. Orada abdest alınma, namaz gösterildi falan. Şimdi diyelim ki o çocukların içerisinde Alevi çocukları var. Akşam eve gidiyor. İlk defa hayatında bir şey ile karşılaşılıyor. Cami, namaz ve abdest alma. Ama aile bunu yapmıyor. Diyelim ki cemevinde ibadet yapıyor. Ya çocuk için bile bir travmadır. Şimdi demek istediğim şu; bu zorunlu din dersleri ile ilgili iki Danıştay kararı var. Bir Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararı var. Bu kararlar diyor ki; bu içerikle, bu dersi herkese zorunlu kılamazsınız. Çünkü yapılan inceleme bu derslerin içeriğinin aslında din bilgisi yani bütün dinlerin anlatıldığı ve ahlakın, temel kuralların anlatıldığı bir ders olmaktan çıkmış, İslam dininin Sünni mezhebinin inanışının bir dersi haline gelmiş. İstisnaları olabilir ama bu böyle. Nitekim hükümet bunu kabul etti. Dedi ki, biz mahkeme kararları doğrultusunda müfredat içeriğini değiştiriyoruz dedi. Gelin görün ki içerik değiştirmesinde Alevi konusunu iyi bilen ilahiyatçılar ya da insanlardan yararlanmadılar. Hatta Alevi inancına karşı tavrı olduğu söylenen bir ilahiyat hocası bunları yazdı.<sup>168</sup>*

**Mehmet Bekaroğlu(XXI. Dönem Milletvekili):** *Bu din dersleriyle ilgili bir cümle söyledikten sonra sözlerimi bitireceğim. Yani din dersi, din kültürünü, ahlak bilgisini bütün gençler ... Anayasada mecburidir denmesi çok garip. Yani matematik, Türkçe, işte başka dinler, dersler mecburi değil de din niye mecbur? Burada tabii bir kasıt olduğu çok açık, net ama din bilgisinin ve herkes Sünni, Alevi hangi inanç gurubundan olursa olsun, insanların ahlak bilgisine sahip olması başka bir şeydir, bir dinin öğretilmesi, dayatılması onun eğitiminin verilmesi başka bir şeydir. Bana göre din dersleri yani din ve ahlak bilgisi bütün çocuklara okutulmalı ama din eğitimiyle ilgili herkes kendi mezhebine, kendi inancına göre eğer isterse, okullarda*

<sup>168</sup> 6. Alevi Çalıştayı, Ankara, 17 Aralık 2009, s. 70.

verilebiliyorsa şey verilmesi, bu dersi de alabilir, alması gerekiyor diye düşünüyorum.<sup>169</sup>

**Arif Sağ(XVIII. Dönem Milletvekili):** Şimdi bu zor değil, din derslerini çözmek zor değil. Din derslerini çözmek çok zor bir şey değil ama bakın birbirimize kurnazlık da yapmayalım. Şimdi din derslerinde diyorlar ki bir ara dediler ki; şey, işte efendim, istemeyen çocuğunu göndermesin. Şimdi bakın bu çok kurnazca bir yaklaşım, istemeyen değil, isteyen çocuğunu göndersin. İsteyene dönüştürmek lazım onu. İstememek, bizim bu ülkemizde istememek çok zordur. Bir çocuk okulda istememeye karşı karşıya gelemez. Tercihini, din dersi almasını istediği çocuğun babası tercihli fikrini söylemesi lazım. Gelip demeli ki; ben çocuğuma din dersi istiyorum. Ama ben gidip; ben çocuğuma din dersi istemiyorum diyemem. Diyemez bu ülkede insanların büyük bir bölümü, diyemez. Bunu da böyle o kurnazlıkla, oraya dönüştürmemek lazım.<sup>170</sup>

**Abdülbaki Erdoğan(XXI. Dönem Milletvekili):** 12 Eylül Anayasası'nın 24. maddesi gereği zorunlu olarak okutulan din dersleri ne yazık ki Alevi çocuklarını Sünnileştirme aracıdır. Alevi çocuklarının bu derste öğrendikleriyle evlerinde ve daha ileri yaşlarında yaşadıklarıyla bir benzerlik, bir paralellik bulunmamaktadır. Bu ders ya seçmeli ya da içeriği yeniden düzenlenerek dinler tarihi, din sosyolojisi, din felsefesi, dinler, inançlar arası diyalog ve hoşgörü ve Alevilik gibi konularını da kapsamalıdır. Devlet okullarında okutulan din derslerinin içeriklerinde karşılaştırılmalı din ve mezhep görüşlerine yer verilmelidir. Bugünkü uygulama din kültür ve ahlak bilgisi derslerinde

<sup>169</sup> 6. Alevi Çalıştayı, Ankara, 17 Aralık 2009, s. 104.

<sup>170</sup> 6. Alevi Çalıştayı, Ankara, 17 Aralık 2009, s. 117.

*Sünni Hanefi mezhebinin inanç ve ibadet esaslarının öğretilmesi doğrultusundadır.<sup>171</sup>*

**Doğan Bermek(Cem Vakfı-İstanbul):** *Din dersleri, seçmeli ders olmalıdır. Çocuğun din dersini seçme hakkı olmalıdır,, terk etme hakkı değil. Bu seçmeli derslerde de sen istiyorsan girme bu derse değil, sen istiyorsan gir bu derse dememiz gerekir. Evet, eğitim sürecinde, seçmeli hale gelmiş bir derste seçmeyi çocuğun hakkı olarak kullanmamız lazım, terk etmeyi değil. O isterse girmeli derse ama ‘sen istersen girme’ dediğiniz zaman çocuğun üzerinde bir baskı kuruluyor.<sup>172</sup>*

**Hasan Atıcı(AKAD-Adana):** *Biz çocuklarımızı hangi ortamda yetiştirmek istiyoruz. Geleceğe nasıl yetişsinler istiyoruz. Elbette ki aralarında barış olan, birbirine saygısı olan insanlar olarak yetişmesi gerekir. Eğer daha okul sıralarında iken bu çocukların birbirinden farklı olduğunu, inançlarının farklı olduğunu özellikle vurgular şekilde bir düzenleme yapılırsa. Biz daha işin başında çocuklarımızın arasına bölücülük tohumunu, nifak tohumunu sokmuş oluruz. Onun için diyorum ki sadece Sünni İslam inancının anlatıldığı ve uygulamasının yaptırıldığı Din kültürü ve ahlâk bilgisi kitabı yerine ülkemizde ki tüm inançların, ilgili inanç öğreticileri tarafından tarihsel belgelerin ışığında ve objektif kriterlerle yazılacak dinler kültürü ve tarihi okutulmalıdır. Ya da din dersi tamamen kaldırılmalıdır. Yani din dersi zorunlu değildir, işte din dersi, matematik, fizikte beraber olan çocuklar, sıra din dersine geldi mi yarısı dışarı çıkıyorsa, diğer yarısı 3’te ikisi içerde kalıyorsa zaten biz peşinen çocuklarımızın arasına bölücülüğü, nifakı sokmuş oluyoruz.*

<sup>171</sup> 6. Alevi Çalıştayı, Ankara, 17 Aralık 2009, ss. 193-194.

<sup>172</sup> 7. Alevi Çalıştayı, Ankara, 28-29-30 Ocak 2010, s. 222.

*Bu da yanlış bir şey. Ya din dersleri tamamen iptal edilmeli, ya da sadece din tarihi şeklinde bir ders konulmalı.*<sup>173</sup>

**İbrahim Yiğit(AK Parti Milletvekili-İstanbul):** *Şimdi devletin korunmaya ihtiyacı olduğu kadar, bireyin de korunmaya ihtiyacı var. Devlet, her şeyden önce bütün inanç gruplarına eşit mesafede durmalı ve inanç gruplarına da saygılı olmalıdır. Şimdi ismi üzerinde, her şeyden önce zorunlu. Zorunlu dediğin zaman bir defa baskılı oluyor. Benim çocuğum niye zorunlu ders alacak ki, ha ders öğrensin. Din ve ahlâk bilgisi, kültür bilgisi konusu, bütün dinler öğretilsin. Herkes bu konuda çocuğuna bir şeyler öğretilmesini ister. Fakat zorunlu dediğin zaman belirli bir inancın, belirli bir mezhebin zorunlu olarak benim çocuğuma öğretilmesi ortaya çıkıyor ki, bu yanlış bir şey. Bu zorunlu din derslerinin kaldırılmasını istiyorum.*<sup>174</sup>

2- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin mezheplerüstü olması gerektiği görüşünü savunanlar:

**Prof. Dr. Vecdi Akyüz(Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-İstanbul):** *Özellikle Anayasamızın 24. Maddesindeki ve Alevilerin çok gündeme getirdiği zorunlu din dersi, tabii Avrupa Birliği ülkelerinin hemen hemen tamamına yakınında din kültürü dersi zorunludur, Türkiye’de bilinenin aksine. Orada din kültürü dersleri birçoğunda zorunludur. Dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin, önüne gelen davalarda din kültürü dersinin zorunlu olmasına herhangi bir itirazı yok. Nitekim bizden de Alevi vatandaşlarımız da gitti herhangi bir itirazı olmadı. Sadece bu derslerin bir telkine dayalı ders olmaması tarzında bir itirazı var. Telkine dönüşmediği takdirde, din kültürü din konusunda bilgi verdiği takdirde bir itirazı yok. Onun için zorunlu din dersi noktasındaki bu itiraz, haksız bir itirazdır. Ve*

<sup>173</sup> 7. Alevi Çalıştayı, Ankara, 28-29-30 Ocak 2010, ss. 230-231.

<sup>174</sup> 7. Alevi Çalıştayı, Ankara, 28-29-30 Ocak 2010, s. 235.

*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi nezdinde de kabul görmeyen bir itiraz. Bizim Anayasamızda yine lafız olarak var olan ama uygulamada hiçbir zaman uygulanmamış olan, nasıl uygulanacağı konusunda da pek kafa yorulmamış olan bir uygulama var. Seçimli din dersi. İşte burada gerek Sünni vatandaşlar, Caferiler de var, Türkiye’de Nusayriler de var. Bunlarla ilgiyi de düşünmemiz gerekir ve Alevilikle ilgili din dersi seçimli din dersi. Özellikle Aleviliğin öğretilereceği din dersi bu kapsamda düşünülebilir.<sup>175</sup>*

**Prof. Dr. Hayri Kırbaşoğlu(Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Ankara):** *Mecburi din dersleri uygulamasında sadece Alevilik değil, Sünnilik açısından da ciddi problemler vardır. Ben bir Sünni gelenek mensubu olarak çocuğuma verilen din eğitiminden hiçbir zaman memnun değilim. Tamamen devlete iyi kul, iyi vatandaş yetiştirmek için verilen din eğitimini ben anne-baba olarak kabul etmek zorunda değilim. Benim de Sünni olarak devletin verdiği din eğitimiyle problemlerim var. Dolayısıyla bu noktada sadece Aleviler değil, Sünnilerin de problemi olduğunu görmezlikten gelmemek gerekir.<sup>176</sup>*

**Cemal Uşşak(Kültürler Arası Diyalog Platformu-İstanbul):** *Benim şahsi kanaatim mevcut din dersi ile mecbur olan, mecburi olarak öğretilmekte olan din dersi konusuyla, mecbur olup olmadığı tartışılabilir, muhtevası ile ne Sünni kalınabilir, ne Sünni olunabilir. Benim şahsi kanaatime göre ne de bir Alevi ailenin çocuğu bu dersle Sünni olur. Çünkü o kadar yüzeysel, o kadar satı ve o kadar konulara genel temas ediliyor ki. Adı üstünde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi. Çok yüzeysel. Türk halkı, Türk vatandaşı bir nebze dinini öğreniyorsa, bu; asla ve kat’a bu ders sayesinde değildir. Bu Türkiye’de şükür ki Müslümanlığı telkin eden veya öğreten bir genel atmosfer var. Genel yayınlar var. Yani bu genel atmosferden Sünniler besleniyorlar. Ama*

<sup>175</sup> 3. Alevi Çalıştayı, Ankara, 19 Haziran 2009, ss. 103-104.

<sup>176</sup> 3. Alevi Çalıştayı, Ankara, 19 Haziran 2009, s. 179.

*bu çerçevede Alevi vatandaşlarımızın dezavantajları var. Onlar için bu manada bir genel atmosfer söz konusu değil. Yani onların geleneklerini ve inançlarını öğrenmeleri için böyle bir avantajları yok. O zaman bu konuda da farklı bir düzenleme gerekiyor. Yani neredeyse şunu diyeceğim de yanlış anlaşılmaktan korkuyorum. Eğer bir ders gerekiyorsa ille dini öğretecek bir ders. Bu Sünnilerden ziyade Aleviler için gereklidir. Yani Alevi vatandaşımız için gereklidir. Çünkü bu noktada da pozitif ayrımcılığa ihtiyaç vardır. Çünkü sizler, uzmanlar daha iyi biliyorsunuz ki Alevi kültürü büyük ölçüde şifahi kültüre dayanıyor. Yazılı kültür geleneği yok. Yani bu gün itibarıyla yok. Dün itibarıyla vardı. Yüzyıl öncesi itibarıyla vardı. İki yüz yıl öncesi itibarıyla vardı. Ama bugüne intikal etmedi. Yazılı kültürden beslenme avantajı yok. Şifahi beslenme için de envai türlü toplumsal baskı diyelim, başka türlü söylemeyelim bunu. Resmi ve siyasi baskı değil. Bunlar var. O zaman bu noktada eğer bir ders hakikaten gerekiyorsa ki; tatmin edici bir ders her taraf için konabilir de. Alevi vatandaşlarımız için daha ziyade lüzumludur noktasında durmak istiyorum.<sup>177</sup>*

**Dursun Gümüšoğlu(Yazar-İstanbul):** *Alevilik seçmeli ders olması halinde, okullarda okutulacak olması halinde, bu müfredatın hazırlanmasında Milli Eğitim Bakanlığımızın yetkililerinin yanı sıra, yetkin durumunda olan Alevi inanç önderleri, kurum temsilcilerinin veya yazarlarının katkısı bulunmasında fayda vardır. Din dersi içinde seçmeli ders olarak Alevilik, Şülik, Sünnilik işlenecekse, bunun lise bir veya lise ikinci sınıftan itibaren işlenmesi daha doğru olacağı düşüncesindeyiz. İlahiyat fakültelerinde Alevilik özel bir bölümde uygun görülecek bir sürede öğretilmeli. Alevilik konusunda uzman ilahiyatçılar olmalı. Alevi toplumunun bilgi yönünden gereksinimlerini karşılamalı. Ancak bu açılım asla onları aslından*

<sup>177</sup> 4. Alevi Çalıştayı, Ankara, 30 Eylül 2009, ss. 22-23.

*uzaklaştırmaya değil, aksine aslı ile bağları bilimsel bir temelde kuvvetlendirmeye yönelik olmalıdır. Din dersi öğretimi veya eğitimleri yapılırken mesafeleri daha fazla açmamalı, diğer itikatları aşağılayıcı, düşman edici ifadeler kullanılmaması için özellikle bütün din dersi öğretmenleri tekrar eğitilmelidir. Böyle bir çabanın başladığını da biliyoruz. Ama bu konuda çok büyük bir boşluk olduğu da bir gerçek. Bunun ülkemizin milli birlik, bütünlüğü açısından son derece önemli olduğu kanaatindeyim. Din dersi öğretmenleri herkesten daha fazla toplumun birleşmesi, bir arada yaşayabilmesi için çaba sarf edilmelidir.<sup>178</sup>*

**Prof. Dr. Hüseyin Bal(Süleyman Demirel Üniversitesi-Isparta):**  
*Şimdi zorunlu din dersi anlayışının terk edilmesi, Anayasanın 24. maddesi din kültürü ve ahlak öğretimi dersinin ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu kılmakta. Bunun dışındaki din eğitiminde öğrencilerin velilerin, kanuni temsilcilerine bırakılmaktadır. Madde aynen böyle diyor. Şimdi, bugünkü dersin içeriği din öğretimi ağırlıklı ise, bu tespit edilirse, zaten Anayasa gereği bunun çocukların kanuni temsilcilerine tercih hakkının bırakılması gerekiyor. Önce bunun tespit edilmesi lazım ve sanıyorum da büyük ölçüde bu kitaplar bu içerikte. Bu sorun aslında anayasanın bir sorunu değildir. Anayasaya böyle bir madde konulmasının anayasa yapma tekniği bakımından da hiçbir anlamı yoktur. Bir anayasa nasıl bir dersin zorunluluğuyla ilgili bir madde koyar. Yani neden felsefeyle ilgili, Türkçeyle ilgili zorunlu olmasına dair bir ifade yok da din kültürü ve ahlak öğretimi var. Yani Türkiye’de dinle, din öğretimiyle ilgili temel bir sorun mu var? Yani bu 12 Eylül anlayışının getirdiği bir şeydir. Ama artık bunların tartışıldığı bir ortamda şüphesiz ki aşılması gerekiyor.<sup>179</sup>*

<sup>178</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, s. 217.

<sup>179</sup> 2. Alevi Çalıştayı, İstanbul, 08 Temmuz 2009, s. 120.

**Ahmet Şişman(Ensar Vakfı Başkanı-İstanbul):** Din dersi konusunda bizim önerimiz şudur: Anayasa'nın yirmi dördüncü maddesinde olduğu gibi, din öğretimi, din öğretimi olarak devam etmelidir. AİHM'nin ileri sürdüğü üç özellikle birlikte, objektiflik, çoğulculuk ve eleştirelilik özellikleri ile birlikte, ama din eğitimi diye ayrı bir ders olmalıdır. Ve bu dersi de eğer o sınıfta belli sayıda öğrenci seçerse, Alevi öğrenciler seçerse, Alevilere göre din dersi, Sünni öğrenci seçerse Sünnilere göre din dersi şeklinde verilmelidir. Bunun bize göre, dört önemli şartı var. İsteğe bağlı olmalıdır, ikincisi okullarda olmalıdır, ders programı içinde olmalıdır, cumartesi günü, pazar günü değil ve bedava olmalıdır. Çünkü devlet bunu karşılamakla yükümlüdür. Dini faaliyetleri kontrol işi devlete ait olduğu için... Ancak bunu yapan bunu dersi veren öğretmenlerin pedagojik formasyonu olmalıdır diye düşünüyoruz.<sup>180</sup>

**Hayri İnce(Genç Siviller-İstanbul):** Ben Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine bu ülkenin ihtiyacı olduğu kanaatindeyim. İnsanların kendi kültürlerini tanıması gerekiyor; ama bu dersin zorunlu olmasının hiçbir makul açıklaması yok. Seçmeli hale getirin. Yani bir ateist ya da tırnak içinde bir Alevi, çocuğunu yollamak zorunda kalmasın. Yani seçmeli hale getirin. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi olsun. Ayrıca din dersi de verilebilmeli. Ama okullarda olmaz bu. Din yasağı kalkmalı kurslarda. On beş yaşının altındaki çocukların din öğrenmesinin önündeki yasaklar da kaldırılmalı ayrıca.<sup>181</sup>

**Öztürk Türkddoğan(İnsan Hakları Derneği Başkanı-Ankara):** Esasen AHİM de biraz referans olarak bu genel, 22 no'lu genel yorum beyanını kendine referans aldı. Şimdi burada din ve ahlak tarihi konulu dersler tarafsız ve objektif bir şekilde verilecekse, bunlar verilmeli, diyor. Bu konuda bir sorun yok. Ama din dersi verilecekse,

<sup>180</sup> 4. Alevi Çalıştayı, Ankara, 30 Eylül 2009, s. 119.

<sup>181</sup> 4. Alevi Çalıştayı, Ankara, 30 Eylül 2009, s. 181.

*işte bu dersinin ebeveynlerin tercihi doğrultusunda seçmeli olması gerekiyor. Yani Sünni İslam anlayışına sahip ebeveynler çocuklarına o şekilde bir din dersi verilmesini istiyorlarsa o şekilde müfredat hazırlanmalı, yine Aleviler açısından da çocuklarına Alevi İslam inancına göre bir din dersi verilmesi isteniyorsa o dersin o şekilde hazırlanması, Aleviler tarafından hazırlanması, yine standartlara göre belirlenecek öğretmenler vasıtasıyla verilmesi gerekiyor.<sup>182</sup>*

**Ali Bulaç(Zaman Gazetesi-Yazar-İstanbul):** *Din dersi konusunda ben şöyle düşünüyorum: Diyorum ki yani iki yol seçilebilir. Tamamen kaldırılması takdirde, her dini grup ve cemaat kendi çocuğuna dini rahatça öğretebilecek imkânlarla sahip olsun. Devlet buna karışmasın. İster Sünni, ister Alevi olsun. Ya da daha geliştirilmiş bir din dersleri kitabı yazılır. Bu kitabın içerisinde de Aleviler yer alır ve bu Alevilikle ilgili bölümü de muteber Alevi akademisyenler yazarlar, bunu kaleme alır. Onların kabul edebileceği şekilde, bence bu daha iyidir.<sup>183</sup>*

**Ahmet Dinç(Aksiyon Dergisi-Ankara):** *Önyargıların ve güvensizliklerin eğitimle aşılabacağı gerçeğinden hareketle, ben okullarda değil din dersinin kaldırılmasını, mümkünse bir Alevilik din dersi, o da mümkün değilse genel din dersi yahut o da mümkün değilse felsefe dersleri, hatta hatta sosyoloji dersleri içerisinde bile bu verilebilir. Alevilik dersleri konulması gerektiğini düşünüyorum ve bu Alevilik dersleri sadece Alevilere değil, Sünnilere de verilmeli, Sünni öğrencilere. Çünkü Aleviliği öğrenmeye ve bilmeye en az Aleviler kadar Sünnilerin de ihtiyacı var.<sup>184</sup>*

**Zafer Üskül(AK Parti Mersin Milletvekili):** *Şimdi din dersi, din kültürü ve ahlak dersi ve seçimlik din dersi. Şimdi burada Alevi kesiminden biraz radikal bir öneri var. Diyor ki; Ahlak dersi*

<sup>182</sup> 4. Alevi Çalıştayı, Ankara, 30 Eylül 2009, s. 201.

<sup>183</sup> 5. Alevi Çalıştayı, İstanbul, 11 Kasım 2009, s. 131.

<sup>184</sup> 5. Alevi Çalıştayı, İstanbul, 11 Kasım 2009, ss. 164-165.

*kaldırılsın. Ben bu toplumun, çocuklarımızın din kültürü ve ahlak konusunda eğitilmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bu eğitimi almayan, farklı dinleri tanımayan, bir Hıristiyan'ı düşman gibi görüp beline silahı takıp gidip onu öldüren gençler yetiştiriyorsak, bunun doğru olmadığını ve öğretilmesi gerektiğini düşünüyorum. Dinler tarihi, ahlak, farklı dinler, farklı mezhepler hakkında bilgilendirilmeleri gerektiğini düşünüyorum. Ancak bu dersin hiçbir biçimde dini uygulamalarla ilgili olmaması gerekiyor. Yani inanılan din hangisiyse, onun nasıl ibadetinin nasıl yapılacağı, nasıl algılanacağı, duası vs. bütün bunlar için de bir seçimlik ders konulabilir. İsteyen o dersi alır, öğrenir istemeyen almaz. Belki bunu biz anayasayı değiştirme gereği olmadan da gerçekleştirebiliriz. Ben Milli Eğitim Bakanlığı'nın bu konu üzerinde çalışmasını öneriyorum. Böylece gerçekten din, ahlak, din, tarihi, biraz felsefe hatta bu dersi felsefe öğretmenleri vermelidir tercihen. Böyle bir derse ihtiyaç olduğunu düşündüğüm için din kültürü ve ahlak dersini tümünden kaldırmak yerine, bunu farklı bir müfredat içinde okutmanın ama onun yanında dinini de öğrenmek isteyen herkese ama herkese Aleviler öğrenmek istiyorsa onlara da Sünniler öğrenmek istiyorsa onlara da istemeyeceklerini biliyorum ama Katolikler, Ortodokslar istiyorsa onlara da seçici dersi öğretecek, seçimlik derslerin konulması suretiyle bu sorunun da çözülebileceği kanaatini taşıyorum.<sup>185</sup>*

**Prof. Dr. Yasin Aktay(Selçuk Üniversitesi-Konya):** *Bir din kültürü bilgisi mutlaka verilmelidir ve bu zorunlu olmalıdır. Bunun zorunlu olmamasının şöyle bir şeyi oluşturuyor. Şöyle bir riski var yani. Milli eğitim camiası içerisinde yaşayanların, mutlaka yaşadıkları problemdir. Seçmeli bir ders, genellikle angarya bir derstir. Hiçbir şey öğretmeyen bir derstir. Çocukların genellikle ciddiye almadıkları bir derstir. Ama bu derslerin muhtevasının, müfredatının çok tüzlikle*

<sup>185</sup> 6. Alevi Çalıştayı, Ankara, 17 Aralık 2009, s. 175.

*ele alınması gerekiyor. Bir Alevi'ye zorla Sünniliğin telkin edilmediği, ama Sünniliğin mutlaka öğretilmesi gerektiğini, Sünnilik budur. Bir Sünni'ye de mutlaka Aleviliğin öğretilmesi gereklidir. Sünni'nin, Alevi'nin farkında olması gerekiyor bu memlekette.*<sup>186</sup>

**Fermani Altun(Ehl-i Beyt Vakfı Başkanı-İstanbul):** *Din derslerinin iki kategoride olmasını, bir; din eğitiminin gönüllü olması, seçmeli olması, İkincisi; din ve ahlâk derslerinin mecburi olmasını istiyoruz. Bu din ahlâk dersleri İslam'ın tüm kültürel değerlerini, medeniyet değerlerini, insanı insan yapan bütün değerleri, diyalog ve muhabbeti aileden başlayıp tüm dünya genelinde evrensel insan haklarını anlatan bir anlayış içinde okutulmalıdır. Yani yalnız belli bir mezhep, bir din ekolü üzerinde değildir.*<sup>187</sup>

**Mehmet Yaman(Araştırmacı Yazar-İstanbul):** *Eğer din dersi kitaplarımızda Sünniliğin kuralları başka, Aleviliğinin kuralları başkaysa, eğer biz kelime-i tevhidi yazıyorsak Sünniliğin de Aleviliğinin de kelime-i tevhidini yazacağız. Nedir? 'Lâilâhe illallah Muhammedün Resulüllah' Alevilikte sadece 'Aliyyün Resulüllah' ekleniyor. Sünnilikte Ramazan varsa, Alevilerde de Muharrem var, anlatılması lazım bunların. Hac varsa ki var anlatılmalı. Cami yerine cemevi. Cami nedir işte cemevi! Hoca yerine dede, nikâh yerine nikâh aynıdır. Müfredat bu şekilde olursa iyi olur. Şunu söylemek istiyorum; din derslerinin kaldırılmaması lazım. Din dersi kaldırılmaz. Ama adaletli uygulama olursa, Alevi çocuk Sünni, Sünni de Alevi'yi tanısun bir birlerini sevsinler. 'Biz aynıymışız sadece gelenekler ayrı' desinler. Nikâhlar aynı. Biz nikâh kıyarken 'İmam Cafer Sadık mezhep üzerine' diyoruz. Sünni kardeşlerimiz de imamı Azam Ebu Hanefi adına. Bunda bir fark yok. Yalnız ikisi birbirini tanısun Aleviyle Sünni karşılıklı birbirini tanısun.*<sup>188</sup>

<sup>186</sup> 7. Alevi Çalıştayı, Ankara, 28-29-30 Ocak 2010, s. 252.

<sup>187</sup> 7. Alevi Çalıştayı, Ankara, 28-29-30 Ocak 2010, s. 332.

<sup>188</sup> 7. Alevi Çalıştayı, Ankara, 28-29-30 Ocak 2010, ss. 374-375.

Görüldüğü üzere Alevilerde yaygın ve ilgi gören temel yaklaşım Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin zorunlu olmaktan çıkarılmasıdır. “Zorunluluk” ifadesinin Aleviler arasında açık bir rahatsızlık ifade ettiği görülmektedir. Fakat bunun yanında mezhepler ve inançlar üstü bir din öğretimine de bütün vatandaşların ihtiyacı olduğu vurgulanmaktadır. Yeniden hazırlanacak ders müfredatının da tüm toplum kesimlerinde kabul görececek bir üst dille ve tarafları rencide etmeyecek, aksine önemli ölçüde rahatlatarak bir perspektifle hazırlanmasına duyulan ihtiyaç da tam bir ittifakla beyan edilmektedir. Bu amaçla, özellikle Alevi kesimdeki tedirginliklerin giderilmesi için ilgili komisyonların kurulması ve konunun teknik yönlerinin gerçekleştirilmesine işaret edilmektedir.<sup>189</sup>

Alevilik-Bektaşilik hakkındaki sağlam bilgi, insanlarımız arasındaki yanlış anlamaların, yanlış değerlendirmelerin ve önyargıların ortadan kalkması için kültürel bir zemin hazırlayacaktır. İnsanlarımızın doğru bilgilendirilmesinin tabii sonucu olan birlik şuurunun sosyolojik tezahürleri, hepimizin beklediği ve hedeflediği amaçlar arasındadır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinden “mezheplerüstü” bir anlayışla, yeterli ve verimli bir şekilde yararlanılması halinde, sevgi, hoşgörü ve ulusal barış gibi amaçlara ulaşmak kolaylaşacaktır.<sup>190</sup>

#### **2.4. Demokratik Açılım ve Diyanet İşleri Başkanlığı**

Osmanlı Devleti’nde din işleri, başında şeyhülislamın bulunduğu meşihat makamı tarafından yürütülmekteydi. Meşihat makamının bünyesinde bulunan bütün hizmetler, bağlı bulunduğu Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti’nce yürütülmekteydi. Meşihat makamının görev ve yetkileri, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın görevlerine oranla çok daha geniş bir alanı kapsıyordu. 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı Şer’iyye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiyye-i Umumiyye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun ile Şer’iyye ve

<sup>189</sup> Ön Rapor Alevi Çalıştayları, Ankara, 04 Şubat 2010, s. 20.

<sup>190</sup> Osman Eğri, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri ve Alevilik” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 22, 2002. (Çevrimiçi) [www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/22-165-200.pdf](http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/22-165-200.pdf), 20 Eylül 2012.

Evkaf Vekaleti kaldırılarak yerine başvekaletle bağlı Diyanet İşleri Reisliği ve Evkaf Umum Müdürlüğü kuruldu. Bu kanunla, vekâletin görevlerinden muamelatla ilgili dini hükümlerin resmi uygulamadan kaldırılıp yasama ve yürütme yetkisinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve onun oluşturduğu hükümete ait olduğu vurgulanmış; İslam Dininin hukuk kuralları dışında kalan inanç ve ibadetlerle ilgili hükümlerinin yürütülmesiyle ibadet yerlerinin idaresi Diyanet İşleri Reisliği'ne, vakıfların yönetimi ise Evkaf Umum Müdürlüğü'ne verilmiştir.<sup>191</sup>

Başkanlık, kuruluşundan on bir yıl sonra, 14 Haziran 1935 tarih ve 2800 sayılı Diyanet İşleri Reisliği Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun ile ilk teşkilat kanununa kavuştu. Bu kanununda teşkilatın yapısı, kadro durumu, merkez ve taşra görevlilerinin nitelikleri ve tayin usulleri gösterilmiştir. Görevler ise kanunun 2. Maddesi gereğince düzenlenen ve 11 Kasım 1937 tarih ve 7647 sayılı kararname ile yürürlüğe konan Diyanet İşleri Reisliği Teşkilatının Vazifelerini Gösterir Nizamname ile belirlenmiştir.<sup>192</sup>

II. Dünya Savaşından sonra Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçilmesi, vatandaşlara din ve diyanetle ilgili isteklerine hükümet ve partilere daha rahat ulaştırma imkânı verdi. 1950 genel seçimlerine birkaç gün kala 5634 sayılı kanun çıkarılarak Diyanet İşleri Başkanlığı yeniden düzenlendi. 1960 İhtilâlinde sonra yapılan 1961 Anayasası, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içindeki yerini aynen muhafaza ederek özel kanunda gösterilen görevleri yerine getireceği hususunda ifade etmiştir. 22 Haziran 1965 tarih ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile daha önceki on üç kanunda dağınık halde bulunan hükümler yürürlükten kaldırılarak başkanlıkla ilgili mevzuat tek metinde toplanmış, yeni görevler ve yeni birimler ilave edilerek teşkilat geliştirilmiş ve günün şartlarına göre daha geniş bir hizmet imkânı sağlanmıştır. 1982 Anayasası Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mevcut konumunu muhafaza etmiş,<sup>193</sup> Anayasanın 136. maddesinde; "Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasî görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve

<sup>191</sup>İrfan Yücel, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 9., Türkiye Diyanet Vakfı ve Matbaacılık, Ankara, 1994. s. 455.

<sup>192</sup>A. e., s. 456.

<sup>193</sup>A. e., s. 455.

milletçe dayanışmayı ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir." hükmü getirilmiştir.<sup>194</sup>

Diyanet İşleri Başkanlığı, 1924 yılından itibaren fiilen, 1961 ve 1982 Anayasaları ile de anayasa gereği olarak genel idare içinde yer alan bir kuruluştur. Bu kuruluşa genel idare içinde yer verilmesi, bir taraftan devletin dine müdahale ettiği, diğer taraftan devlet bütçesinden din hizmetleri için harcama yapılmasının laiklik ilkesi ile bağdaşmadığı ileri sürülerek eleştirilmiştir. Nitekim 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun değişik 16. Maddesindeki Din Hizmetleri Sınıfı ile ilgili hükümlerin ve 633 sayılı kanunun, anayasanın laiklik ilkesine aykırı olduğu iddiası ile iptali için Anayasa Mahkemesinde dava açılmış, bu iddia yüksek mahkeme tarafından "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dini bir teşkilat değil genel idare içinde yer almış idari bir teşkilat olduğu, başkanlığın anayasada yer almasının ve mensuplarının sayılarak maaşlarının bütçeden karşılanmasının devletin din işlerini yürüttüğü anlamına gelmediği, dinin devletçe denetiminin yürütülmesinin, din işlerinde çalışacak kişilerin yetenekli şekilde yetiştirilerek dini taassubun önlenmesi ve dinin toplum için manevi bir disiplin olmasının sağlanması gibi ülke koşullarının zorunlu kıldığı ihtiyaçlara uygun bir çözüm yolu bulmak amacını taşıdığı" gerekçeleriyle reddedilmiştir.<sup>195</sup>

Bugün Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devlet bünyesinde yer almasının ve genel bütçeden din hizmetleri için harcama yapılmasının laiklik ilkesi ile bağdaşmadığını ileri sürenler bulunduğu gibi, siyasi iktidarın emrindeki bir teşkilatın din konusunda güvenilir olmayacağını, bu sebeple din işlerinin cemaatlara bırakılmasının gerekli olduğunu söyleyenler de vardır. Bunun yanında, din hizmetlerinin uyum içinde yürütülmesinin ancak düzenli bir teşkilatla mümkün olabileceği görüşünü benimseyen çoğunluk ise başkanlığın, siyasi iktidarların hemen her dönemde karşılaşılan baskı ve müdahalelerini bertaraf edecek ve ondan beklenen hizmetleri en

<sup>194</sup> Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku Sitesi, (Çevirimiçi), <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>, 17 Aralık 2011.

<sup>195</sup> İ. Yücel, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 9, s. 458.

iyi şekilde yerine getirebilecek tarzda ilmi, idari ve mali özerkliğe kavuşturulmasını istemektedir.<sup>196</sup>

Son şekliyle de “Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Kanunu Tasarısı” 01 Temmuz 2010 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilerek yasallaşmıştır.

Devlet düzeni içindeki yerinin tartışılması bir yana, Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluşundan bu güne kadar gerek Türkiye içinde Müslüman halka, gerekse özellikle 1960’lı yıllardan sonra yurtdışındaki Müslüman Türk toplumlarına imkânları ölçüsünde din hizmeti vermeye çalışmış; cami hizmetlerini bir disiplin içinde yürütmeyi, bazı dini grupların daha çok siyasi temellere dayalı iddialarının aksine toplumu din konusunda temsil etmeyi başarmıştır.<sup>197</sup>

Türkiye nüfusunun yüzde doksan dokuzunun Müslüman olduğu, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamanın devlete ait bir görev bulunduğu, din ve vicdan hürriyetinin sözde kalmayıp, hayata geçirilmesinin zarureti göz önünde bulundurularak, halkımıza din hizmeti vermek, itikat, ibadet ve ahlak esaslarını topluma açıklayıp yaymak görevini, ilmi ve milli menfaatler çerçevesinde yerine getirecek bir kurum veya kuruluşa mutlaka ihtiyaç olduğu açıktır. İşte bu ihtiyaç nedeniyledir ki Türkiye Cumhuriyeti Devlet yapısı içerisinde, Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. Bu uygulama ilmi ve ilmi olduğu kadar da modern devlet anlayışına uygundur. Laik devlet anlayışı ve yapısı içerisinde, Diyanet İşleri Başkanlığı’na ihtiyaç yoktur şeklinde bir düşünce de söz konusudur. Bu düşüncenin temelinde din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı olması gerektiği ve örnek alınan batı ülkelerinde, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı olduğu, devletin din işlerine karışmadığı dolayısıyla, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda da laikliğin bir prensip olarak va’z edildiği, uygun olacağı kanaati yatmaktadır. Bu düşünce ve kanaatin yerinde olmadığı da açıktır.<sup>198</sup>

---

<sup>196</sup> A. e., s. 460.

<sup>197</sup> A. e., s. 460.

<sup>198</sup> Mehmet Aksoy, *Şeyhülislamıktan Bugün; Şeyhülislamıktan Diyanet İşleri Başkanlığına Geçiş*, Önel Yay. Almanya, Köln, 1998, s. 111.

Bugün itibariyle laikliğin gereği açısından Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mevcut durumunun tekrar gözden geçirilmesinden, lağvedilmesine kadar çok değişik görüşlere rastlamak mümkündür. Demokratik Açılımla birlikte başta Alevileri ilgilendiren kesimi olmak üzere Diyanet de tartışma konusu olmuş ve hem Alevi kesimden hem de Sünni kesimden farklı görüşlere muhatap olmuştur. Şimdi bu görüşlerin bir kısmını kategorize ederek aktaralım.

1- Diyanet İşleri Başkanlığı'nın meşruiyetine eleştirel bakan ve uzun vadede tutarlı bir laikliğin icrası açısından Diyanet'in lağvedilmesini savunanlar:

**Murtaza Demir (Pir Sultan Abdal 2 Temmuz Kültür ve Eğitim Vakfı-Ankara):** *Diyanet kendisini yürütme organının üzerinde telakki etmektedir. Yürütmenin kararlarını etkilemektedir. Eğer Diyanet yürütme organının ve hukukun teslim ettiği bir hakkı, kendisini bir üst yargı kurumuna koyarak geçersiz saydırabiliyorsa, o ülkede hukukun üstünlüğü ilkesi değil, şeriat yasaları geçerlidir. Peki, biz şeriat devleti miyiz? Bu durum hukuk devleti olarak bildiğimiz ülkemizde bir hukuk skandalı değilse nedir? İnançlarını özgürce yaşamak isteyen, istemlerinin önündeki en büyük engel Diyanet gibi görülmesine karşın bunu devletin temel tercihini ve zihniyetini örgütleyen bir unsur, bir araç olarak algılamak daha doğru olur diye düşünüyoruz. Ve felsefi anlamda bir din kurumu gibi değil, toplumu karanlığa götürmek üzere teşkilatlanmış dünyanın en büyük en acımasız misyoneri kurumu gibidir. Alevi yerleşim birimlerinde cami yapma kampanyasının imarıdır. Teşkilat ve kadro yapılandırılmasını bilimsellik karşısı üzerine kurduğu için ıslahı da çok mümkün görülmemektedir. Kamu kurumu olarak tanımlanması ve ulusal bütçeden en yüksek, en büyük payı almasına karşın sadece Sünni yurttaşlarımıza hizmet vermekte ve kadrosunda Alevi-Bektaşiliğe mensup olan tek kişiye dahi yer vermemektedir. Laik devlet kurumsallığı içinde yer almaması gereken Diyanet, Aleviliğin inanma biçimine, ibadethanesine karşı çıkararak sorun çıkarmaktadır. Veya var olan soruna çözüm üretmek yerine, daha da bu sorunları büyütmemektedir. Yürütme organı olan Hükümet*

şayet çözümden yana ise, bu olumsuzluğunu bertaraf etmekle de sorumludur. İnancımız odur ki, Alevi-Bektaşilik kemal etme yetkisi ve bilgi olmayan Diyanet'in enterne edilmemesi durumunda sorunumuza çözüm üretme imkânı zorlaşacak ve hatta hiç mümkün olmayacaktır.<sup>199</sup>

**Tekin Özdil(Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Derneği Genel Merkezi-Ankara):** Laikliğin her kavram gibi belirli bir tarihi vardır. Ve bu tarih geçerli olduğu coğrafya parçasıyla karşılıklı olarak ele alınmalıdır. Laiklik açısından bakıldığında, din ve devlet işlerinin ayrılması laiklik için gerekli olmakla birlikte, yeterli değildir. Laiklik farklı inançlar ve ahlak sistemleriyle var olan bir toplumda, siyasal özgürlüğün ve eşitliğin nasıl olanaklı olacağı sorusuna verilmiş bir yanittir. Bu yüzden tarafsız devlet, herhangi bir inancın devlet ayağının imkânlarını kullanarak, diğer inançları baskı altına almak üzere geliştirilmiş bir araçtır. Türkiye'de kabul gören laiklik tarifi, aracı amaç olarak kabul etmektedir. Soruna bu açıdan bakıldığında, laikliğin amacı güçlü devlet değil, eşit ve özgür yurttaşlardan oluşan bir siyasal toplum inşa etmektir ki, Diyanet İşleri Başkanlığı bu amaçla temelden çelişmektedir ve kesinlikle kaldırılmalıdır.<sup>200</sup>

**Ercan Geçmez(Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Genel Başkanı-Ankara):** Diyanet İşleri Başkanlığı İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarına müteallik işlerini bir kamu hizmeti olarak yürütmek üzere merkezi idare içinde ve özgün bir yapıda örgütlenmiş bulunan Diyanet İşleri Başkanlığı altında yapılmaktadır. Ne yazık ki kurulduğu günden beri kendisini sürekli İslam'ın olmazsa olmaz tek temsilcisi zanneden Diyanet İşleri Başkanlığı geldiğimiz noktada bir anayasal problem olarak karşımızda bulunmaktadır. Buradan hareketle, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kesinlikle kaldırılmasından

<sup>199</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, ss. 47-48.

<sup>200</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, ss. 97-98.

tarafımız. Şayet Diyanet İşleri Başkanlığı, mevcut anayasal düzenlemeler tümünden değiştirilmeden kaldırılmıyorsa bile yeniden düzenlenebilir. Yine, Diyanet İşleri mevcut haliyle temsil ettiği iddia ettiği ve biricik dayattığı Müslümanlıkla ilgili gereklilikleri ve işlevi ötesinde açıkça siyaset üreten ve neredeyse Cumhuriyet hükümetlerinin üzerinde yer alan bir kuruma yükseldiğinin farkındayız. Anayasada kurumların görevi ve işlevi açıkça tanımlanmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı yürüttüğü faaliyetlerle açıkça birçok örnekte temel çerçevesi olan laiklik ilkesini zedelediği gibi, temel işlevsel sınırlarını da ihlal etmektedir. Bu, demokratik olsun olmasın, hiçbir siyasal toplum için kabul edilemez bir duruma işaret etmektedir.<sup>201</sup>

**Veliyeddin Ulusoy(Hacıbektaş-Neşehir):** Bazı çevrelerce Alevilere Diyanet İşleri Başkanlığı'nda yer verilmesi meselesi gündeme getiriliyor. Bunu kesinlikle doğru bulmuyorum. Eğer ben, kendi Müslümanlığımı veya inancımı istediğim gibi yaşayamıyorsam, birileri bana kendi Müslümanlık anlayışını yaşatmak zorunda bırakıyorsa, böyle bir kuruluştaki temsil edilmek istenmesi bizim inanç felsefemize uymaz. Alevi-Bektaşî topluluğu laik bir toplumdur. Laikliği yürekten destekleyen bir toplumdur. Böyle bir durumda hem laikliği savunacaksınız hem de laiklik kavramına ters düşen bir devlet kurumunda temsil edilmek isteyeceksiniz. Bunu anlamakta zorluk çekiyorum. Bir yanlışı başka bir yanlışıyla desteklemenin daha fazla yanlışlar getireceğine inanıyorum. Diğer yandan, mevcut durumda sorunumuz İslam içi meşruiyetimizin tescili ve Başbakanlığa bağlı bir genel müdürlük veya Diyanet'te temsil değil, kültürel ve bireysel düzeyde eşitlik ve özgürlük elde etmektir. Diyanet ise, laiklik ve

<sup>201</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, ss. 132-134.

demokrasi açısından lağvedilip inanç tercihlerinin insanlara bırakılması gerekmektedir.<sup>202</sup>

**Mehmet Çamur(Şahkulu Dergâhı-İstanbul):** *Diyanet İşleri Başkanlığı sorunu. Evvela Diyanet İşleri Başkanlığı kaldırılmalı. Devlet dini finanse etmemeli. Esasında ibadetlerini yerine getirenler, bu ibadet sırasında yararlandığı hizmetlerin bedelini karşılamakla yükümlü olsa gerek. Aynı inançtan olmayanların katkıda bulunduğu paralarla bu ibadet nasıl yapılır anlamakta zorlanıyoruz. Dinin finansmanı bazı ülkelerde olduğu gibi inanç mensuplarının belirli bir oran dâhilinde ücret bordrolarında işletme sahibi olanların gelir vergisi beyannamelerinden stopaj yöntemiyle kesilmesi ve istediği inanç kurumuna aktarılmalıdır. Dede ve babalara kesinlikle maaş bağlanmamalı. Diyanet İşleri Başkanlığı Mustafa Kemal Atatürk'ün dönemindeki işlerine kavuşturulmalı. Diyanet İşleri Başkanlığı yeni yapılandırma sürecinde gerçek anlamda özerkliğe kavuşturulmalıdır. Günümüzün koşullarında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılması sakıncalıdır. Anayasanın 136'ncı maddesinde yazılı emredici hükümler doğrultusunda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın teşkilatlanma yasası çıkarılmalıdır.*<sup>203</sup>

**Şenol Kulaç(Liberal Düşünce Topluluğu-Ankara):** *Laik bir ülkede Diyanet gibi bir kurumun varlığı tartışmalıdır ve bu kurumun bu günkü mevcut hali kabul edilebilir değildir. Diyanet'in dini belirleyici statüsü laiklik ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Dinler ve mezhepler karşısında taraf olan bir kurumun tüm ülkedeki dinli, dinsiz tüm inanç gruplarından toplanan vergileri keyfince kullanmasına izin verilemez. Diyanet Kurumu ya kaldırılmalıdır ya da dinler üstü dini yönlendirici ve belirleyici olmayan koordine edici bir konuma taşınmalıdır. Bugün yasaklı olan Alevilik dâhil tarikat ve cemaat benzeri yapılar legal*

<sup>202</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, s. 238.

<sup>203</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, s. 244.

*sahaya çekilmeli ve toplumsal dini oluşumlar şeffaflaştırılmalıdır. Devlet inanç grupları karşısında tarafsız bir sahaya çekilmeli ve birini diğerine tercih etmemelidir. Toplumsal çatışmaya yol açmadıkça ve şiddete kaynaklık etmedikçe hiçbir dini oluşuma müdahale ve cezai yaptırım uygulanmamalıdır.<sup>204</sup>*

**Abdülbaki Erdoğmuş(XXI. Dönem Milletvekili):** *Devletin aslında dini denetim altına almak amacıyla kurduğu Diyanet İşleri Başkanlığı'nın işlevi ise bir ucubedir. Devlet, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın aslında bir Sünni kurum olduğu iddiası da çok gerçek bir sunum değildir. Çünkü Türk, Sünni ve Hanefi faaliyetlerinin uygulaması için kurulan bu kurumun ne kadar Hanefi olduğu ne kadar Sünni olduğu da ayrıca tartışılmalıdır. Devletin Sünni Hanefi politikaları esasen bir aldatmadan ibarettir. Laikliğin en sert uygulandığı bir ülke de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı ikiyüzlü politikaların gereği olduğu çok açıktır. Esas itibariyle, işin doğrusu Alevilere Diyanet'te bir yer aramak yerine Sünninin de Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan tez elinden kurtarılması gerekir. Türkiye etnik, dini inanç gibi çoğulcu bir toplumsal yapıya sahip olduğuna göre çözümünü de çoğulcu demokraside aramak gerekir. Demokratik devlet etnik bir kimlik dayatamayacağı gibi bir dini veya dinin belli bir yorumunu dayatma hakkına da sahip değildir. Buna göre Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ne kadar sorunlu bir yapıya sahip olduğu da anlaşılmaktadır. Bugünkü konjonktürde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın laf edilmesi mümkün gözükmemektedir. Oysa uzun vadede sağlıklı işleyen bir laik sistemin kurumsallaştırılması için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılması ve din hizmetlerinin sivil inanç gruplarına devir edilmesi gerekmektedir. Ancak bu aşamada bunlar mümkün olmadığına göre, ara aşamada yapılması gereken ilk şey Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yapısını değiştirmek. Çoğulcu, özgürlükçü bir anlayış temelinde yeniden yapılandırmak. Tüm inanç gruplarının*

<sup>204</sup> 4. Alevi Çalıştayı, Ankara, 30 Eylül 2009, ss. 27-28.

*ağırlıklı oranında temsil ve hak sahibi olmalarını sağlayıcı düzenlemelerde bulunulması kaçınılmazdır.*<sup>205</sup>

**Yılmaz Ensaroğlu(SETAV-Ankara):** *Diyanet İşleri Başkanlığı'na gelecek olursak, kişisel olarak ben bir ülkede devlet aygıtı içinde Diyanet gibi bir kurumun olması gerektiğini düşünmüyorum. Bizim ki gibi bir kurumun olması ise bizzat İslami açıdan da sorunlu olduğunu, din özgürlüğü bakımından ise kabul edilemez olduğunu düşünüyorum. Neden? Çünkü bir kere devlet Diyanet aracılığıyla bir din tanımı yapıyor ve o tanımladığı dini de tüm topluma dayatıyor. Diyanet aracıyla gene devlet Sünnilerin tüm dini hayatına el koyuyor, dini özgürlüklerini kendi eline alarak ortadan kaldırıyor. Sünnilerin dışındakileri de zaten yok sayıyor. Diğer dinlerin mensuplarına devlet her ne kadar kendisini laik olarak tanımlıyorsa da herhangi bir hizmet zaten vermiyor. Dolayısıyla Diyanet aracılığıyla devlet gene laik olduğunu söylemesine rağmen Müslüman veya gayri müslim, Sünni-Alevi tüm halkın mesela, çok atlanan bir şeydir, mülkiyet hakkının çiğnenmesine bile ciddi ölçüde aracılık ediyor. Bu belki Diyanetin isteyerek yaptığı bir şey değil ama yapılan yapılanma ister istemez buna yol açıyor ve ben hiç istemediğim halde, örneğin maaşını Müslüman olmayan insanların da vergilerinden alan bir imamın arkasında namaz kılmak zorunda kalıyorum. Öte yandan, Diyanet aracılığıyla devlet dinin geleneksel kurumlarını ve uygulamalarını modernleştiriyor ki, benim kişisel kanım odur ki Aleviler açısından da ciddi bir risktir. Dini, resmi ideolojinin devlet politikalarının emrinde araçsallaştırabiliyor ve Diyanet aracılığıyla devleti halkımızın kutsamasına, hiçbir şey olmasa bile bütün cami cemaati her vesileyle devlete, devlet büyüklerine adeta duaya icbar ediliyor, bağlı ve bağımlı hale getiriliyor.*

*Bütün bunlara rağmen Diyanetin kısa sürede kaldırılmasının mümkün olmadığını, sorunlarımızı çözemeyeceğimizin farkındayım ama yine*

<sup>205</sup> 6. Alevi Çalıştayı, Ankara, 17 Aralık 2009, s. 193.

*burada da çitamızı doğru yere koymak ona göre bir strateji geliştirmek gerekiyor. Kısa ve orta vadede Diyanetin bir koordinasyon kurumuna dönüşmesi, uzun vadede ise dini alanın örgütlenmesiyle, ibadet hayatıyla eğitim ve öğretimiyle tamamen sivil alana cemaatlere bırakılması. Diyanet veya benzeri bir kurumun şahsında devletin bütün dini gruplara, inanç gruplarına eşit uzaklıkta duran hakem durumuna çekilmesi gerekir. Ancak öylece bütün dini gruplar, bütün inanç grupları kendi özgürlüklerini özgürce yaşayabilirler.<sup>206</sup>*

2- Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mevcut koşullardaki durumu ele alınarak bu beklentinin rasyonel olmadığı konusunda görüş beyan edenler:

***Fevzi Gümüş(Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Başkanı-Ankara):***  
*Laik bir ülkede Diyanet İşleri Başkanlığı olmaz. Dünyanın başka bir yerinde benzer uygulamalar yok. Ha var olanı koruyalım, bunu içinde kendimize çözüm arayalım demek, bana sorarsanız çok gerçekçi değildir. Bunu tartışmaya muhtacız. Böyle ortamlarda demokratik zeminlerde resmi zeminlerde bunu söylemekten korkmamamız gerekir. Bu aynı zamanda Sünni aydınlarında yaptığı bir tartışmadır. Sünni aydınlar da Diyanet İşleri Başkanlığı'yla Sünniliğin devletin burkacına sokulduğunu söylemektedirler. Dolayısıyla, Avrupa Birliği sürecinin de bir gereği olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nı tartışma ihtiyacımız vardır.<sup>207</sup>*

***Prof. Dr. Mustafa Erdoğan(Hacettepe Üniversitesi-Ankara):***  
*Diyanet konusuna şöyle temas etmek istiyorum. Genellikle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılması önerisini çok radikal bulan veya pek de fizibal olmadığını, uygulanabilir olmadığını söyleyenler, açıkça veya zımnen şu üç gerekçeye dayanıyorlar: Bir tanesi Diyanet İşleri Başkanlığı devletin toplumu kontrol etmesini sağlıyor. Devletin dini hayatını kontrol etmesini sağlıyor. Yani bu yaklaşım bir tür bürokratik*

<sup>206</sup> 7. Alevi Çalıştayı, Ankara, 28-29-30 Ocak 2010, ss. 340-341.

<sup>207</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, s. 84.

vesayetin dini alana yansımış biçimidir. Demokraside kabul edilebilir görmüyorum ben bunu. İkincisi, halkın kendisine bırakılması halinde dini meselelerin, dini hizmetlerin, halkın kendi işini göremeyeceğini, kendi din hizmeti ihtiyacını organize edemeyeceğini varsaymaktadır. Ki ben bunun da gerçekçi olmadığını düşünüyorum. Üçüncüsü daha ilginç bir şey, gözden kaçan nokta, aslında bir tür tefrika yaratılacağından korkulmaktadır. Bu daha ziyade Sünni toplum arasında yaygın bir kaygıdır. Yani bırakırsak bütün cemaatler falan tefrika havası oluşur. Ama bunlara ben şunu hatırlatmak isterim, aslında siyasi partiler de siyasi tefrikacılıktır. Yani aynı mantıkla devam edersek o zaman siyasi partiler de toplumu bölüyor tefrikayı yaratıyor, ona da izin vermemek gerekir.<sup>208</sup>

**Ümit Fırat(İnsan Hakları Ortak Platformu Dönem Başkanı-Ankara):** Böylesi bir Diyanet İşleri kurumunun ayakta kalması, bunun içyapısında, isterseniz birkaçını da dâhil edebilirsiniz ama mutlaka dışında kalacak birileri olur. Kaldı ki o içyapısı da ne kadar adil olur ne kadar herkesi temsil edecek surette düzenlemeler yapabilir, o da ayrı bir tartışmadır. Dolayısıyla, Alevilerin Diyanet'e dâhil edilmesi, Diyanet içerisinde yer almaları, Sünnilere yaklaştırılmaları inanç bazında, kendi bilecekleri işlerdir. Bunlara Sünniler olarak oturup karar vermemek, bir düzen bir şekil vermemek lazım. Yani kendilerini laik tarafta, yalnız burada altını çizerek vermek istediğim, benim şahsen zaman zaman kullandığım bir tespitim vardır. Türkiye'de kendilerini laik kesim olarak adlandıran, birtakım elit bürokratlar ve onların paralelindeki siyasi kurumlar var. Bunlar tabi Müslüman muhafazakâr kesimi bir can düşmanı gibi görürler, rejim düşmanı olarak görürler; ama her ne hikmetse bu Diyanet İşleri Başkanlığı'nın korunmasında işbirliği halindedirler. Çünkü o elitler dini en azından "kendi memurları aracılığıyla denetim altında sürdürebilecek, kadro açabilecek, imkân sağlayabilecek, bir kontrol mekanizması

<sup>208</sup> 2. Alevi Çalıştayı, İstanbul, 08 Temmuz 2009, s. 170.

*oluşturacak, işte hutbe okutacak, zaman zaman direktifler verecek, bir yapı'' olarak görürler. Diğer taraftan da, bir ismini anmayayım, bir siyasimizin çok net olarak aktardığı gibi; bir diğer kesim, muhafazakâr kesim içinde önemli ölçüde arka bahçe olarak görülmüştür. Camiler ve işte Diyanet İşleri ve onlara bağlı kurumlar, camiler... O anlamda buradan kurtulmak lazım. Bu Diyanet İşleri meselesi bence anayasanın da koruması altındadır. Dikkat edin hiçbir kurum anayasanın değişmez maddeleri, koruması altında değil. Niye öyledir? İşte burada önemli bir ittifak yapılmıştır ve buna da kimse itiraz etmiyor, edemiyor. Çünkü değiştirilmesi bile teklif edilmeyen hükümlerden biri. Bence, bunun yani Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devletin bünyesinden tamamen çıkarılıp, herkesin kendi dinini, kendi inancını, kendi imkânlarıyla sürdürebileceği bir ortam oluşturulmalıdır. Çünkü neticede hazırlamak istediği öteki dünyaya kendi doğrudan doğruya kendi vicdani durumu ile kendi ilişkileri ile oluşturmak istiyordur. O zaman devletin fonlarından, devletin başka imkânlarından, imtiyazlarından uzak olarak gitmek lazım.<sup>209</sup>*

**Seyfi Oktay(Adalet Eski Bakanı):** Demokratik, laik hukuk devletini yakından ilgilendiren ve etkileyen yapılanmalardan birisi de Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatıdır. 1961 Anayasası'nın 154. maddesinde Diyanet İşleri Başkanlığı'yla ilgili hüküm şöyleydi; Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir demektedir. Oysa 1982 Anayasası'nın 136. maddesi Diyanet İşleri Başkanlığı'yla ilgili olarak şu hükmü getirmektedir; Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir demektedir. Görülüyor ki 1961 Anayasası ile 1982 Anayasası'nın Diyanet İşleri Başkanlığı'na ilişkin hükümleri birbirinden çok köklü

<sup>209</sup> 4. Alevi Çalıştayı, Ankara, 30 Eylül 2009, ss. 130-131.

*biçimde farklılıklar göstermektedir. 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'nda bulunmayan şu hükümleri getirmiştir; Laiklik hükümleri doğrultusunda görev yapılacak, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalınacak, milli dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinecek. 1982 Anayasası'ndan evvel 1965 tarihinde yürürlüğü konan Diyanet İşleri Başkanlığı Kanunu'nun görev başlıklı maddesinde, İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esaslarıyla ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur demektir. Görülüyor ki, Diyanet İşleri Başkanlığı yalnızca İslam diniyle ilgili olarak faaliyet gösterecektir. Bu kanunda her ne kadar İslam dinine ilişkin faaliyet göstereceğinden söz ediliyorsa da bugün Diyanet İşleri Başkanlığı yalnızca Hanefi mezhebi içtihatlarına uygun bir anlayış içerisinde çalışmalarını sürdürmektedir. Tek din ve/veya mezhebe hizmeti esas alıp, diğer inançları yok sayan bir anlayış ve yapılanmayla hukukun üstün olduğu laik sistem doğrultusunda hizmet sunmak mümkün müdür?*

*Diyanet İşleri Başkanlığı yalnızca bir din ve mezhebe hizmet sunarak ve diğer inançları yok sayarak ülkede dayanışma ve bütünleşmeye nasıl hizmet edebilecektir? Laik sistemi dışlayan ve yalnızca bir dine ve mezhebe hizmeti esas alan bir teşkilat nasıl olacak da siyaset dışında kalacaktır? 1982 Anayasası'nın geçici 8. maddesi, Anayasa'yla kabul edilmiş olan yeni organ, kurum ve kurulların kuruluş, görev, yetki ve işleyişleriyle ilgili kanunlarla, Anayasa'da korunması veya değiştirilmesi öngörülen diğer kanunlar, Anayasa'nun kabulünden başlayarak kurucu meclisin görevi içerisinde, bu süre içinde yetiştirilemeyenler seçimle gelen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantısını izleyen 1 yılsonuna kadar çıkarılır diyor. Görülüyor ki Diyanet İşleri Başkanlığı'na ilişkin 1965 tarihli kanun, tümüyle Anayasa'nın 136. maddesine aykırıdır. Az çok hukuk bilen birisi varsa, bunun tersini ifade etsin şu durum karşısında. Türkiye*

*Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantısından itibaren geçen 1 yıllık süre 1984 sonunda bitmektedir. Demek oluyor ki 25 yılı aşkın bir zamandan beri Diyanet İşleri Başkanlığı Anayasa'nın 136. maddesine aykırı olarak yapısını ve işleyişini sürdürmektedir. Bu hükme göre Diyanet İşleri Başkanlığı, Anayasa dışı bir kurum olarak, bir kuruma dönüşmüş müdür değil midir, bunun yargısını size bırakıyorum. Diyanet İşleri Başkanlığı kanunu yeniden düzenlenerek, bu kurumun Anayasanın öngördüğü ilkelere uygun hale dönüştürülmesi çok geç kalmış bir işlev olarak devletimizin önünde bulunmaktadır.<sup>210</sup>*

3- Diyanet'in yeniden yapılandırılması ve içine diğer inanç gruplarının da katılması konusunda görüşü olanlar:

**Prof. Dr. İzzettin Doğan(Cem Vakfı Başkanı-İstanbul):** *Diyanet'in yeniden ama A'dan Z'ye yeniden yapılandırılarak demokratik bir yapıya kavuşmasını istiyoruz. Bazı dostlar bunun kaldırılması gerektiğini söyler. Bu hali ile ben de katılıyorum ama bu abesle iştigaldir. Neden abesle iştigaldir? Çünkü bendeniz tüm siyasi başkanlar ile birer birer yaptığım görüşmelerde, ne kendisine sağ etiketi yapıştıran partiler ne de sol etiketi yapıştıran partiler hiç birisi Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılmasını istemediler ve isteyemezler de. Sayısı 100 bini aşan camide 100 bin küsurlük bir kadro ile faaliyet gösteren bir kurum, siyasal bir potansiyel güce sahiptir. O gücün karşısında demokrasi, çünkü siyasi partilerle yürüyen bir sistemdir, hiç bir siyasi parti, bu kurumu karşısına almak istememektedir. Bu Hükümetin zannediyorum en zor işlerinden bir tanesi budur. Yani Diyanet'i olması gereken yere oturtmaktır. Demokratik bir yapıya kavuşturmaktır. Orada tüm inanç gruplarının, kendi yoğunlukları oranındaki temsillerine imkân tanıyabilmektir.<sup>211</sup>*

<sup>210</sup> 6. Alevi Çalıştayı, Ankara, 17 Aralık 2009, ss. 94-96.

<sup>211</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, s. 42.

**Ertuğrul Aslan(Abdal Musa Vakfı-Sivas):** İnanç ve kültür farklılıkları tanınmalı, farklılıkların toplum hayatındaki varlığı kabul edilmeli, farklılıklara saygı gösterilmelidir. Farklı inanç gruplarının hizmet ihtiyacı karşılanmalı, söz konusu hizmetler hukuki ve idari bir yapılanmayla gerçekleştirilmelidir. Farklı inanç grupları, inanç hizmetleri veren kurumlarda temsil edilmelidir. Diyanet İşleri Başkanlığı inanç hizmetleri kurumu veya başkanlığı adıyla yeniden yapılandırılmalıdır. Kurumun idari mali yapısı laiklik ilkesi gereği diğer devlet idari örgütlenmelerinde olduğu gibi şekillendirilmelidir. Ancak din hizmetleri yüksek kurulu ve içtihat kurulları biçiminde özel bir yapılanma gerçekleştirilmelidir. İnanç hizmetleri kurumunun iki önemli yapısal unsurundan biri başkanlık yönetimindeki idari mali işler birimleriyken, bundan daha önemli ve yönlendirici üst kurumlar olmalıdır. Bunun nedeni bir yandan kurumun demokratik ve laik düzen içerisinde özerkliğini, diğer yandan din hizmetlerinin doğasından kaynaklanan özgürlüğü sağlamaktır. Amacımız inanç hizmetlerinin, devlet düzeninin müdahalesi altında yürütülmesini sağlayarak, her türlü suistimal girişimini önleyici bir yapı geliştirirken, aynı zamanda inanç özgürlüğünü teminat altına alacak sivil inisiyatiflere alan tanımaktır. Bu bağlamda Sünni inancı içtihat kurulu, Alevi-Bektaşî inancı içtihat kurulu gibi çeşitli kurullar, çeşitlilik gösteren inanç kümeleri devlet aygıtı içinde temsil edilebilecektir. Kurullar temsil ettiği inanç kuruluna hizmet edecek olmalı, birbirinden bağımsız ve ast-üst ilişkisi olmadan çalışmalıdır. Üniter devlet yapısı ve milli bütünlüğün korunması açısından kurulların aynı kurum içinde yapılanması zorunlu olmalıdır.<sup>212</sup>

**Ali Rıza Selmanpakoğlu(Hacıbektaş Belediye Başkanı-Nevşehir Hacı Bektaş):** Diyanet İşleri Başkanlığı açısından baktığımızda eşitlikçilik var mıdır? Şöyle düşünüyorum; Diyanet İşleri Başkanlığı yapmış olduğu bütün yayınlar, bildiriler ve eğer fetva niteliğinde

<sup>212</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, s. 59.

*diyorsak yani değişmez kural niteliğindeki ifadeler kullanıyor ise de ki kullanıyorlar, zaman zaman tamamen Sünni anlayışın ifadeleridir bunlar. O zaman Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kaldırmak şu aşamada mümkün olmadığına göre ve doğru da olmadığı kanaatine inanan birisi olarak ifade ediyorum, yeniden kesinlikle yapılandırılmalıdır. Eşitlik anlayışına, demokrasi anlayışına ve de söylem birliğinde ülkenin birlik ve beraberlik bütünlüğü konusunda hiçbir tereddüt yok zaten. Ama öbür taraftan sosyo-kültürel yapıdaki ayrışmaları gereksiz yere büyütmemeye anlayışı içerisinde Diyanet İşleri Başkanlığı mutlak yeniden yapılandırılmalı.<sup>213</sup>*

**Fermani Altun(Ehl-i Beyt Vakfı Başkanı-İstanbul):** *Diyanet teşkilatı Avrupa Birliği normlarına göre, Avrupa Birliği standartlarına göre yeniden yapılandırılmalıdır. Yahut ta bağımsız olması gerekiyor. Yüce rabbimiz insanlara özel manevi değer vermiş; sevgi ve inanç. Benim sevgi ve inancıma hiç kimsenin karışmaya hakkı yoktur. Devletinde karışma hakkı yoktur. Onun için Alevilik inanç kimliğini aramada haklıdır. Kuruluşları sorunları ve çözümleri arasında hiçbir fark yoktur. Sorunlar aynıdır.<sup>214</sup>*

**Prof. Dr. Hüseyin Bal(Süleyman Demirel Üniversitesi-Isparta):** *Şimdi talep bir ya da birinci talep Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılması ya da Alevilerin kurum içinde temsili. Şimdi bu iki öneri, Alevi sivil toplum kuruluşlarının farklı anlayışlarının içinden gelmiş olmasına rağmen bana göre her ikisi birbirini tamamlıyor. Her şeyden önce Türkiye'de başlangıçta modernleşme sürecinde ulus devlet, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kurmakla belki onaylanmış bir din anlayışını gerçekleştirmek ve bunun yanında din devleti kurma özleminin önüne geçmek istemiş olabilir. Yeni guruplara bir güvensizliği nedeniyle bu kurumu oluşturmuş olabilir. Ama bugünkü*

<sup>213</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, s s. 65-66.

<sup>214</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, s. 76.

*olgunluk düzeyi içerisinde bütün dini gurupların içinde Aleviler de olmak üzere Sünni ve onların kendi iç açılımları da olmak üzere bir arada yaşayabileceğine inanıyorum. Bu olgunluk düzeyinin gerçekleştiğine inanıyorum. Dolayısıyla, din işlerinin dini guruplara devredilmesi için gereken iklimin ve şartların hazırlanmasının önemli olduğuna inanıyorum. Tabi Diyanet İşleri Başkanlığı'nun şu anda üstlendiği görevleri dini guruplara ve onların temsilcilerine bırakmak bir süreç meselesidir, birdenbire olacak bir iş değildir. Ama buna başlamak lazım. Dolayısıyla bu kurum içerisinde Alevileri, Sünnileri hatta Müslüman olmayan diğer yurttaşlarımızı temsil edecek birimlerin ve yapıların oluşması gerekir ve Diyanet İşleri Başkanlığı da bütün bunların üstünde bir organizasyonu sağlayan bir üst kurul olarak çalışabilmelidir.<sup>215</sup>*

**Yrd. Doç. Dr. Erdal Baykan(Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Van):** *Diyanet İşleri Başkanlığı kendi içerisinde yeniden yapılandırılarak, dinin bütün yorumlarını hoş görü içerisinde kabullenecek bir yapıya kavuşturulmalıdır. Bu anlamda toplumda Alevilere ilişkin oluşturulmuş olan yalan yanlış kanaatlerin yok edilmesi için mücadele etmelidir. Aleviliği tanımlama yerine Alevilerin kendilerine ilişkin söylemiş olduklarını meşru görececek zeminin oluşumuna katkıda bulunmalıdır ve her şeyden önce pratik dinsel gereksinimler için sunulan imkânlarda da ayrımcılığa gidilmemelidir.<sup>216</sup>*

**Bircan Akyıldız(Kamu-Sen Başkanı-Ankara):** *Türkiye Cumhuriyeti'nin laik bir anlayışı benimsediği, resmi dini ve mezhebinin olmadığı gerçeğinden yola çıkarak, her inanç ve kültüre açık olması, milli birlik ve beraberliğimizi sağlayıcı hizmetleri vermesi zorunluluğu bulunmaktadır. Bu noktada, din hizmetlerini yürütmekle yükümlü olan*

<sup>215</sup> 2. Alevi Çalıştayı, İstanbul, 08 Temmuz 2009, ss. 117-118.

<sup>216</sup> 3. Alevi Çalıştayı, Ankara, 19 Haziran 2009, s. 171.

*Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde, Alevi inancını benimsemiş vatandaşlarımızın görevlendirilmesi, uygulanacak programlarla Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Alevi vatandaşlarımızın sorunları ile ilgilenmesi ve kendilerine hizmet sunabilecek yetkinliğe erişmesi gerekmektedir. Bu noktada cemevlerinin dini ve kültürel işlevi, toplumsal statüsü de göz önünde bulundurularak devlet cemevleri konusunda maddi açılımlar yapmalı, fiili duruma hukuki özellik de kazandırılmalıdır.<sup>217</sup>*

**Prof. Dr. Hüseyin Hatemi(Emekli Öğretim Üyesi-İstanbul):** *Bizde şimdi Sünni Diyanet'in tarihi şartlarla bugüne kadar gelmiştir ve ben de bunun tamamen kamu sınırları dışına çıkartılmasına taraftar değilim. Çünkü Türkiye'nin şartlarına uymaz ve büyük bir kargaşaya yol açabilir. Ama bu Diyanet'in, Sünni Diyanet'tir, her ne kadar ben bütün Müslümanları temsil ediyorum dese bile, gene tarihi şartlar göz önüne alınırsa Aleviler temsil edildiklerini hissedemezler. Sünni bir örgüt içinde, fakat bu örgüt muhafaza edilmelidir. Kamu tüzel kişiliği verilmelidir, özerklik verilmelidir ve bu şekilde özerk kamu tüzel kişiliği şeklinde devletle işbirliğini devam ettirmelidir. Ama bir Alevi Diyanet'i kurulmasında Türkiye şartları içinde de oldukça zorluklar vardır. Çünkü gene sosyal şartlar, tarihi şartlar dolayısıyla Türkiye'de Aleviler İran'daki Şiiler gibi de değildir.<sup>218</sup>*

**Zafer Üskül(AK Parti Mersin Milletvekili):** *Diyanet İşleri Başkanlığı'na gelince, çok uzun yıllar boyunca Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılmasını savundum. Bir süredir bunun çok doğru olmadığı kanaatini taşıyorum. Çünkü toplumun din alanında da belli bazı hizmetleri almaya ihtiyacı olduğunu görüyorum. Almanya'yı biraz düşünüyorum. Almanya'da kilise vergisi toplanır, devlet toplar ama kiliselere bu vergiyi verir. Din hizmetlerini kilise görür. Bakın,*

<sup>217</sup> 4. Alevi Çalıştayı, Ankara, 30 Eylül 2009, s. 124.

<sup>218</sup> 5. Alevi Çalıştayı, İstanbul, 11 Kasım 2009, ss. 25-26.

*bunu şunun için söylüyorum, yaksın yakmasın ayrı mesele ama Eğer bir toplumsal ihtiyaç varsa, yönetim o toplumsal ihtiyacı karşılamak zorundadır. Burada şunu söyleyebilirsiniz; Diyanet İşleri Başkanlığı bu sınırlı toplumsal ihtiyacı karşılamak üzere oluşturulmuş bir örgüt olmaktan çok öteye gitmiştir, çok büyümüştür. Bu kadar büyük bir örgüte ihtiyaç yoktur denilebilir. Bunlar düşünülebilir, tartışılabilir ama kaldırılın demeyi doğru bulmadığımı ifade etmek istiyorum. Dolayısıyla da birtakım görevlilerin olması gerektiğini de düşünüyorum.<sup>219</sup>*

**Prof. Dr. Sönmez Kutlu(Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Ankara):** *Bir kere Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kesinlikle siyasetin emrinden çıkarılarak mutlaka özerk, idari bir yapıya kavuşturulması gerekir. Bu haliyle siyasetin emrinde telefonla, tayinle müftü atamayla devam ettiği sürece, Din İşleri Yüksek Kurulu şartlarında, ehli-sünneti savunma şekline dönüştürülecek kadar bir şeye büründüğü sürece, İslam'ın yorumu çıkmıyor burada. Biz bunu mutlaka mezhepler üstü ve bütün Müslümanları, Türkiye'de eğer bu İslam din hizmetlerini içeriyorsa, herkesi kuşatacak şekilde hizmet alanları oluşturmalıdır. Bugün bana göre sorun, Aleviliğin Diyanet'te temsil sorunundan çok, Diyanet'in Alevilerde temsil sorunu vardır. Buna, yani Alevilere hizmet götürebilecek yeni alanlar, yeni birimler, oluşturmak durumundayız. Biz Diyanet İşleri Başkanlığı'nı Türkiye'de dini düşünceyi ve doğruyu kontrol eden bir mekanizma olmaktan çıkarmak zorundayız. Bu konuda karar verecek olan bilim adamlarıdır. Bilim adamlarının ürettiği bilgiye, hizmete dönüştürmekle meşgul olmalıdır.<sup>220</sup>*

**Veli Gülsoy(Gazi Mahallesi-İstanbul):** *Diyanetin yeniden yapılandırılması, kendisine çeki düzen vermesi, değişen dünya*

<sup>219</sup> 6. Alevi Çalıştayı, Ankara, 17 Aralık 2009, ss. 174-175.

<sup>220</sup> 7. Alevi Çalıştayı, Ankara, 28-29-30 Ocak 2010, ss. 307-308.

*konjonktürü içerisinde, değişen bu dünya teknolojisine ayak uydurması gereken bir duruma gelmesi gerekiyor, çünkü İslam dini evrenseldir. Mesela acaba bunu Diyanet'te görev yapan arkadaşlarımız, hocalarımız hiç merak etmediler mi? 'Bu Aleviler 700 küsur sene hiç Osmanlı Kadısı'na ifade vermemişler sebep nedir acaba?' Bunların hiç mi sorunu yoktu, hiç mi davası yoktu? Bir Alevi ne yaparsa yapsın Pirinin yanına geldiği zaman yalan söyleme imkânı yoktur. Orada mutlaka doğruyu söylemek mecburiyetindedir çünkü biz temelde şunu söylüyoruz; Hazreti Ali diyor ki "gerçek size zarar verse yalan size kâr verse gerçeği seçmeniz en doğru yoldur." Onun için sevgili dostlar Diyanet'in yeniden yapılanması doğrudur.<sup>221</sup>*

4- Diyanet aracılığıyla Sünni vatandaşlara sağlandığı iddia edilen hizmetlerin, aynı şekilde gerçekleştirilecek bir düzenlemeyle Alevilere de sağlanmasını isteyenler ile eşitliğe aykırı uygulamalardan vazgeçilmesini, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmetlerinin kendileri açısından gereksiz olduğunu, söz konusu hizmetleri besleyen vergilerden muaf tutulmaları gerektiğini ısrarla vurgulayanlar:

***Dursun Gümüsoğlu(Yazar-İstanbul):*** *Diyanet İşleri Başkanlığı, maalesef özünde yalnız Hanefi mezhebinin içtihadını esas kabul etmiştir. Pek çok çıkarıcı, hurafeleri din olarak kabul eden, bilimden uzak insanların bu boşluğu doldurmasına neden olacağından, bu kurumun tamamen kaldırılması yanlış olacaktır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yeni bir bakış açısıyla ülkemizde yaşayan tüm insanların inançlarının ortak temsilcisi, herkese eşit mesafede duran bir kurum olmalıdır. Bu konuda eksiklikler giderilmeli, yanlışlıklar düzeltilmelidir.<sup>222</sup>*

***Ercan Karakaş(XIX. ve XX. Dönem Milletvekili):*** *Şimdi baktığımız zaman bir Diyanet meselesi var. Kısaca bunları sayıp bitireceğim.*

<sup>221</sup> 7. Alevi Çalıştayı, Ankara, 28-29-30 Ocak 2010, s. 337.

<sup>222</sup> 1. Alevi Çalıştayı, Ankara, 03-04 Haziran 2009, ss. 216-217.

*Şimdi Diyanet konusu tabi çok önemli bir konu ve çok karmaşık bir konu. Çok da kolay çözülmeyecek gibi görülüyor. Burada üç görüş var. Birisi gerçek anlamda demokratik çoğulcu bir toplumda, laik bir toplumda Diyanet gibi dini kurum olmaz. Birinci görüş bu. Teorik olarak doğru olan bir görüştür. Bu işi sivil toplumun, sivil inanç grupları yapmasıdır, birçok ülkede olduğu gibi. İkinci görüş, bunun kaldırılması için zamana ihtiyaç var, yeniden yapılandırılması için. Çünkü Türkiye’de halen İslam’ın belli bir bölümünü siyaset üzerinde bir etki yaratmak isteği var. Dolayısıyla böyle bir ortamda Diyanet her şeye rağmen kalabilir. Ama böyle kalmamalıdır diyor görüş, bu yeniden yapılanmalıdır, birinci koşulu da var olan bütün inanç gruplarının bir şekilde bu yeni yapılanan Diyanet İşleri’nde temsil edilmesi gerekir diyor. Benim görüşüm olarak söylemiyorum, aktarıyorum. Bunlar tartışılıyor, şimdi burada tabi ki kendimizi aldatmayalım. Yol haritasını yapacak olan hükümet bir karara varacaktır, bütün bunları dinledikten sonra. Diğer partilerin de konumuna düşüncelerine bakacaktır ve bir karara varacaktır. Ama şu artık devam edemez. Yani Diyanet İşleri sadece bütçeden aldığı payla belli bir inanç grubuna hizmet veren bir kurum halinde devam edemez. Bence Diyanet hakkında asgari söylenmesi gereken budur. Bakın Alevi yurttaşlarımız 2005-2006’da bir milyon imza ile Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne başvurudular. Bu yapı ile bu iş gitmez dediler, o imzalar orada duruyor. Dolayısıyla bu Diyanet İşleri’ni hiç konuşmadan, tartışmadan, onun yeni yapılanması konusunda düşünceler üretmeden bu sorunu çözemeyiz.<sup>223</sup>*

**Mehmet Bekâroğlu(XXI. Dönem Milletvekili):** Şimdi bu problem aslında modern Türk ulusu inşa etme projesinin uygulanmasından kaynaklanmış bir problemdir. Bildiğiniz gibi gayrimüslim nüfus değişik şekillerde tehcirle, işte katliamlarla, ölümle, göçle bir seviyeye

<sup>223</sup> 6. Alevi Çalıştayı, Ankara, 17 Aralık 2009, s. 69.

*indirilmiş, kalan Müslüman ahaliden de modern Türk ulusu inşa edilmeye çalışılmıştır. Bu ulusun, bu milletin, millet modern olacak, Türk olacak, inanç itibariyle, dil itibariyle her yönüyle tek bir millet olacak. Bu ulusun inancı da Sünni-Hanefilikten Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yorumladığı bir din olacak. Bu çerçeveden Alevi arkadaşlarımızın Diyanet İşleri Başkanlığı'nı eleştirmelerini çok iyi anlıyorum ama Sünni arkadaşlarımızın da Diyanet İşleri Başkanlığı'nı eleştirmeleri gerekiyor. Çünkü Diyanet İşleri Başkanlığı bir devlet kurumudur ve devlet azınlık veya az olan herhangi bir dini, mezhebi tarif edemeyeceği gibi çoğunluğun dinini de tarif edememeli, etmemeli. Dolayısıyla Diyanet sadece Alevilere değil Sünnilere de bütün din mensuplarına, inanç mensuplarına da müdahale ediyor ve demokratik bir devlette bu şekilde bir Diyanet olmaması gerekiyor.<sup>224</sup>*

**Hasan Macit(DSP İstanbul Milletvekili):** *Bazı düşünceler var. Diyanet İşleri kaldırılmalı, laik cumhuriyette, laik bir sistemde Diyanet işleri olmaz gibi düşünceler de var ama belki bu aşamada Türkiye'nin yapısı itibariyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din hizmetlerinin kamusal bir kurum olarak bir süre daha devam etmesi gerekiyorsa, o zaman buradaki maddi-manevi bütün kaynaklardan Alevi yurttaşlarımızın da yararlanması, mutlaka sağlanması gerekir. Çünkü Diyanet İşleri bütçesine ayrılan kaynaktan, bu ülkenin vergi veren herkesin, Alevisiyle diğer inanç guruplarıyla herkesin buraya verdiği vergilerden pay ayrılıyor. Sen şu inançtasın, buradan senin verdiğin vergiden ayırmayalım gibi bir ayırım söz konusu olmadığına göre, bu haksızlık giderilmesi gerekir diye düşünüyorum. Burada da Anayasamızın emrettiği şekilde eşit yurttaşlık kavramını, eşit olarak insanlarımızın temsil edilmesi gerekir diye düşünüyorum.<sup>225</sup>*

<sup>224</sup> 6. Alevi Çalıştayı, Ankara, 17 Aralık 2009, s. 100.

<sup>225</sup> 6. Alevi Çalıştayı, Ankara, 17 Aralık 2009, s. 108.

**Ziya Halis(Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eski Bakanı):** Devletin dini olmaz, bütün inanç gruplarına eşit uzaklıkta olması gereken düşüncesini tümüyle paylaşıyorum. Bunun temel bir sorun olduğunu yani bu bakış açısının doğru olduğunu, en önemli sorunlarında bugün yaşadığımız, gündemde olan Alevi sorunuyla ilgili yaşadıklarımızın temelinde de bunun olduğunu düşünüyorum. Laik bir devlette gerçekten devletin kontrollünde bir Diyanet'in, bir dinin devletin yönlendirdiği bir dinin, olmasını ben şahsen ben ve benim gibi birçok insan, demokrat, çağdaş düşünen insanın kabul etmesi söz konusu değil. Bu bakımdan bu durumun süratle düzeltilmesi doğrultusunda yasal ve anayasal değişikliklerin yapılması gereklidir.<sup>226</sup>

Alevi Çalıştaylarındaki müzakerelerde temel konular etrafında fikir birliğinde bulunanlar olduğu gibi bunların dışında görüşlere sahip olanlar da bulunmaktadır:

**Prof. Dr. Binnaz Toprak(Bahçeşehir Üniversitesi Siyaset Bilimleri ve Uluslararası İlişkiler Bölümü-İstanbul):** Şimdi işe burada Alevi sorununun çözümüne Diyanet'in kapatılmasından mesela başlarsak, ben bunun hiçbir yere varabileceği kanaatinde değilim. Çünkü ben de şahsen isterim Diyanet'in kapatılmasını, yanlış bir kurum olduğunu düşünüyorum, ama iktidarlar açısından baktığınızda buna bugün cesaret edebilecek iktidar yoktur diye düşünüyorum. Dolayısıyla da buradan başlanılmaması gerektiği kanaatindeyim. Çünkü bir bu şeyi böldüğü gibi, yani bu laiklik meselesini iyice alevlendireceği gibi, ikincisi halkın istemediği bir şey. Şimdi bunun araştırması yapıldı, biz sorduk mesela bunu anket kanalıyla. Yüzde 86 Diyanet'in kalması taraftarı. Bu beni çok şaşırttı. Çok daha büyük bir çoğunluk kalkması taraftarı olacak zannediyordum. Şimdi yüzde 86'nın desteklediği ki bunun farklı bir boyutu da var, Diyanet kalktığı takdirde imamların maaşını kim verecek, işte bu camilerin bakımını kim yapacak vesaire.

<sup>226</sup> 6. Alevi Çalıştayı, Ankara, 17 Aralık 2009, s. 183.

*Bir sürü fakir yerde, köyde kasabada falan bu bir sorun. Dolayısıyla benim söylemek istediğim gerçekten de yapılabilecek şeylerle adım atmak.*<sup>227</sup>

**Prof. Dr. Yasin Aktay(Selçuk Üniversitesi-Konya):** *Diyanet benim de hiç hazzetmediğim, hiç hoşlanmadığım bir kurumdur, ama bu bir kurumdur. Şu anda Türkiye’de kök salmış bir kurumdur, sosyolojik uzantıları, boyutları, kökleri olan bir kurumdur. Dolayısıyla Diyanet’in kaldırılması fikri kulağa çok hoş geliyor, ama bana fantezi gibi geliyor. Bunu hem göze alabilecek hiçbir siyasetçi olmaz hem de onun sosyolojik mahiyetini genellikle göz ardı eden bir yaklaşımdır bu tür şeyler.*<sup>228</sup>

**Prof. Dr. Vecdi Akyüz(Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-İstanbul):** *Zaman zaman Diyanet İşleri Başkanlığı içinde dinler ve mezhepler bölümü olsun mu, olmasın mı?... Özellikle çerçevede Aleviler ile ilgili bir bölüm olsun mu olmasın mı diye tartışmalar var. Bunun ben doğru olmadığını düşünüyorum. Yani Diyanet İşleri Başkanlığı ve diğer İslam dini dışındaki azınlıkların kendilerine göre eskiden beri gelen bir uygulama var, o devam ediyor. Bu türden bir bölümün olması Diyanet İşleri Başkanlığı içerisinde bence doğru değil. Bu belki Kültür Bakanlığı içerisinde bir şey olarak düşünülebilir. Hatta oraya daha uygun, Alevilik araştırmaları gibi ve onların din adamı mı diyeyim artık bilemiyorum, mensuplarıyla ilgili, dedeleriyle ilgili bu Kültür Bakanlığı içerisinde bir çözümün bulunması, bir projenin geliştirilmesinin daha doğru olacağını düşünüyorum.*<sup>229</sup>

**Prof. Dr. İsmail Kara(Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-İstanbul):** *Diyanet İşleri Başkanlığı aslında çok ciddi tartışılması*

<sup>227</sup> 2. Alevi Çalıştayı, İstanbul, 08 Temmuz 2009, s. 173.

<sup>228</sup> 2. Alevi Çalıştayı, İstanbul, 08 Temmuz 2009, ss. 187-188.

<sup>229</sup> 3. Alevi Çalıştayı, Ankara, 19 Haziran 2009, s. 104.

*lazım, Türkiye’de İslam ve laiklik meselelerinin yeniden gündeme geldiği bir ortamda, fakat yine Alevilik tartışmaları Diyanet üzerinde ciddi, gerçekten Türkiye için hayati denebilecek tartışmaların önünü tıkayan bir fonksiyon icra ediyor. Ve yapılan tartışmalar çok zayıf bir çerçevede cereyan ediyor. Dolayısıyla ilahiyat fakültelerinin Alevilik tartışmalarının Türkiye’deki dini hayat, dinle ilgili meseleler, laikliği de ben buna katıyorum, bunlar üzerindeki olumsuz etkisi konusunda hiçbir dikkat görmedim ben. Eğer varsa beni affedin. Hâlbuki bu çok önemli bir husustur ve bunun kuvvetli bir şekilde dile getirilmesi lazım. İş buraya intikal ettiği zaman hocalarımız ilahiyat fakültelerinin Alevilik konusunda kayda değer çalışmalar yapmadıklarını ancak son yıllarda bu çalışmaların arttığını söylediler. Bu değerlendirmeye katılıyorum. Çalışmaların çoğunun vasıfsız olduğunu düşünüyorum. Gördüklerim böyle, hepsini gördüğümü söyleyemem ama önemli bir kısmını gördüm. Buna rağmen bu vasıfsızlığın daha iyiye doğru gideceğini düşünüyorum. Fakat ilahiyat fakülteleri sadece Alevilikle, Alevilik konusuyla ilgili tembelliğiyle sınırlı değil. Bakın ilahiyat fakültelerinde Diyanet İşleri Başkanlığı üzerinde yapılmış hiçbir kayda değer çalışma yoktur.<sup>230</sup>*

**Mehmet Alacacı(Birlik Vakfı Başkanı-İstanbul):** *Evet, bütün Aleviler Müslüman’dır. Bu bakımdan Alevilere İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları konularında yeterli hizmet verilmesi lazımdır. Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilatı mensupları bu hususta yeterli eğitime kavuşturulmalıdır. Devlet arşivinde Alevilerle ilgili her türlü bilgi ve belge asıllarıyla birlikte günümüz okunuşuyla yayınlanmalıdır. Tarihte kurulmuş Alevi, Bektaşî vakıf ve vakfiyeleri de aynı şekilde asıllarıyla yayınlanmalıdır. Alevilik, Bektaşîlik konusunda halkımıza gerekli eğitim verilmeli, hoşgörü duygusu kazandırılmalıdır. Camisi olan veya olmayan Alevi köy ve topluluklarına iyi eğitilmiş din adamı gönderilmelidir. Alevi köylerindeki Diyanet’e bağlı din adamlarıyla*

<sup>230</sup> 3. Alevi Çalıştayı, Ankara, 19 Haziran 2009, ss. 191-192.

*birlikte bu köylerdeki dedeler ve muhtarlar eğitilmelidir. Alevi, Bektaşî ve Sünnî halk için karşılıklı aleyhe olumsuz propagandanın azaltılması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Alevi, Bektaşî ve Sünnîlerin müşterek katılacakları veya müşterek organize edecekleri ilmi toplantılar, mahalli olarak ve ülke çapında yapılmalı. Bu toplantılar iletişim vasıtasıyla herkese duyurulmalıdır. Alevi, Bektaşî önde gelenler usul, adet ve erkân hususunda da eğitilmelidir. Alevi Bektaşî örgütleriyle diğer dini ekollerin yabancı kurum ve kuruluşlarca istismar edilerek devletimizin ve milletimizin aleyhine kullanılmaları önlenmeli, bu ekoller Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gözetiminde asli mecrasına çekilmelidir.<sup>231</sup>*

**Ahmet Gündoğdu(Memur Sen-Ankara):** *Diyanet'in yayınlarında ve televizyon programlarında bu kültüre ait değerleri de işlemesi, özellikle belirli zamanlarda ehl-i beyt kültürüne vurgu yapan programlar yapması, önemli bir kültür hizmeti yapmakla kalmayacak, aynı zamanda kaynaşmaya ve yakınlaşmaya vesile olacaktır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın önceki yıllarda yapmış olduğu Alevi nüfusun yoğun olduğu bölgelerdeki din görevlilerine yönelik hizmet içi eğitim programı oldukça verimli olmuştur. Bu program daha çok geliştirilip, yaygınlaştırılarak devam ettirilmelidir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Alevi-Bektaşî klasiklerine yönelik çalışmaları takdirle karşılanırken, bu eserlerin özellikle Alevi kesime ulaşması noktasında sıkıntılar olduğu da bir gerçek. Bu sıkıntılar aşılır, mümkünse kaynağı bulunarak bu eserlerin mutlaka hedef kütellere ulaştırılması sağlanmalıdır.<sup>232</sup>*

**Nuri Gürgür(Türk Ocakları Başkanı-Ankara):** *Şimdi her kültür, her bünye kendi tarihselliği içerisinde yapılır. Biz kendi tarihimizden kesik olarak bir kurumsal yapılanmaya gidemeyiz. Nitekim*

<sup>231</sup> 4. Alevi Çalıştayı, Ankara, 30 Eylül 2009, s. 36.

<sup>232</sup> 4. Alevi Çalıştayı, Ankara, 30 Eylül 2009, s. 62.

*Cumhuriyet'in kurulması sırasında da şer'i vekâletinin yerine Diyanet İşleri Başkanlığı Kurumu ihdas edilmiştir. Bununla istenen amaç, beklenen amaç, din hizmetleri ile ilgili boşluğun doldurulması, diğer yandan kurgulanan ulus devlet anlayışına uygun toplumsal bir bütünleşmenin gereklerinin yerine getirilmesi ve bunu sağlayacak bir din örgütlenmesinin inşasıdır. Burada önemli olan husus şu, altını çizmemiz gereken husus şu. Diyanet İşleri Başkanlığı kurulurken mistik tecrübeyi değil, yani tarikatların bünyesinde mündemiç olan unsuru değil, bilgiyi merkeze alan bir din anlayışının geliştirilerek, güvence altına alınması düşünülmüştür. Teşkilat yapısı, din bilgisine dayandırılıp mistik ve karizmatik önderliklerden arındırılarak gerçekleştirilmiştir. Bu bütün tarikatlar ve benzeri kurumlar için söz konusudur. Sadece Aleviliği ilgilendiren bir konu da değildir. Böylelikle mitolojiden uzak, bir din anlayışının yerleştirilmesi ve yürütülmesi, kontrol edilebilen bir örgütlenmenin tesisi öngörülmüştür. Bu, cumhuriyetin kurulması sırasında inşa edilen devletin ortaya koymuş olduğu bir anlayıştır. Diyanet mistik bir tecrübeyi değil, bilgiyi merkeze alan bir din anlayışını geliştirmek; dolayısıyla mezhep, cemaat, tarikat gibi alt dinin alt inanç yargılanmalarından bağımsız bir şekilde din hizmeti veren, bir kurum olarak sunmak üzere kurgulanmıştır. Diyanet'in tamamen kaldırılmasını veya Alevilerin Diyanet içinde temsilini savunan görüşler, Cumhuriyet'in din projesiyle çeliştiği gibi siyasi ve idari örgütlenme biçimiyle de ters düşmektedir. Dolayısıyla bugün Diyanet'in kaldırılması, doğrudan doğruya Cumhuriyet'in kuruluş ilkelerinin tartışma konusu yapılmasına yol açacak bir talep şeklindedir.<sup>233</sup>*

**Ahmet Şişman(Ensar Vakfı Başkanı-İstanbul):** *Türkiye'de tarihsel olarak Sünni ve Hanefî bir çizgi devam etmiş. Yaklaşık bin seneye yakın ve Türkiye'de şu anda yaşayan insanların aşağı yukarı yüzde*

<sup>233</sup> 4. Alevi Çalıştayı, Ankara, 30 Eylül 2009, ss. 100-101.

*altmış beşi, daha fazladır, bu ama bu örgütlenmeden memnun ve bu örgütlenmenin yapılmasını istiyor. Yani Diyanet'in kendine hizmet vermesini istiyor. Diyanet'le bir problemi yok. Ama siz Aleviler olarak çıkıyorsunuz diyorsunuz ki, bu Diyanet kaldırılmalıdır. Diyanet, laiklik dolayısıyla dini hizmetlere karışamaz. Dini hizmetleri organize eder ama dini hizmetleri yürütemez, bu yüzden bunların kaldırılması gerekir. Bu, şu demektir; ben çıkıyorum, diyorum ki, siz cemevi yaptınız; ama burada cem ayini yapamazsınız. Çünkü cemevinde yaptığımız cem ayinini içeriğini ele aldığımız zaman, bunların çoğu şu andaki bizim yasal düzenlemelerimize aykırı çıkacaktır. Mesela, bir düşkün ilan etme meselesi, aykırı çıkacaktır. Mesela zannedersen sahiplik kurumu var. Bu da aykırı çıkacaktır. Şimdi bunları değerlendirirken, ben bunları söylediğim takdirde, nasıl ki Alevilerin yapmak istedikleri bazı şeylere karşı gibi olmuş görünüyorsam, Alevi ağzıyla Diyanet'i eleştirirken de aynı şeyle karşı karşıyayız. Bu yüzden ben şimdi şöyle bir şey öneriyorum. Yani biz Alevilik hakkında, Alevilik için talepte bulunacaksak, mevcutları eleştirerek değil, Aleviler için ne gerekli, onları talepte bulunursak, meseleyi çözmek için adım atmış oluruz. Ama bunu fırsat bilip de işte, Diyanet laik değildi, laik düzende Diyanet olmaz... Niye olmaz ki? Bal gibi olur. Avrupa'da bugün laik olan düzenlemelerde de olmayan düzenlerde de Diyanet de var, cemaatler de var. Mezhepler de var, bu mezheplerin kendilerine göre kurulmuş şekilleri de var. Hepsi var bunların. Laik düzende de Diyanet olur.<sup>234</sup>*

**Ali Bulaç(Zaman Gazetesi-İstanbul):** *Diyanet lağvedilsin deniyor. Bu ideal politiktir. Ben de başından beri bunu yazıyorum, çiziyorum. Bu konuda yazılmış çok sayıda benim yazılarım var. Reel politik olarak düşündüğünüz zaman şu anda lağvedilmesi çok güç görülmektedir. O halde reel politik olarak Diyanet'in özerkleşmesi daha makul*

<sup>234</sup> 4. Alevi Çalıştayı, Ankara, 30 Eylül 2009, ss. 115-116.

gelmektedir. Zaman içerisinde belki lağvedilmesi yönünde bir zemin hazırlanabilir. Çünkü Sünni çoğunluk Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığından yana. Alevi arkadaşlar Diyanet tamamen lağvedilsin dediğinde sadece kendi adlarına değil, Sünniler adına da bir talepte bulunmuş oluyorlar. Hâlbuki bu yanlıştır.<sup>235</sup>

**Rıdvan Kaya(Hak Söz Dergisi-İstanbul):** Şimdi Diyanet, bir kere şu şeyi görmek lazım: Diyanet deniyor ki işte Sünniliğe, ben kendi literatürümle söyleyeyim, Müslümanlara ya da İslam'a hizmet etmek üzere kurulmuş bir kurum. Hayır, bunu kabul etmiyorum! Diyanet, devlete hizmet etmek üzere kurulmuş bir kurumdur ve temel amacı da dini, dindarları, ahaliyi denetim altına almaktır. Bununla alakalı olarak yani kimse, mesela bize kalkıp Diyanet İşleri zaman zaman gündeme geliyor, şu kadar bin cami var, şu kadar bin işte personel var, şu kadar büyük bütçe var. Devlet size lütfediyor gibi bizi minnet altına sokacak söylemler geliştirmesini doğru bulmuyorum. Bu yanlıştır, bu kabul edilemez. Diyanet'in niçin var olduğunu biz hepimiz biliyoruz. Bu konuda hiç tartışmaya da gerek yok. Diyanet'in temel misyonunun, temel varlığının ne olduğunu, bu ülkede en azından halktan gelecek tepkileri, halktan gelecek talepleri bastırmak için, din alanında gelebilecek talepleri bastırmak için devletin kontrol mekanizmaları arasında bir mekanizma olduğunu görmek lazım. Yani süreç açısından tartışılmıştır, gelişmiştir, değişmiştir, farklılaşmıştır. Ama en temel şey değişmez.<sup>236</sup>

**Mehmet Moğoltay(Adalet Eski Bakanı):** Bugün itibariyle Diyanet İşleri Başkanlığı Aleviliği temsil etmemektedir. Türkiye'de sadece Hanefi ağırlıklı bir İslam hâkim olduğu için Hanefiliği temsil etmektedir Diyanet İşleri Başkanlığı. Kabul etmek gerekir ki Alevi-İslam inancı Türk Müslümanlığıdır. Aleviler, Osmanlı karşıtı bir

<sup>235</sup> 5. Alevi Çalıştayı, İstanbul, 11 Kasım 2009, s. 130.

<sup>236</sup> 5. Alevi Çalıştayı, İstanbul, 11 Kasım 2009, ss. 143-144.

söyleme karşı çıkararak Kemalizm'e destek vermişlerdir. Ulus devlete yakınlaşmıştır Aleviler. Laikliğin teminatıdır Aleviler. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda Türkiye Devleti laik, demokratik, sosyal bir hukuk devleti yazılıdır. Laikliğe aykırı eylemlerin odak noktası olan bir siyasi iktidarın, ben söylemiyorum, bunu Anayasa Mahkemesi söylüyor. Bunu yapıyormuş gibi gösteriyor. Fakat ben merak ediyorum, sonunda ne olacak? Fakat bunlar sonunda yapılacak mı? Yani bu iktidar, bu siyasi iktidar, Diyanet İşleri'nde bir Alevi ya da bir dedeyi Diyanet İşleri başkanı yapacak mı, yapmayacak mı? Alevilerin istekleri aslında çok masum isteklerdir. AKP iktidarının da yasal olarak bunu yapmaya gücü yetmektedir. Meclis'te yasa çıkarmak için sayısal gücü de vardır.<sup>237</sup>

**Prof. Dr. Cengiz Güleç(XXI. Dönem Milletvekili):** Diyanet'te temsil kadar bu işin özüne aykırı bir şey olamaz. Yani Alevilik anlayışının özüne aykırı bir şey olamaz. Diyanet bizi demokratik bir toplumda bir lekedir. Ama şunu da itiraf edelim yani bu kadar muhafazakâr ve inançları son derece, ne türden olursa olsun, inançlara bağlı toplulukların adeta merkezden bir şekilde çekip çevrilmesi kaygısını Cumhuriyetin devleti ta başından beri kurmuş, gütmüş. Burada devletin ne kadar toplumsal hayata ve bireysel hayata tahakküm ettiğinin bundan daha iyi işareti olabilir mi? Yani İslam dediğiniz, Ortodoks İslam da bir örnek değil. Pekâlâ, belki de daha otantik İslami yaşamı tercih edenlere de büyük bir ceberrüt, bir baskıdır. Bunu da ihmal etmemek lazım.<sup>238</sup>

Genel ifadelerle Aleviler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın meşruiyetine eleştirel bakmakta ve uzun vadede tutarlı bir laikliğin icrası açısından Diyanet'in lağvedilmesini savunmaktadırlar. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mevcut koşullardaki durumu ele alınarak bu beklentinin rasyonel olmadığı konusunda da görüşler beyan

<sup>237</sup> 6. Alevi Çalıştayı, Ankara, 17 Aralık 2009, s. 46.

<sup>238</sup> 6. Alevi Çalıştayı, Ankara, 17 Aralık 2009, s. 164.

edilmektedir. Bununla birlikte Diyanet'in yeniden yapılandırılması ve içine diğer dini grupların da katılması konusunda eğilimler olduğu görülmektedir. Ayrıca Aleviler, Diyanet aracılığıyla Sünni vatandaşlara sağlandığı iddia edilen hizmetlerin, aynı şekilde gerçekleştirilecek bir düzenlemeyle kendilerine de sağlanmasını istemektedirler. Eşitliğe aykırı uygulamalardan vazgeçilmesi, örneğin Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmetlerini kendileri açısından gereksiz bulan Aleviler, söz konusu hizmetleri besleyen vergilerden muaf tutulmaları gerektiğini ısrarla vurgulamaktadırlar. Bu husus Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan katılan ve diğer Sünni katılımcılar tarafından da desteklenmektedir.<sup>239</sup>

---

<sup>239</sup> Ön Rapor Alevi Çalıştayları, Ankara, 04 Şubat 2010, ss. 18-19.

## SONUÇ

Genel olarak Demokratik Açılım ve yapılan Alevi Çalıştaylarına baktığımız zaman; Aleviler Türkiye’de kendilerine yönelik uygulamalarda laiklik ve demokrasi konusunda eksikliklerin olduğunu ve haksızlıkların yapıldığını vurgulamaktadırlar. Fikirlerini ve isteklerini savunurken, her ortamda olduğu gibi bu süreçte de insan hakları, din ve vicdan hürriyeti ile temellendirmektedirler. Kendilerine yapılan ayrımcılığın giderilmesi konusunda Alevi Açılımını bir fırsat olarak görmekte ve Hükümetin yaklaşımına genel itibariyle olumlu bir yanıt vermektedirler.

Cumhuriyet tarihine baktığımızda devletin bu güne kadar Alevilerin isteklerini karşılamak, sorunlarına çözüm bulmak ve onlarla iletişim kurma konusunda tatmin edici bir gelişme sağlayamadığı bir gerçektir. Demokratik Açılımla Devletin başlattığı bu müzakere süreci katılımcı bir demokrasi ortamı başlatmak açısından önem taşımaktadır. Mümkün olduğu kadar geniş bir temsil ortamı oluşturulmuş, hem Alevi hem de Sünni kesimin alanında öne çıkmış isimlerinin buluşturulması da bunun en realist göstergesi olmuştur. Fakat herkesin kabul ettiği ortak görüşe göre başlatılan bu müzakerelerin uzun soluklu bir süreç olduğudur. Başlatılan bu süreçten sonuç alınabilmesi için de gerçekçi ve kalıcı adımların kararlılıkla atılması gerekmektedir.

Aslında Türkiye’nin demokrasi konusunda ciddi adımlar attığı şu günlerde alt yapı çalışmaları devam eden yeni anayasa ile birlikte genelde toplumsal, özelde de dinsel, kültürel ve etnik sorunların çözüleceğinin de bir nevi işareti verilmektedir.

Çalıştaylar boyunca Alevilerin taleplerini şu şekilde sıralamak mümkün;

- 1- Ayrımcılığın ortadan kaldırılması,
- 2- Kimliklerinin tanınması,
- 3- Cemevlerinin yeniden yapılandırılması,
- 4- Zorunlu din derslerinin kaldırılması,

5- Diyanet İşleri Başkanlığının lağvedilmesi,

6- İnanç önderlerinin manevi rehberliklerinin yeniden düzenlenmesi,

7- Madımak Olayının aydınlatılması ve Madımak Oteline ilişkin taleplerin karşılanması.

Yapılan 7 çalıştay neticesinde yayınlanan Nihai Rapor'da<sup>240</sup> şu sonuçlara varılmıştır;

- 1- Aleviliğin çerçevelendirilmesi ve tanımlanması bütünüyle Alevilerin uhdesinde olmalıdır. Devletin kendinden beklenen sorumluluğu yerine getirebilmesi için, Alevilerin kendi aralarında en başta tanımlama ve çerçevelendirme olmak üzere inançlarına yönelik konulara açıklık kazandırmaları ve bunu kamuoyuyla paylaşmaları gerekir. Devlet herhangi bir inanç alanının içeriğine müdahale edemez ve onu düzenleyemez. Ancak bu alanın güvence altına alınabilmesi için gerekli adımların atılmasında koruyucu roller üstlenebilir. Bu bağlamda Alevilerin de kendi yükümlülüklerini yerine getirmeleri gerekir. Bu yükümlülükler hiçbir şekilde muğlaklığa izin vermeyen bir netlikle ve tam bir yetkinlik içinde inanç alanının açıklıkla ortaya konulmasını gerektirmektedir.
- 2- Aleviler devlet ve toplum nezdinde ayrımcılığa uğradıklarını ifade etmektedirler. Devletin, şeffaflık içinde bu algının ortadan kaldırılması için acilen rahatlatıcı adımlar atması gerekir. Sorunun karşılıklı hoşgörü, diyalog ve empati eksenli girişimlerle aşılması pekâlâ mümkündür. Ancak bütün bunlarla birlikte her şeyden önce ayrımcılığa yol açan uygulamalara son verilmesi ve özellikle de hukuki mevzuatın ayrımcılığı besleyen ve kurumsallaştıran öğelerden bir an önce arındırılması gerekmektedir.
- 3- Tarihsel gelenekteki yapılanmalardan bağımsız, toplumumuzun sosyo-politik gerçekliğine uymayan, ikili ilişkileri zorlayan ucube adımlar atmak yerine, toplumsal birlik, beraberlik ve kardeşliğin her şeyden önce tüm inanç

<sup>240</sup> Alevi Çalıştayı Nihai Raporu, ss. 187-194.

(<http://www.farukcelik.com.tr/index.php?page=faaliyetleridetay&id=44056>), 05 Kasım 2011.

- gruplarının eşitlikçi bir şekilde yaşadığı ve kendine yer bulabildiği bir hukuk devletinde ancak sağlanabileceğinin bilinmesi gerekir.
- 4- Alevi sorunu hukuk devleti normlarıyla hiçbir şekilde çelişmeyen bir laiklik anlayışı içinde ele alınmalı ve çözümlenmelidir.
  - 5- Aleviliğin bir kimlik farklılaşması içinde ortaya çıkmasının sakıncalarına dikkat etmek gerekir.
  - 6- Alevi sorunu İnkılâp Kanunları ve ulus devlet yaklaşımının üzerine oturduğu siyasal ve kültürel zemin dikkate alınmadan çözümlenemez. Problemin giderilmesi için başta devletin homojenleştirici kimlik politikaları olmak üzere anayasal düzeyde teminat altına alınmış hususların gerçeklikle buluşturulması gerekir.
  - 7- Yasalarda gerçekleştirilecek düzenlemelerin devlet gerekliliklerine olduğu kadar toplumsal birlik ve beraberlik özlemine de destek sunması gerekir. Yeni ayrımcılık alanlarına yol açacak düzenlemeler toplumsal uyum ve birlik arayışlarını uzun vadede sekteye uğratacaktır.
  - 8- Yasal düzenlemelerin Alevi sorunlarının aşılmasındaki rolünü teyit edilmekle birlikte gündelik hayatta var olan ilişki bozukluklarını da ortadan kaldırmak gerekir. Bu nedenle Alevilik bağlamındaki tüm sorunların her şeyden önce “ taraflar”ın birbirlerine karşı yaklaşmasını ve empatiyi artırıcı süreçlere tabi olması gerekmektedir. Bunun için de Sünni ve Alevi vatandaşların birbirlerine karşı daha özenli davranmalarının önemi hiçbir şekilde göz ardı edilmemelidir.
  - 9- Konunun belli başlı boyutları anayasal düzeyde ele alınıp tartışılırken, “Din ve Vicdan Hürriyeti”nin garanti altına alındığı 24. Maddenin de, “Tekke ve Zaviyeler Kanunu” ve “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” bağlamında değerlendirilmesi gerekir. Esasen sorunların kilitlendiği-kilitlenebileceği alan bu ilişkide açığa çıkmaktadır. Nihayet bu tartışmalar, Aleviliğin referans ve aidiyet sorunlarının giderilmesinde de oldukça etkili olacaktır.
  - 10- Aleviler İslâm dairesi ve Müslümanlık ortak paydası içinde Diyanet’in sunduğu hizmetlerden yararlanma hakkına her Sünni vatandaş kadar sahip olmalıdır. Bu konuda bir kısıtlama olmamalıdır. Ne var ki konunun siyasallaşmış olması, soğukkanlı bir şekilde ele alınmasını zorlaştırmaktadır.

Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da üst İslâm söylemi konusundaki bilinen hassasiyetlerinin takipçisi olmaktan yılmaması gerekir. Bu duyarlılık ülke güvenliğinin de olmazsa olmaz şartları arasında yer almalıdır.

- 11-Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mevcut statüsüyle, Sünnilik dışındaki diğer İslâm temelli inanç gruplarına nasıl hizmet götüreceği, bu konuda ciddi çekinceleri olan gruplar karşısında devletin nasıl bir yapılanmaya gideceği konusunda hukuki çerçevede birtakım çalışmalar yapılması gerekir.
- 12-Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmetlerinden genel toplumun hoşnut olduğu, bu nedenle de ortaya konacak önerilerin vatandaşlar arasında herhangi bir ayrımcılığa fırsat vermeden anayasal çerçeve içinde gerçekleştirilmesi gerektiği unutulmamalıdır.
- 13-Sorunun Diyanet'ten çok devletin bir sorunu olduğu unutulmamalıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı ne Mevlevi ve Nakşibendîler gibi tarikatlar ne de Alevilik ve Nusayrilik gibi farklı inanç grupları için tasarlanmıştır. Bugün pek çoğu ilgili yasa ve mevzuatlar gereği yasal bir statüye sahip olmayan bu yapılanmaların önündeki engellerin anayasal sistemin gereklilikleri içinde kaldırılması toplumda bir rahatlama sağlayacaktır.
- 14-İnanç hizmetleri konusunda Diyanet İşleri Başkanlığı'yla hiçbir bağ kurmak istemeyen Alevilerin talepleri de göz ardı edilmemeli, durumlarına uygun bir yapılanmaya devlet ve toplum gereklilikleri içinde, laiklik ilkesini koruyarak, fırsat verilmelidir. Bu bağlamda laik devlet de kısıtlayıcı, engelleyici ve daraltıcı yorumları değil, genişletici, gerçekçi ve özgürlükçü yorumları temel almalıdır.
- 15- Zorunlu din derslerinin uygulamada ortaya çıkan sorunlarının ortadan kaldırılması için Anayasa'da yeni bir düzenleme yapılması şarttır. Bu çerçevede söz konusu derslerin, diğer olağan derslerle aynı statüde tanımlanmasının yerinde olacağı düşünülmektedir.
- 16-Anayasa'nın 24. maddesinde yer alan ve tüm vatandaşların isteğe bağlı bir şekilde yararlanmalarına fırsat tanıyan eğitim ve öğretim programının işlerlik kazanması için, başta Aleviler olmak üzere tüm inanç gruplarının bu derslerden yararlanabilmeleri doğrultusunda gerekli düzenlenmeleri yapmak

üzere Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgili birimlerince gerekli teknik çalışmalar başlatılmalıdır.

- 17-İsteğe bağlı dersler, vatandaşların kendi rıza ve isteklerine bağlı olarak verilmekle birlikte hiçbir şekilde kendi kimliklerini beyan etmek zorunda kalmayacakları bir şekilde tasarlanmalıdır.
- 18-Mevcut haliyle din dersleri revize edilmeli, müfredat tüm inanç alanlarına aynı mesafe bilinciyle hazırlanmalıdır.
- 19- Hükümet, derslerde yaptığı düzenlemeler hakkında uluslararası sözleşme ve yükümlülüklerle uygun hareket ettiğini ilgili taraflara izah etmelidir.
- 20- Din eğitim ve öğretimi, devletin denetleme hakkına zarar vermemek kaydıyla inanç gruplarının temel ilkeleriyle uygunluk içinde verilmelidir. Bu bağlamda gerek zorunlu DKAB dersinde gerekse isteğe bağlı eğitim ve öğretim programlarında Aleviliğin gerçekte neleri kapsadığı, belli başlı inanç ve ritüellerinin neler olduğu vs. gibi konularda belirleyicilik hakkı toplulukta olmalıdır. Bununla birlikte Alevilerin de mevcut toplumsal düzen içinde kendi temsilcilerini nasıl sağlayacakları konusunda topluluk içi kanallar arasında gerekli uzlaşmayı sağlayarak belli bir söylemde uzlaşmaları gerekir.
- 21-İsteğe bağlı din derslerinin içeriğini ilgili grupların belirleme hakkına saygı gösterilmelidir. Ancak bu durum da Türkiye'nin farklı inanç gruplarının yapılanmasına başından beri izin vermeyen vatandaşlık düzenini dikkate almayı gerektirir.
- 22-Cemevlerine hukuki bir statü kazandırılmalı, bu çerçevede gerekli ihtiyaçlar eşitlik ilkesine uygun bir şekilde devletçe karşılanmalıdır.
- 23-Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmetlerini kendileri için yeterli görmeyen ya da bu hizmetlerden hiçbir şekilde yararlanamayan, yararlanmak istemeyen inanç gruplarının talep ve isteklerini incelemek, değerlendirmek ve Anayasa'ya uygun bir şekilde sonuçlandırmak üzere bir hukuk komisyonu kurulmalıdır. Bu kurum laik demokratik sosyal hukuk devletinin gereklilikleri içinde gerçekleştireceği çalışmalarıyla hükümetin bu alandaki adımlarına katkı sunacaktır.
- 24- İnanç vergisi önerisi, toplumsal, dinsel ve kültürel maliyetleri bütün boyutlarıyla birlikte ele alınarak değerlendirilmelidir.

- 25-Tüm düzenlemelerde aslanan, toplumsal birlik ve kardeşlik düşüncesini pekiştirmek olmalı, ayrılığı ve karşıtlığı besleyici her adımdan özellikle imtina edilmelidir.
- 26-1993'de Sivas'ta gerçekleşen Madımak Olayı, bütün boyutlarıyla aydınlatılmalı, vatandaşlar arasında kin, nefret ve düşmanlığı körükleyen unsurlar tasfiye edilmelidir.
- 27-Madımak Otelini kamulaştırılmalı; bina, birlik ve beraberliğin nişanesi olarak Sivas halkının taleplerini de dikkate alacak bir şekilde yeniden değerlendirilmelidir.
- 28-Otelin bir bölümü Madımak olayında hayatını kaybedenlerin anısını hatırlatacak şekilde düzenlenmeli ve girişine bu olayı tel'in eden bir pano asılmalıdır.
- 29-Düzenleme, her halükârda unutmaya yerine hatırlamayı, kargaşa ve kaosu değil barış ve huzuru, geçiştirmeyi değil yüzleşmeyi öncelermelidir.
- 30-Çözüm için atılan adımların toplumun ortak referanslarına, değer ve inançlarına uygun olmasına özen gösterilmelidir.

Hükümetin Demokratik Açılım programının bir parçası olan Alevi Açılımı neticesinde bir rapor açıklandı. Aslında raporda açıklanan hususlar bir bakıma malumun ilanı olmuştur. Belki de bilinen bütün gerçekler için bu kadar çalıştayın yapılmasına, işi bu kadar uzatmaya ne gerek vardı diye soranlar da olmuştur. Çünkü Alevilerin yıllardır devletten istedikleri, bekleedikleri belliydi. Neticesinde devletin bu isteklere verebileceği cevaplar, mevcut anayasada belirtilen haklar da belliydi. Fakat olaya demokrasi açısından bakıldığında Hükümetin başlattığı bu çalışmanın zamana yayılması, değişik Alevi grupları ve temsilcileri ile Sünni kesimin de görüşlerinin alınması önem arz etmektedir.

Alevi Çalıştayları bize şunu göstermiştir ki, son yıllarda modernleşme ve kentleşme adına bir süreçten geçen Alevileri temsil eden grup, dernek, lider vs. arasında hem büyük bir çeşitlilik hem de bir dağınıklık vardır. Çalıştaylarda görüş beyan eden katılımcılar arasında zaman zaman fikir ayrılıklarının olması bunun en

büyük göstergesidir. Aslında bu fikir ayrılıkları çalıştaylar öncesinde de basına verilen demeçlerde görülmektedir.

Alevilerin taleplerinin, Alevileri temsil ettiğini iddia eden belli grupların veya temsilcilerinin görüşleri ele alınarak dinlenilmesi diğer Alevi gruplarına karşı bir haksızlık olurdu. Bu yüzden Hükümet geniş tabanlı bir fikir teatisi oluşturarak hem bütün Alevi gruplarını hem de Sünni kesimden Alevilerle ilgisi olanları çalıştaylara davet ederek sorunların tespiti ve çözüme gitme açısından Türk siyasi hayatında önemli bir adım atmıştır.

Genel olarak bakıldığında Alevi grupların içerisinde Aleviliği İslam'ın içinde görenler çoğunlukta olduğu gibi Aleviliği İslam dışı göstermeye çalışan ve çalıştayları sabote etmeye çalışanlar da olmuştur. Fakat önde gelen Alevi grup temsilcilerinin ve Alevi inanç önderlerinin sağduyulu yaklaşımları, ülkenin birlik ve beraberliğini ön planda tutan tutumları, çalıştayların verimli geçmesine neden olmuştur. Ayrıca çalıştaylar Aleviler arasındaki farklılıkların görülmesi ve ortak bir noktada birleşilmesi açısından da faydalı olmuştur.

Alevilerin ısrarla üzerinde durduğu konuların başında gelen Cemevleri sorunu çalıştaylarda ele alınmış ve cemevlerinin hukuki bir statüye kavuşturulması konusunda görüş birliğine varılmıştır. Ancak verilecek olan bu statünün nasıl uygulanacağı ve boyutları konusunda bir alt yapı çalışmasının gerekliliğine ihtiyaç duyulmuştur. Fakat Cemevlerinin bir ibadethane olup olmadığı ya da ibadethane sayılıp sayılmama konusunda değişik fikirler ortaya atılmıştır. Alevilerin ayin-i cemlerini yapabilmeleri için bu tür mekânlara ihtiyaç olduğu konusunda da mutabakata varılmıştır. Aleviler, cemevlerinin üstlendiği rolün devlet tarafından onaylanması ve gerçekleştirecekleri hizmetler için genel bütçeden pay istemektedirler.

Aleviler, devlete ödedikleri vergi paylarının göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade ederek, vatandaş olarak sorumluluklarını yerine getirdiklerini dolayısıyla kendilerine yönelik düzenlemelerin bir an önce yapılmasını talep etmektedirler. Şu bir gerçek ki; Aleviler kendilerine ait ritüellerini Sünni Müslümanlar gibi camilerde

değil de cemevlerinde yapmaktadırlar. Yaptıkları ayin-i cemlerini ibadet olarak görürken cemevlerini de ibadethane olarak görmekte dirler. Sünni kesim ise cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesinin hem toplumsal birlik ve bütünlüğe zarar vereceğini hem de dinde bölünmeye yol açacağını ileri sürmüşlerdir.

Kısaca çalıştaylarda cemevlerinin bir statüye kavuşturulması konusunda herhangi bir görüş ayrılığı olmamıştır. Ancak bu mekânların birer ibadethane olarak tanımlanması konusunda Alevi olmayan katılımcılar arasında birtakım kaygılar dile getirilmiştir. Bu nedenle cemevlerine “ibadethane” demeksizin, dernek ve vakıflarına imkân tanımak ve kamu düzenini bozmadıkları sürece de bu kurumlara, ilgili yönetimlerin yardımcı olması yönündeki öneriler desteklenmiş ve bütün bu önerilerin sonuçta teknik bir çalışma gerektirdiği vurgulanmıştır.<sup>241</sup>

Fakat kalıcı bir düzenleme gerçekleştirilinceye kadar, yasal mevzuatta doğabilecek tüm sıkıntı ve engelleri aşmak üzere ilgili kanunlara aşağıda belirtildiği şekliyle bir ibare eklenmesinin kayda değer bir rahatlama sağlayacağı konusunda çalıştay katılımcıları hemfikir olmuşlardır. Buna göre sorunla doğrudan ilgili kanun ya da tüzükler aşağıdaki madde dikkate alınarak yeniden düzenlenebilir: “*Birer inanç ve erkân merkezi olarak değerlendirilen cemevleri de kanunlarda ibadethanelere tanınan bütün imkânlardan yararlanır.*” Ya da “*Cemevlerine de aynı imkânlar sağlanır.*”<sup>242</sup>

Alevilerin hassasiyetle yaklaştıkları ve çözüm aradıkları bir diğer konu da Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin “zorunluluk”tan çıkarılmasıdır. Her fırsatta din dersinin mevcut içeriğiyle zorunlu olarak verilmesinin kabul edilemez olduğunu dile getirip bu derslerden bütünüyle muaf tutulmaları gerektiğini ifade etmektedirler.

<sup>241</sup> Alevi Çalıştayı Nihai Raporu, Ankara, 2010. s. 175.

(<http://www.farukcelik.com.tr/index.php?page=faaliyetleridetay&id=44056>), 05 Kasım 2011.

<sup>242</sup> Alevi Çalıştayı Nihai Raporu, Ankara, 2010. s. 176.

(<http://www.farukcelik.com.tr/index.php?page=faaliyetleridetay&id=44056>), 05 Kasım 2011.

Her ne kadar dersin verilif biçimi ve içeriği ülkelere göre değişiklik arz etse de bütün laik ülkelerde din eğitimi meselesi hep tartişma konusu olmuştur. Ülkemizde de Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana din derslerinin hangi şartlarda verilmesi gerektiğine yönelik tartişmalar devam edip gelmiştir. Bununla birlikte bütün laik ülkelerde din eğitimini devletler kendi kontrollerinde gerçekleştirmektedirler.

Alevileri ilgilendiren diğer konularda olduğu gibi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) konusunda da sorun laiklik ve insan hakları çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu noktada Alevilerin itirazları kendilerine karşı devletin adil ve eşit davranmadığı yönündedir.

Alevilerin devletten taleplerinden biri din derslerinden muaf tutulmaları yönündedir. Alevilere göre devlet herhangi bir dini grubun öğretimine öncülük etmemelidir. Öncelikle zorunlu din derslerinin eğitim müfredatından kaldırılması, bu olmadığı takdirde de Sünni İşlam anlayışına göre hazırlanmış olan müfredattan muaf tutulmalarını istemektedirler.

Alevilerin bir diğer talepleri de; bu dersler mevcut anayasa çerçevesinde verilmeye devam edecekse müfredatın Alevilerin inanç ve ritüellerini de içine alacak şekilde yeniden ele alınması ve düzenlenmesi yönündedir.

Kabul edilmelidir ki Türkiye gibi din konusunun öncelikli olduğu bir ülkede devletin bu konuda vatandaşlarına karşı mesafeli olması düşünülemez. Devletin insanların manevi ihtiyaç ve eksiklerini gidermesi, onların ahlaki yönden hem topluma hem de yaşadıkları ülkeye kazandırılması asli görevlerindedir. Bu aynı zamanda ülkenin birlik ve bütünlüğu içinde önemli bir unsurdur.

Türkiye'deki dini anlayış farklılığı, inanç ve düşünceler de benzerlikler olsa da göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Bu farklılık bir kusur ya da eksiklik değil, kültürel bir zenginlik olarak görülmelidir. Asırlardır kardeşçe yaşayan Alevi ve Sünnilerin en azından dindaş olmalarından dolayı yakınlaşmalarının yolları

aranmalıdır. Bu sorunun çözümü için de hem Alevi hem de Sünni aydın ve yetkililerin güç birliği yapmalarına ihtiyaç vardır.

Aynı ülkede yaşayan insanların hayatlarına barış içinde devam edebilmesi için farklı düşünce mensuplarını ortak paydalar etrafına toplamak gerekir. Ülkemizde bulunan bütün Müslüman ve diğer din mensuplarını barış içinde barındırabilecek bu anlayışın sağlanmasında da Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin gücünden yararlanılmalıdır.

Yapılan Alevi Çalıştayları neticesinde de İslam çatısı altında herhangi bir dini gruba doğrudan veya dolaylı bir yakınlık içerisinde olmadan, ayrımcılık yapmadan mevcut din eğitimi ve öğretiminin tekrar düzenlenmesi konusunda mutabakat sağlanmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Alevilerin başta gelen sorunlarından birisidir. Aleviler açısından sorunun çözülebilmesi için temel şart, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılması ya da yeniden yapılandırılması şeklindedir.

Aleviler Diyanet'in laik sistem içerisinde yerinin tam olarak belirlenememesinden yola çıkarak sorunun buradan kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Gerçek odur ki, laik bir devlet din konusunda tarafsız olmalıdır. Ancak Türkiye'de laikliğin uygulanması konusunda sıkıntılar vardır. Devlet bu konuda tarafsız olamamaktadır. Aslında olması gereken devletten din hizmeti talebinde bulunanların, laiklik normları içerisinde sivil yapılanmalarını oluşturması ve inançlarını özgür bir biçimde sürdürebilmesidir.

Önceleri Alevilerin Diyanetin içerisinde temsil edilmesi gerektiğini savunanlar, Sünnilere verilen hizmet ve hakların eşitlik ilkesi çerçevesinde kendilerine de verilmesini istemekteydi. Şayet Aleviler Diyanet içerisinde temsil edilecek ise, Diyanetin Alevilere götüreceği hizmetin nasıl olacağı da tartışılmaktadır. Bununla birlikte Alevilerin ibadethane olarak kabul ettikleri Cemevlerine götürülecek hizmet ve inanç rehberi olarak kabul edilen dedelerin Diyanetteki statüleri de çözüm bekleyen konular arasındadır. Bu gün ise daha çok

Diyabetin lağvedilmesi ve inanç alanlarının yeniden yapılandırılması görüşü hâkimdir.

Cumhuriyetle yaşıt olan ve ülkemizin en köklü kurumlarından biri olan Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye'nin fiili bir gerçeğidir. Bu nedenle bu gün itibariyle yokluğu düşünülemez kurumları arasındadır. Fakat şu da bir gerçektir ki gerek Sünni toplumun çıkarları gerekse Aleviler başta olmak üzere diğer dini grupların talepleri ve beklentileri için hukuki bir çalışmanın yapılması da gerekmektedir.

Yüzyılların sorununu kısa süre içerisinde çözmek elbette çok zordur. Geçmişte yaşanmış olayların üzerine sünger çekerek bir güven ortamı oluşturmak zaman alacaktır. Konuların kalıcı bir çözüme kavuşturulması için de tarafların sabır göstermeleri gerekecektir. Tabi bunun yanında iyi niyetin ve bu samimi müzakere ortamının da devam ettirilmesi gerekmektedir.

Yapılan Alevi Çalıştaylarıyla mevcut konular bütün yönleriyle ele alınmıştır. Çalıştaylar, devletin Alevileri muhatap alarak onları dinlemesi, Alevilerin kendilerini devlet huzurunda ifade etmesi, Alevi-Sünni kutuplaşmasının yumuşaması açısından önemli bir adım olmuştur. Yapılan müzakereler neticesinde atılacak adımlar belirlenmiştir. Bu adımların Anayasal düzenleme çerçevesinde ve toplumun sosyal yapısı da göz önüne alınarak ülkenin birlik ve bütünlüğünü bozmadan atılması gerekmektedir.

Hükümetin Demokratik Açılım adı altında atmış olduğu adım Alevilerin sorunlarına eğilme ve çözüm arama noktasında tarihe not düşecek önemdedir. Anayasanın yeniden yazılması; insan hakları ve özgürlüklerin önündeki engellerin kaldırılması, Alevi Açılımı ile ülkede huzur ve barışın temini açısından Türkiye'nin önünü açacaktır.

## KAYNAKÇA

### 1.ALEVİ ÇALIŞTAY KİTAPLARI

1. Alevi Çalıştayı, T. C. Devlet Bakanlığı, Ankara, 03-04 Haziran 2009.
2. Alevi Çalıştayı, T. C. Devlet Bakanlığı, İstanbul, 08 Temmuz 2009.
3. Alevi Çalıştayı, T. C. Devlet Bakanlığı, Ankara, 19 Haziran 2009.
4. Alevi Çalıştayı, T. C. Devlet Bakanlığı, Ankara, 30 Eylül 2009.
5. Alevi Çalıştayı, T. C. Devlet Bakanlığı, İstanbul, 11 Kasım 2009.
6. Alevi Çalıştayı, T. C. Devlet Bakanlığı, Ankara, 17 Aralık 2009.
7. Alevi Çalıştayı, T. C. Devlet Bakanlığı, Ankara, 28-29-30 Ocak 2010.
- Ön Rapor Alevi Çalıştayları, T. C. Devlet Bakanlığı, Ankara, 4 Şubat 2010.
- Alevi Çalıştayı Nihai Raporu, Ankara, 2010.
- (<http://www.farukcelik.com.tr/index.php?page=faaliyetleridetay&id=44056>),  
05 Kasım 2011.

### 2. DİĞER KAYNAKLAR

- AKKOÇ, Yunus, “Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Alevilik,” Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2007.
- AKSOY, Mehmet, *Şeyhülislamlıktan Bugüne; Şeyhülislamlıktan Diyanet İşleri Başkanlığına Geçiş*, 1. bs., Önel Yay. Almanya. Köln. 1998.
- AKTAY, Yasin, KÖKTAŞ, M. Emin, *Din Sosyolojisi*, 2. bs., Vadi Yay., Ankara, 1998.
- ARSLANTÜRK, Zeki, *Araştırma Metod ve Teknikleri*, 6. bs., Çamlıca Yay., İstanbul, 2004.
- ATATÜRK, Kemal, *Nutuk*, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan, Zeynep Korkmaz, Türk Hava Kurumu Basım Evi İşletmeciliği, Ankara, 2005.
- AYDIN, Ayhan, *Ekin İdik Olduk Harman*, 1. bs., Karaman Ofset Ltd. İstanbul, 2005.

- AYDIN, M. Zeki, “Okulda Din Dersi Tartışmaları (Türkiye’de Din Dersinin Tarihi, Teorik Yapısı, Bazı Ülkelerle Karşılaştırılması)”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/2 - 2007, s. 7-51, (Çevrimiçi) <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/2301.pdf>, 15 Ocak 2012.
- BAL, Hüseyin, *Alevi-Bektaşî Köylerinde Toplumsal Kurumlar*, 1. bs., Ant Yay., İstanbul, 1997.
- BİLGİN, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, 1. bs., Ankara, Üni. İlahiyat Fak. Yay. 185. Ankara, 1990.
- BİLGİSEVEN, Kurtkan, *Sosyal İlimler Metodolojisi*, 1. bs., Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989.
- BOZKURT, Fuat, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, 1. bs., Tekin Yay., İstanbul, 1993.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, Çev: Yıldız MORAN, İstanbul. 1979’dan naklen, Ethem Ruhi FIĞLALI, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay., İzmir, 2006.
- EĞRİ, Osman, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri ve Alevilik” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 22, 2002. (Çevrimiçi) [www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/22-165-200.pdf](http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/22-165-200.pdf), 20 Eylül 2012.
- ERDOĞAN, Kutluay, *Alevî – Bektaşî Gerçeği*, 1. bs., Alfa Basın Dağıtım, İstanbul, 2000.
- ERK, Hasan Basri, *Tarih Boyunca Alevilik*, 1. bs., Varol Matbaası, İstanbul, 1954.
- EKİNCİ, Mustafa, *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı*, 1. bs., Beyan Yay., İstanbul, 2002.
- ERÖZ, Mehmet, *Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik*, 1. bs., Otağ Matbaacılık, İstanbul, 1977.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, 1. bs., Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1980.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 1. bs., İzmir İlahiyat Vakfı Yay., İzmir, 2008.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, *İmamiye Şiası*, 2. bs., Ağaç Kitabevi Yay., İstanbul, 2008.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, 5. bs., İzmir İlahiyat Vakfı Yay., İzmir, 2006.

- GÜNAY, Ünver, *Din Sosyolojisi*, 9. bs., İnsan Yay., İstanbul, 2010.
- KARASAR, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 5. bs., 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd. Ankara, 1994.
- KAROLEWSKI, Janina, "What Heterodox about Alevism? The Development of Anti-Alevi Discrimination and Resentment" *Die Welt Des Islam*, 2008, 48/3, ss. 453-456.
- KILIÇ, Mustafa Cemil, *Laik Türkiye İçin Yükselen Alevilik*, 2. bs., Kum Saati Yay. İstanbul, 2006.
- KÜÇÜK, Abdurrahman, KÜÇÜK Mehmet Alparslan, 1. bs., *Türkistan'dan Türkiye'ye Alevilik-Bektaşilik*, Berikan Yay. Ankara, 2009.
- KÜÇÜKAHMET, Ali Osman, *İslam'da Mezhepler Gerçeği ve Günümüzde Alevilik*, 1. bs., Özgü Yay. İstanbul, 2007.
- MELİKOFF, İrene, *Uyur İdik Uyardılar, Alevilik Bektaşilik Araştırmaları*, 1. bs., Trc. Turan Alptekin, Demos Yay., İstanbul, 1993.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfîlik: Kalenderiler*, 2. bs., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.
- OKUMUŞ, Ejder, *Toplumsal Değişme ve Din*, 2. bs., İnsan Yay., İstanbul, 2010.
- OKUMUŞ, Ejder, "Alevilerde Kurban Bayramı: Söz Vermek", *Dicle Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, Diyarbakır, 2005.
- ONAT, Hasan, "Kimlik ve Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevi-Bektaşî Kimlik Tartışmaları" (Çevirimiçi), [http://www.hasanonat.net/index.php?option=com\\_content&view=article&id=50:kimlik-ve-kimlik-teoloji-likisi&catid=36:makale&Itemid=54](http://www.hasanonat.net/index.php?option=com_content&view=article&id=50:kimlik-ve-kimlik-teoloji-likisi&catid=36:makale&Itemid=54), 17 09 2012.
- SCHÜLER, Harald, *Türkiye'de Sosyal Demokrasi –Particilik, Hemşehrilik, Alevilik.*, 1. bs., Çev: Yılmaz Tonbul. İstanbul, İletişim Yay., 1999.
- SUBAŞI, Necdet, "Alevi Açılımı: Konsept ve Konsensus" (Çevrimiçi), <http://www.necdetsubasi.com/index.php/makale/51-alevi-acilimi-konsept-ve-konsensus>, 01 Nisan 2012.
- SUBAŞI, Necdet, *Alevi Modernleşmesi, Sırrı Fâş Eylemek*, 3. bs., Timaş Yay. İstanbul, 2010.
- SUBAŞI, Necdet, "Modern Alevilik: Sınırları Zorlayan Söylem Arayışları" *İslâmiyat Dergisi*, 2001, c. 4, s. 4.

- SUBAŞI, Necdet, *Öteki Türkiye’de Din ve Modernleşme*, 1. bs., Vadi Yay., Ankara, 2003.
- SUBAŞI, Necdet, *Sırrı Fâş Eylemek, Alevi Modernleşmesi*, 1. bs., Ufuk Çizgisi, İstanbul, 2008.
- SOYYER, A. Yılmaz, *19. Yüzyılda Bektaşılık*, 1. bs., Frida Yayınları, İstanbul, 2012.
- ŞENER, Cemal, İLKNUR Miyase, *Kırklar Meclisinden Günümüze Alevi Örgütlenmesi –Şeriat ve Laiklik-*, 1. bs., Ant Yay., İstanbul, 1995.
- TAŞĞIN, Ahmet, *Güneydoğu Anadolu’da Türkmen Aleviler*, 1. bs., Ataç Yay., İstanbul, 2006.
- TOSUN, Aybiçe, “Günümüzde Alevilerin Din Eğitimi ve Öğretiminden Beklentileri,” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2010.
- TURAN, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti*, 1. bs., Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006.
- YAMAN, Ali, *Alevilik Kızılbaşlık Tarihi*, 1. bs., Nokta Kitap, İstanbul, 2007.
- YILDIRIM, Ali, ŞİMŞEK Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 6. bs., Seçkin Yay., Ankara, 2006.
- YILMAZ, Hüseyin, “Alevîlik-Sünnîlik Açısından Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersleri”, *C.Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sivas, 2009.
- YÜCEL İrfan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 9., Türkiye Diyanet Vakfı ve Matbaacılık, Ankara, 1994.
- ZELYUT, Rıza, *Öz Kaynaklara Göre Alevilik*, 10. bs., Karacaahmet Sultan Kültür ve Tanıtım Derneği Yay. İstanbul, 2002. s. 413-420.
- ZEBİDİ, Abdî'l Latifi'z (Haz.), *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Hadis Kitabı, Çev: Kamil Miras, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982, c. 8.
- ADALET ve KALKINMA PARTİSİ Web Sitesi, (Çevirimiçi), [http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-tuzugu#bolum\\_](http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-tuzugu#bolum_), 08 Ocak 2012.
- ALBAYRAK, Mükremin, “Ve Devlet Alevileri Dinledi” Zaman Gazetesi, (Çevirimiçi), <http://www.zaman.com.tr/yazdir.do?haberno=854960>, 02 Nisan 2012.

- DİNÇ, Ahmet, Zaman Gazetesi, (Çevirimiçi),  
<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=855408>, 17 Şubat 2012.
- DOĞAN, İbrahim, Aksiyon Dergisi, (Çevirimiçi),  
<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-16624-33-alevi-devrime.html>,  
07 Mart 2012.
- GÖZLER, Kemal, Türk Anayasa Hukuku Sitesi, (Çevirimiçi),  
<http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>, 17 Aralık 2011.
- GÜNCEL HABER Web Sitesi, (Çevirimiçi),  
<http://www.guncelhaber.com.tr/siyaset/celik-baykal-keyfine-bakiyor-1608.html>,  
23 Mayıs 2012.
- HABERDAR Web Sitesi, (Çevirimiçi), <http://www.haberdar.com/femani-altun-demokratik-acilimdan-taviz-verilmemeli-572583-haberi>, 03 Mart 2012.
- HABERLER Web Sitesi, (Çevirimiçi), <http://www.haberler.com/basbakan-erdogan-demokratik-acilimin-hedefi-70-haberi/>, 23 Ocak 2012.
- NTV HABER AJANSI Web Sitesi, (Çevirimiçi),  
<http://www.ntvmsnbc.com/id/24997854/>, 07 Mayıs 2012.
- NTV HABER AJANSI Web Sitesi, (Çevirimiçi),  
<http://www.ntvmsnbc.com/id/25044563/>, 08 Haziran 2012.
- STAR GAZETESİ Web Sitesi, (Çevirimiçi), <http://www.stargazete.com/spor/amac-sorun-cozmek-yoksa-suyu-bulandirmak-degil-haber-215918.htm>, 28 Mart 2012.
- TARAF GAZETESİ Web Sitesi, (Çevirimiçi), <http://www.taraf.com.tr/haber/devlet-alevilere-kulak-verdi.htm>, 09 Nisan 2012.
- TOSUN, Bekir, İhlâs Haber Ajansı, (Çevirimiçi), <http://www.iha.com.tr/subasi-alevilik-yeniden-insa-edilmeli-94785.haber>, 22 Nisan 2012.
- YENİ ŞAFAK GAZETESİ Web Sitesi, (Çevirimiçi),  
<http://yenisafak.com.tr/Politika/Default.aspx?c=2&area=2&i=234336>,  
30 Mayıs 2012.
- ZELYUT, Rıza, Hamburg Alevi Derneği, (Çevirimiçi),  
<http://www.alevi.dk/ALEVILIK/Alevilik%20Bildirgesi.pdf>, 02 Aralık 2011.

